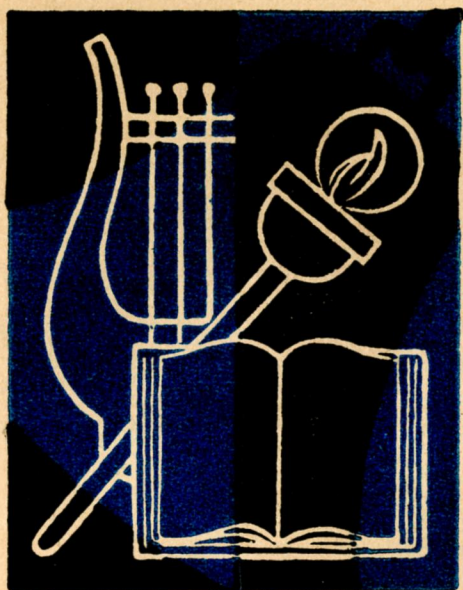

ДЗВОНИ

ЛІТЕРАТУРНО
НАУКОВИЙ
ЖУРНАЛ

Ч. 10
1937

ЛЬВІВ

В. ДЯДИНЮК

7-ий рік видання

З М І С Т

10 (79)-го числа за жовтень 1937 р.:

стор.

У. Кравченко: <i>Caritas</i>	373
М. Іроденко: <i>Савло</i>	373
Б. Лисянський: <i>З мого щоденника</i>	374
Н. Королева: <i>У видіннях минулого</i>	375
Е. Герберт: <i>Корч рожі</i>	393
Б. Кудрик: <i>„Кріпись, народе, кріпись“</i>	397
Ю. Мушак: <i>Постать Прометея у світовій та українській літературі (докінчення)</i>	401
С. Старовейська-Морстїнова: <i>На ідеологічним переломі: Завдання літератури</i>	407
РЕЦЕНЗІЇ: В. Щурат: <i>Історичні пісні (Ю. Редько)</i> . — Б. Ленкий: <i>Три портрети (Ю. Редько)</i> . — І. Филипчак: <i>Братня любов (о. Ю. Дзєрович)</i> . — П. Мерчук: <i>Марко Проклятий (В. М. Л.)</i> . — В. Осипович: <i>У Черчі (Л. В.)</i> . — о. Д-р А. Ішак: <i>Догматика незєдїненого Сходу. Ч. I (о. В. Фіґоль)</i> . — Р. Д. Савчак: <i>На розпутті (В.М.Л.)</i>	412
З преси і журналів	417
Нові книжки	419

ПЕРЕДПЛАТА НА ДЗВОНИ ВІНОСИТЬ: Річно 15 зл. в передплаті, 18 зол. в післяплаті.

ЗА КОРДОНОМ: Річно 20 зол., або їх рівновартість у чужій валюті.

ПООДИНОКЕ ЧИСЛО коштує 1'80 зол., подвійне 2'50 зол.

Видає Видавн. Кооп. „Мета“.

Відвіч. ред. ПЕТРО ІСАЇВ

АДР. РЕДАКЦІЇ Й АДМІНІСТРАЦІЇ: ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА Ч. 7/П. ТЕЛ. 294-56.
ЧЕКОВЕ КОНТО П. К. О. ч. 505.041. — ЧИСЛО ПОЧТ. РОЗРАХУНКУ 117.

ВІДБИТО В ДРУКАРНІ „БІБЛЬОС“ ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА 7 ТЕЛ 214 78

CARITAS

— Чиє, чиє ти? Ой, дитинятко!
Де ж твоя мати? А де ж твій татко?!
Чи при роботі? Чи у могилі?
Чи захистити тебе не в силі?

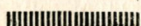
Ти край безодні, хистка леліє,
Хто ж нагодує тебе... одіє?
Тебе, дитятко, треба любити,
від зла... від стужі захоронити.

З вогкої хати... з вулиць... з дороги...
ходи, ходи тут в наші пороги.
Не будеш знати зимна, ні спраги,
ти, небожатко, голодне... наге...

Тут Янгол білий розверне крила,
щоб не забрала тебе зла сила.
Щоб не забуло ти свого роду,
щоб не росло ти Ненці на шкоду...

Щоб не пішло ти між яничари...
Любов все зможе... всі знає чари...
Тут черв не сточить серця дитяти
і не забудеш, чим твоя мати!...

Ходи, ходи тут, мале дитятко,
ой, голубятко, ой, сиротятко!...
Знайдеш тут тепло — хистка леліє;
ти і весь скарб наш... наша надія!...

Михайло Іроденко

С А В Л О

У зір його, жорстоко гострим лезом
Ясне світило впалося з вишин —
Тоді, як він своїм мечем кремезним
Сягнути мав до Господніх святинь...

Взиваємо всіх довжників негайно вирівняти свої довги Раз треба вже скінчити з тим гробокопанням видавництв. Геть з усякою проволокою влат — з тим соромом, що тінню паде на несолідних читачів і ставить їх перед осуд історії!

реважно вночі (вдень каравани здебільша відпочивають при воді), перетворили Зейналову голову на книгу доспілих думок.

— Вирушаємо вже?

Зейнал здержливо хитає головою й сідає обіч Карльоса. Лагідно й ніжно до обох притулюється тиха ніч.

— Любиш ти, Зейнале, своє рідне село, маєш досить верблюдів і отар. Що ж, скажи, от так жене тебе світами з караванами?

— Не слід шукати захисту в спокійному гнізді, бо ж у гніздах найчастіше біда ловить птахів.

І знову мовчання пестить обох із ніжністю матері.

— Мовчання — голос природи, й так ясно відзивається воно до того, хто навчився в нього вслухатись, — вловлює серцем Зейнал присутність цього третього співрозмовника й відповідає на його голос.

Довкола багаття заметушилися чорні силуети людей і звірат.

— Ну, час розмотувати далі клубок шляху, — підводиться Зейнал. — А все ж таки ніби рідним стає край, що й на хвилю дав відпочинок мандрівникові. Таж не сиди нерухомо, а далі йди, людино: завжди місця знайдеш у світі досить. Коли б і місяць зівстав нерухомий, то ніколи не досяг би він півні своєї... — А коли вже рушили, додав:

— Слід мужньо нести труп світу сього. І бути дужчим за нього. Бо ж, що це світ? — Танцюристка!... Кожному всміхається вона, та тільки на одну мить. А тривалого в ньому нема нічого. Най же дасть тобі Всемогутній, щоб життя твоє стало такою казкою, яку приємно розповідати... Бо ж таки життя — тривала казка... — І пішов поперед каравани.

Тільки над ранком затримався караван-баша, пропустив перед собою валку, як пропускає вождь дефіляду свого війська при параді. Вже недалеко й притинка, а Муса, Зейналов син, молодий помічник, доведе вже каравану й сам. Зейнал може хвилину відпочинути, приєднавшись до відсталих їздців.

Враз за ними, ніби замикаючи каравану, повільно, але ж не спиняючись і на мить, посувається вогничок свічки, що несе її стрункий, високий привид у покутничій сорочці. На повопі за Карльосом — Херонімів осел з Херонімським же майном. Пряде довгими сивими вухами, прислухаючись до пісні Муси. Спокійно-монотонна мельопея* заохочує до бадьорішої ходи не тільки притомлених верблюдів, а й ослика, що виріс у цих звичаях пустині.

Небо остаточно зблідло, усе враз просякло світлом. Імлісті обриси в даліні стали пальмовим гайком.

— Уд! Уд! — глухо й м'яко поплило повітрям.

Зейнал стримав коня й задивився вдоволеній. Лагідний усміх пробіг по темно-бронзовому обличчі караван-баші і схо-

* Монотонний ритмований спів, спів-супровід.

зався в його патріяршій, білій бороді. На рожевій скелі, що рифом виринула з моря піску, співав гімн сонцеві, купаючись в світлі молодого дня, удод. Розгорнена егретка — переливчаста й барвиста — сяjala авреолею над його голівкою й перетворювала пташка на ту містичну істоту, що єгиптяни малювали в гробницях, як символ воскреслої блаженної душі. Удод не лякався людей, ані каравани. Крутився на місці, роздимаючи, схилючи голову, ніби кланявся новому сонцеві. Здавалось, — виконував перед ним таємні обряди, побожні містерії, що підглядав у давновіку, й мнякими ударами обгорненого оксамитом молоточка стукав у Двері Вічності:

— Уді! Уді!...

— Невже ж не бачить нас? — вказав Карльос на золотого пташка.

Зейнал поблажливо всміхнувся:

— На тисячу тичяч людських кроків бачить він глибінь водного джерела. Тож як він не бачив би каравани? Але не лякається Синів Ізмаїлових. Бо ж і найменша наша дитина знає: всохне рука тому, хто б кинув камінем на „пташка Архангела Джебріла“. Зустрінути ж його — означає прийняти благословіння Архангеловел!..

З пальмових корон вилетіла срібляста горличка. Смикнула собою кілька разів у повітрі й обернувшись знозу впірнула у віяла листів. Бо з неба, — неначе воно — шкляне й розпалось на черепочки, — лився потоком дзвінких червінців крик яструба.

— Чи знаєш, дервішу побожний, що говорять вони? — вказав Зейнал Карльосові на птахів... Удод каже: — „Обачність — сліпа, як що має виповнитись доля! — „Народжуйтесь для смерти, будуйте для руїн!“ — стогне горличка. А яструб із просторів небесних хвалить Сотворителя: — „Добродійство та милість Всемогутнього — життя, далеке від людей!“...

Гавкнула собака. Заридали ягнята. Під гайком майнула синя постать із червоногнідою амфорою-глеком на рамені. Хлопець, у вільній, білій одежі, вигукуючи, вигонив великі кози та облізлі, без шерsti, як вичищений чобіг блискучі, буйволи.

Оаза оживала. Давно вже прорісав ясну блакить неба і зник у ній „Птах Архангела Гавріїла“. Каравана розташувалась на відпочинок. Карльос поставив у затишку свою свічку, простягся під світлозеленими лапатими листами оазної „липи“ — спарматії, — густо вкритої китичками білих, з темно-гнідою серединкою, квітів. Почувся вельми зморений, бо ще не повернулись вповні сили по немочі.

— „Добродійство та милість Всемогутнього — життя, далеке від людей“... — лунали в думці слова караван-баші, якого встиг полюбити ще в монастирі „при криниці, куди Зейнал пригонив напувати своїх верблюдів“. І перед очима став, як живий, відлюдний монастир. Може й справді, якщо можливе в світі ясне, без гіркоти, без терпкості й пересичення та жалю за втратами щастя, то може воно бути тільки в такому „Кляшторі Джерела“...

Згадував і розглядав у душі постать патера Ліберата, побитих віспою милих братів, кам'яну голубку на „колі Св. Катерини“. І нараз серед спокою, що наливав душу, відчув гострий укол: — „А чи ж не могло бути щастя й удома, в тім прекраснім, його ріднім краю? Чи ж справді треба по його йти так далеко аж у пустиню? Чи то може він тільки не міг доглядіти його вдома?... Тільки він“?... А Беата? А Інес, її молодесенька подруга?... Каталіна, Хуана сама?... А всі ті придворні?... Або — навіть ширше: чи не всі, що їх із заздрістю звуть „вибранцями долі“?...

Лихварка-доля видає плату й за дочасні матеріальні дарунки, що ними наділяє тих, кого люди звуть безкритично „найупривілейованішими“, „щасливими з народження“. А тим часом у житті, як на корриді*: на аренах ось — найдорожчі місця найвигідніші — в трибунах і в льожах. Там не вільно голосно сміятись, гукати, кидати помаранчевими лушпинами та зневажливими словами в нездару — торера. Не можна й обнімати свою новію*** й говорити їй при всіх, бодай і на вушко, ніжні слова. За те — сидіти вигідно й „почесно“. А на місцях, відмічених коротким словом „Sol“ — сонце, дозволене все. Там — повна воля. Та за те безжальне сонце заливає обличчя й промінням і потом. Не бачиш половини того, що діється на арені, не раз обсипле бик і піском, а навіть може й штовхнути рогами, коли розлючений летить на осліп крізь усі перепони й бар'єри... З правом не скидати бриля перед королем іде в парі й повинність — ніколи, навіть перед найближчими, не звільняти шиї від цупкої „фрези“ — руркованого, твердо накрехмаленого коміра. Міцно тримає той широкий комір голову, завжди рівно й гордо піднесену вгору. І не дозволяє схилити її ані в ніжності, ні в слабості...

Із каламутно-золотою хмари куряви вирвалась дзвінка пісня. Лускання бича немов підгонило її вперед. Карльос прислухався й зненацька його серце затріпотіло, а холодок пробіг по спині. Розум відмовлявся збагнути, що це — дійсність.

„Dime, mujer, si el amor si olvida
Sabes tu adonde va?“

(Скаже мені, жінко: як що забудеться кохання, —
Чи ж ти знатимеш, куди воно втекло?)

цілком ясно звучали еспанські слова, звучали виразно й близько в гарному тембрі тенорового голосу. Так треба було йти світа-очі, щоб і тут знайти те саме, від чого тікав:

„...Si el amor si olvida?“

— „Забувається любов?L...“ Якщо те дійсно — кохання, то... — Закрутив головою, але швидко зірвався на ноги й розглянувся довкола. Ляскаючи довгим бичем, за чередою йшов

* Корридо — бій биків.

** Новія — наречена, кохана.

молодий невільник з гарною каштановою бородою. І — adonde, adonde, adonde va? — безжурно мережав срібними теноровими ф оритурами вже сліпучо-ясне небо.

Карльос голосно привітався. Почувши еспанські слова, співак знерухомів. Переводив погляд з босої постати в довгій рянді на заткнуту в пісок — мов стеблина з вогненною квітчкою — свічку...

*

Увечері караван-баша Зейнал дружньо попрощався з Карльосом: каравана вирушила з оazi без покутника. А лицар сидів над джерелом, що моргало до місяця, й слухав. Говорив „співак Алі“, колись званий в Астурії Альонзом Нуаньессом:

— Знаю, що лишуся невільником уже назавжди. Бож, хто міг би мене викупити?! Хто, як світ — світом стоїть, — хто чував про багатого астурійця?... Мо їж крев'яки — голі, як хробаки... Кажуть інші невільники, що теперішній мій пан — навіть і не зла людина. Таж „Алі-Співак“ ще нік ли його ані не бачив. Далеко бо він, десь у Яфі. „Алі“ ж в оазі доглядатиме отар, пски й не „гигне!“... Живе тут, в оазі більше рабів того пана. Д-які мають родини, жонаті. Я ж брати жінки не хочу, — замислився на хвилюку астурієць. І, немов приховавши для себе першу половину думки, закінчив уголос: — Як невільникові мати родину, коли ж йому нічого не належить у світі? Та ще, щоб власні діти були тобі чужими?... Маю тільки одне: душу... Але ж, — астурієць перехристився, і душа „Алі-Співака“ належить не йому, тільки Богові...

Карльос уважно оглядав цеглясту пастухову постать і покриту арабським покривалом — „кефіє“ бородату голову.

— Якось я не зовсім розумію: христишся, а звешся „Алі“. Чи ж ти віриєся в ри Христової?

Астурієць підскачів!

— Но-но!... Т-тоє щастя, що ти — мій гість, мандрівнику!

— Таж звуть тебе „Алі“?

— Чи ж не однаково, як мене кличуть невірні? Це ж ліпше, що дали мені своє поганське наймення: принаймні не паскудять християнського, святою водою хрищення окропленого.... Не вчений я і не вмію тобі сказати, прочанине, „бо ти, видать, не наш брат — простий селянин...“ — Ще раз пробіг очима по Карльосові й міркував простодушно вголос: — Може ти з вчених, а може — з ченців?! Он — руки, видно, не до ремесла чи до плуга... Та й, як ідеш босо, тісно пальці ніг стукаєш, щоб як-найменше землі босою підшвою дітнутись... Не так, як ми, що цілою ногою широко ступаємо. Таж скажу тобі: коли б я віри зрікся, — мабуть би вже й не жив. А, якщо вже надто лихо дошкулює, так, що й піснею його не прогнати, — тоді молюся „Вірую“. Не прошу в Господа нічого. Тільки кажу: „Вірую“ — та й край! Бож таки, коли й справді вірую, як годиться, що Господь — благий та до нас людей милостивий, — то нема мені чого

й турбуватись.... Бож, виходить, те, що маю, є для мене найліпше....

Довго лежав Карльос без сну, нерухомо, вдвляючись у повну срібlistого мерехкотіння безодню небесну. Хоч і не ширшою, так глибшою видавалась вона в пустині, як з моря. Але була дивно ближчою...

— „В пустині не росте ніщо, крім душі! — казав милий, простий патер Ліберат. І ось, вбогий, темний раб вчить лицаря, не чужого наукам Коїмберського та Саламанського університету, що нема розпуки для того, хто до віри в Бога йде шляхом любови. І знову сяючою хвилею плеснула монастирська мудрість чистого серцем і „нищого духом“ брата: — „Побожному нічого не бракує“.

Блиски згадок у затінку спокійних дерев немов ніжним, нематеріальним дотиком розгладжували Карльосову душу, стираючи терпкість і загоюючи рани попереднього життя. Таємна пустиня і тиха ніч змішували свої нечутні голоси у величний спів без слів, що звучить тільки поетові та святому, здібним відчувати відгуки вічності в короткій хвилі зарського життя. Іноді в той гимн Вічному вривалася з неба мовчазна зоря—світляна сльоза з ока Матері—Матерії, що спить і в своїм сні бачить Творця. Бачить, але назвати не вміє... Не вміє, як і вбога, маленька, слабосила людина.... Людина.... Як їй те вміти, коли ж вона так мало різниться від цього метелика, що он безформний, обвуглений упав грудочкою, спалений вогником свічки?... Шукав свого щастя, глядів собі радості.... А хіба він, Карльос, не робив так само? Хіба ж не ввесь він був повен думками тільки про себе, хіба ж не в усьому шукав тільки себе самого?...

Бадьоро війнув подих від прохолодного джерела. І приніс легку й ясну нову думку, що від неї зовсім наростіж розправила крила душа. Ось вихід і облегчення журби! Так, це він...

— Добре! Завтра! — сказав собі вголос твердо й певно, повернувся набік і спокійно заснув.

І знов, як у монастирі Св. Катерини приснилась йому Бєата. Але ж була радісна, усміхнена, сяйлива. Подавала зброю: промінь-меч і остроги-зорі.

— „Тепер ти готовий до бою, лицарю мій! Іди ж далі: знайдеш Святий Граль“ — лунав її голос, мельодійніший за голос доньї Хуани, і ніжний, як аромат ночі в оазі, віяв у повітрі і проходив глибоко в душу розсіяним світлом, в якому дзвеніли слова:

— „І більшої любови нема, як покласти душу свою за ближнього свого“.

Сонце обережно торкнулось заплющених Карльосових очей. І усміхнувся мандрівник новому дню. Справді — новому!... Так ось для чого треба було перепливати море й перейти пустиню з небезпекою для життя, щоб знайти „ближнього“ астурійця, — не гіршу, й не ліпшу, як тисячі інших, — людину!...

Кілька днів перебував лицар в оазі, аж поки пішов у Яфу гурток рабів еміра Ібрагіма. Карльос приєднався до них:

— Потребую дещо сказати емірові вашому.

Емірові?... Босий жебрак?... Але, хто може знати, якими гірцями переказує звістки пустиня?! Не шукає б ворог супротивника, щоб стати перед ним босо ніж і беззбройно. Коли ж прочанин іде з доброю звісткою, — хай во ім'я Боже говорить!...

Емір Ібрагім без затримки прийняв „християнського дровиша“ — Карльоса Лячерду. І на його прохання — продати „Алі-Співака“, астурийця, без жадного здивовання сказав свою ціну. Однак додав:

— Якщо це все, що ти мені хотів сказати, приятелю, то міг би й не турбуватись аж до мене: вистачило б і мого домосправця.

— Складніша річ, світлий еміре! Бажаючи відкупити в тебе раба, я пропоную тобі за нього іншого невільника — себе. Поки не пришлють за мене викупу. Бо ж, ідучи на святу прощу, я не брав із собою золота.

Сарацин оглянув лицаря.

— То зустрів ти тут родича свого? Чи може приятель-побратим, чи земляк з рідного краю?

— Ні. Бачу його вперше. В його ж краю, убогому, гірському також не був ніколи. Знаю тільки, що дуже вбогий його край і звідти не прийде викуп.

Мусулманин перебирав бурштинові зерна магометанської вервиці.

— Чув я, — промовив поважно, — чував, і наші співаки не раз мені співали про короля франконського, Людовика, що чинив так: в неволі лишався за раба, поки не прислали за нього викупу. Таж гадав я, що це — тільки пісні — квіти людських мрій....

І з симпатією почав розпитувати прочанина.

— Лишайся, приятелю, принаймні на якийсь час. Це й тобі не пошкодить, — вирішив емір. І додав з легким усміхом, що на мить майнув у погляді: — Мушу ж я довідатись, що ти вмієш і на що надаєшся?

Заступати „Алі-Співака“ при отарах Карльоса не призначили. Дано йому слушну одіж, приготовлено окремий pokій, де було писальне приладдя, гузля* й арфа. І „день відпочинку з дороги“, — такий був звичай у домі еміра, — як і для кожного нового невільника. Другого дня домосправець сам приніс Карльосові правдивий „самаркандський“ пергамент, барви, пензлі та сувій віршів Сааді. Коли малювати вміє, то мав Карльос оздобити орнаментами наголовні літери та переписати зацний сувій. Коли ж „мистцем, що відтворює барви“, не є, — хай тільки перепише.

* Сарацинський музичний інструмент; це не словянські „гуслі“!

Залюбки взявся лицар викреслювати тонку павутину химерних ароїдів* та розет навколо першої заголовної літери. Золото мішалось з блакиттю, зелень з біллю. Гра барв уколисувала думку. Відгуки близьких душі орнаментів Гренадської Альгамбри, осяяні містичним промінням мотивів з Бургоського собору, народжувались з-під Карльосових пальців, розмотуючи одночасно пасма згадок. Арабською мовою Лячерда володів вільно, як і кожен освічений еспанець. З часів бо Альфонса X-го вважалося мову арабську нарівні з латинською — мовою вчених. І сам король Альфонсо, що поклав основи еспанського письменства, пишався своїми перекладами з арабського.

Тільки ввечері третього дня прийшов з наказом чорний невільник: — Кличе тебе пан!

Дивно відбилось це слово „пан“ в Карльосовому серці. Досі бо навіть король не звертався до нього, як „пан“. І сама собою всміхнулася згадка про вбогого дон Феліпе: було щось інтимно-товариське в стародавньому звичай-праві гранда звертатись до короля, як і король до нього — на „ти“. Було... а от же тепер є „пан“...

В амбразурі великої тераси, виймаючи фігурки шахів з інкрустованої різнобарвним деревом шкатулки, маленький хлопчик-невільник подавав їх другому, а той розставляв на низенькому столикові. Карльосові видалось, що діти бавляться знечевя: не вглядів бо спочатку еміра. Та із затіненого лапатими пальмами й оздобленого різними рослинами оаз протилежного кінця тераси застукотів молоточок по ковалі, зачувся брязкіт ланцюжка й фуркання ковальського міха. Раб, що провадив Карльоса, мовчки вказав у той куток, а сам відійшов. Карльос зробив кілька кроків і побачив еміра біля переносного ковала. Двоє рабів підтримували вогонь на переносному горні й розпечені шматочки металю подавали довгими щемками сарацинові. Карльос пізнав з форми: емір кував кінські вудила.

На легкий шелест Карльосових сап'янців Ібрагім обернувся. Лицар гідно вклонився. Однак не склав на грудях руки, як мали це робити жінки й раби. Ледве помітна усмішка пробігла під вусом господаря. Відложив ковальські приладдя й рухом руки вказав рабам забрати все з тераси.

— Ладив нові вудила моєму улюбленому коневі, щоб як-найменше перешкоджали йому, — лагідно промовив емір. — Старий вже мій приятель, що на першій „фантазії — перегонах“ були ми з ним переможці. — З хвилину помовчав, немов побачив перед собою минулі часи. — В життя на ньому я віхав! А скільки разів уратував він мене від ворожої рани!...

Запросив Карльоса до столика, де вже стояли вишикувані гебанові та слоновинні вояки.

— Звичайно граю з навчителем моїх синів, чужинцем і лицарем, як ти.

* Ароїд — улюблений маврський мотив: стилізація рослини арум.

Таж нині ані синів, ані вчителя в палаці не було: емір послав їх до Ель-Катіє, де відбувалася велика „фантазія“ — змагання й перегони бедуїнських їздців.

— Шляхетне це виповисько. І будучим лицарям треба з дитячого віку будити в собі бажання досягти ще ліпшого, як те, що бачать.

Звідси хлопці з учителем мали відвідати Ібрагімового брата Саадала в Александрії. Тож подорож триватиме довго.

— І це добре: скільки бо чужих країв ти бачив, стільки нових життів прожив. Тільки зле, що це відібрало мені мого співграча. І, якщо не хочу, як це в усіх наших казках розповідають, — грати з власною донькою, — то мушу забути за шахи. А сам знаєш: людині, що має клопоти, — це неможливо. Бо ж тільки одні шахи відтягають думки від турбот.

З того вечора Карльосовим обов'язком стало грати з еміром в шахи.

— Був би я радий схрестити з тобою в дружнім бою-забаві й леза, — оглянув якимсь Ібрагім суху, аж кошаву постать лицаря. — Добре ви, франки, — хоч і не нашим способом, — вправлені. Таж занадто ти виснажений недугою, а подруге й те, що не личить зо зброєю вправлятися тому, хто вибрався в побожну прощу. Буде ще час, як з прощі повернешся...

Ці слова схвилювали Карльоса. Думав у своїй кімнаті:

— „Як повернуся з прощі“... Коли ж то це буде?...

Мелянхолійно, зо свсерідною ніжністю кілька днів по цій розмові переглядав свої свічки, які пильно беріг. І — особливо — ту, почату, що згасив її власною рукою, знаючи, що „Херонімовим вогнем з Еспанії“ без пригод і невдач може запалити її знову, як прийде на те час. Дивився на кресало, що приніс йому вірний Херонімо, і здавалось, що не кремінь, а само серце Херонімове тримає на долоні. Чи ж дійсно не було воно таке: тверде, як камінь, і повне вогню; ніщо йому — смерть і та форма, в якій вона мала прийти! Важливе тільки одне: перемога! Дійти до мети! Витривати! Не зважаючи ні на що, ані навіть на самого себе. „Середньо!“ бо міри для правдивого еспанця нема. І таким був його джура!...

Карльос поцілував кресало, як Херонімів заповіт і образ...

Нарешті подався в подорож до дому Альонсо — астурієць. Ще й відпливаючи, не вірив би своєму щастю, коли б не вважав його за чудо Боже. А в чуда він вірував.

— Бо що ж це є? — Воскресення з мертвих, і — край!...

Повіз Нуньєс листи Карльосові: домосправцеві Мартинцеві, патерові Іннігові, й до Сандовалю, й до доньї Хувани. Не було тільки до Беати й Каталіни: що міг би сказати їм? Між ними трьома не змінилось нічого...

Протяглий, монотонний, журливий спів доносився здалеку й переривав Карльосові думки. Лицар поклав пензлі й вихилився з вікна. Долі дихав прохолодою й ароматом жасминів та помаранч широкий сад. Далеко за деревами червоними іскорками

миготіло світло. Легенькою цівочкою тягло димком, що його здоганяла тужлива мельодія. Карльос спустився в сад і попрямував до зарази.

Біля групи пальм, що затіняли широкий мармуровий водозбір, обсаджений рожевими в день хмарками тамариксів, оранжевими трояндами й вогненними ібіскусами, — несподівано чолом в чоло зустрів еміра. Він ішов задуманий, помалу, спустивши голову.

— А, це ти!... Йдеш на голос співів? — підвів сарацин очі на Карльоса. — Не йди! Не зрозуміє серце твоє, що побачуть очі.

Звичайно спокійно-ясний тембр голосу сарацина був повен суму, й від того ставав ще лагіднішим.

— Ходім зо мною. Сьогодні серце моє, як овоч, переповнений соком. Якщо не відкрити лущини його, то вона прорветься сама. Розділи зо мною той гіркий сік, і коли серцем дружнім приймеш його, осолодить співчуття твоє обом нам годину цю.

Того дня загинув улюблений емірів лев. Не помогли жадні ліки, що були виписані в найновішій лікарській книзі „Кітабук Дерраріє Ілганіє“, аж року 1465-го виданій славним лікарем Сабундю-Огли-Шерефеддином, що лікував самого падишаха. Не помогли ворожба й заклинання, прохання й молитви до Аллаха та його пророка... Звіря поховали, закопали глибоко в землю, а тепер над його могилою відбувається тризна по „вірному приятелі еміровому“.

— Ми в нашій землі — звикаємо до звірят... А це ж був „правдивий володар пустині“ — найгарніший з усіх пород левів, лев з Атляських Гір. Не було йому рівного в красі. Майже людські риси мала його шляхетна голова. Не було йому рівного й у відчуженні гідності своєї. Чувся він майже, як лицар...

Не псів, а лева й малпу тримав емір при дітях своїх:

— Щоб не до пустих і нищих забав із псами звикали. Пес бо — раб і слуга з природи. Але, щоб горду й шляхетну вдачу лева завжди мали перед очима. Малпа ж, щоб нагадувала хлопцям, якою потворою стає людина, коли забуває про гідність людську, хоч рухами ввесь час наслідує людину.

Пили воду і шербеті, часто замовкали в роздумуваннях.

— Кожен скаже, що наймудріший з тварин — кінь, — продовжував по перерві сарацин. — Але для того, хто близько пізнав левячу вдачу, — кінь видається дитиною, що тільки починає навчатись розуму. Всі тварини бояться кари. Всі вони в людині бачать пана свого. Єдиний тільки лев ніколи не забуває про свою силу й гідність. І поруч з людиною — відчуває, що він — пан над життям обох. Не зо страху, а з приятельства слухає лев того, кого обдаровує дружбаю своєю. І ніколи не скривдить приятеля свого, дарма, що знає його слабкість. Але образи і кривди лев не дарує нікому й ніколи. Хто „зрадив“ його, не може ні за що вернути собі дружби лева.

І знову стало тихо на веранді. Здалеку лунала соловейкова пісня, що покривала тихі мелодії тризни.

— Тварини, це немов продовження рук і ніг наших, — знов почав емір. — Від хоріб і злих впливів їх хоронимо. І на шию верблюдяткові, як і своїй дитині, в'шасмо талісмана, щоб молока матері йому не забракло. Коли ж дійде до межі життя котрогось з цих товаришів наших, — оплакуємо їх. Плакальниць кличемо, щоб втишити жаль серця свого... І ось, сьогодні серце моє, як овоч достиглий, повний терпкого соку, гіркого смутку...

І ближчим видався Карльосові цей, ще перед небагатьма днями чужий кровю, світоглядом, вірою, звичаями сарацин. А тепер, як вітер дерева, сум нахилив серця їхні одно до одного.

— Колись, — почав Карльос, — розставляючи на дошці фігурки шахів, — читав я відсма легенду. Не нашим, — північного краю лицарем-співачом зложеною. Коли вмире дитина, то Ангел Смерти дає їй в руки жбан. Спочатку порожній він. Таж що більше на землі плаче по дитині своїй мати його, то дужче наповняється жбан в руках дитини. Аж переливається через край, аж дитині стає важко носити з собою посуд той. Таж випустити з рук своїх не сміє, аж поки знайде того, хто надіє з нього... Завжди здавалось мені, що кожен з нас несе, мов той „жбан сліз“, власне серце своє. Переповнене спогадами тяжкими, згадками сумними, болістями старими і свіжими. Й для кожного з нас приходить хвиля, що мусить він дати напитись ксмусь із цього жбану-серця свого, коли вже переливається з нього через вінця...

Сарацин спинив погляд на Карльосі:

— Правда це. Але... найкраща доля, яку приймаємо з розплюшеними очима, говорючи собі: „Вона — найкраща!“ Життя бо, як ярмо на волах. Тяжить, мулить, тягне голову додолу, але без нього не проорали б воли борозни, глибокої та рівної, що потрібна для життя збіжжя. Ага, до речі: чи бачив ти коли „весілля збіжжя“?... Ні? — То завтра можеш побачити.

Й емірове обличчя проясніло, стало радісне.

Та й було чого. Перед кількома днями пригнали несамо-вितі бедуїни з пустині й принесли грізну звістку:

— Йде „Божий Бич“!... Суне, як звичайно, тією самою дорогою: з пустинь малоазійських, де вічна колиска сарани, суне непереможно на Захід.

На ту вість безвільно впала на груди красна Ібрагімова голова, а плечі невольно здригались. Перед очима вставав жахливий образ. Ясно гобачив себе самого, тоді ще юнака, як, напів-ошалівши від жалю, злости й безсилої образи, влетів він з ятаганом в нечислимі лави саранчі й шалено топтав її нсгами та сік мечем. Але ж підстрибуюче, бронзове море, живе, таємничо шелестливе, повне зловісного тріскотіння під його ногами, почало вже засмоктувати його. Гніда жива маса обліплювала ноги, все тіло поверх і під одежею, заливала ніздрі, уста, очі...

І знов емір затрусився, немов скидаючи з себе страшну гідь; підвів голову, очі й руки до неба...

— Піша чи летюча? — спитав хрипко раптовно пересохлими устами.

— Ще не знати, ясний! Але більше подібно літаюча.

— Дав би Всемогутній!... Бодай не піша!... Щоб негайно прийшов управитель.

Звичайно навала саранчі, повторюючись приблизно раз на десять літ, дочиста вигладжувала країну, — „нищучи все, що тільки тримається корінням землі“. Але попередній напад проми-ув для околиць Яфи щасливо, дарма, що того разу йшла сарана піша, незрівняно страшніша за летючу. Вогненні запони й глибоко викопані рови десь перед Сидоном були примусили тоді біду змінити шлях: вона зробила відхил на північ і, певна своєї непоборности, пішла просто на море... Але з хуртовиною й припливами боротись не мала сили: море злизало її з переляканої землі. Таж таке щастя не трапляється часто... Однак, якщо дійно суне летюча, то є надія, що перелетить лани, вчасно оточені вогненними кордонами... А може ж Аллах пошле ще й дощу!...

Дві доби майже без передишки всі, хто міг тримати в руках лопату чи заступ, рили шанці. Жінота й діти зносили запальний матеріал... А щастя знов і в цім десятилітті всміхнулось емірові: ще не дійшовши до його ровів, сарана знялась і чорною тучею перелетіла край. Тож не диво, що Ібрагімове лице стало розрадоване й так прояснилось...

Вранці, оточений цілим двором своїх слуг та музикантів, виїхав емір у поле. Вперше звеліз Карльосові при слугах їхати не за ним, а попліч:

— Лицар бо ти! Не невільник, куплений на торзі, а закладник. Тож належиться тобі честь, а не пониження.

Донька Ібрагімова (вдруге вже згадував при Карльосі емір про доньку) так боялась кожного саранчука, що аж захворіла, й тепер до неї покликали лікаря — Хакима.

— Я й сам ще з юнацьких літ здригаюсь, як бачу таку нікчемну й таку грізну істоту — признався Ібрагім. — Та й, як би інакше? Чи ж можна ставитись байдуже до створіння, що на його крильцях рукою Всемогутнього написано чорними письментами по-гебрайському — бо ж то є найдавніша з мов людських — „Бич Божий?!“

А що й цього разу лихо оминуло поля та лани емірові, було саме на часі відсвяткувати „весілля збіжжя“.

Власноручно назривав емір найліпших колосків ячменю, що вже вдруге дозрівав цього літа. Переплів їх з квітами, виплів подібну до людської — фігурку й, оздобивши намистами та завінувши в дорогий шовк, посадив між галузками „святийванівського хліба“ — ріжкового дерева, що росло край поля, — „на-

речену збіжжя". Тоді всі присутні заспівали весільних пісень, гучно й радісно загули музики.

— Голосніше! Щоб аж до неба було чути!...

І, заспокоєні та задоволені, всі повернулись додому.

Мичали дні, як хвилі прибою: нові, тікаючі й невловимі.

Карльос помалу при звичався до своїх нових обов'язків і терпеливо чекав, коли прийде за нього викуп з Еспанії. Дитяча й чинна віра простих серцем ченців з монастиря Св. Катерини та незломна впевненість мусулман, що мудрість Божа на благо людства керує ним, — „утверджались" в Карльосовій душі так же міцно й ґрунтовно, як це було в душі „Співака-Алі", що вже десь ступив ногою на рідну землю, якої ніколи не сподівався побачити.

— Ні, таки „випадку" в світі нема, — якось радісно думав Карльос все частіше. — І хай же діється воля Божа!

І та воля незабаром проявилась, як це звичайно трапляється, способом несподіваним і в несподіваний час. Закінчивши партію шахів, емір змахнув з шахівниці фігурки, що залишились на ній, і промовив:

— Так мав би ти, лицарю, продовжувати побожну прощу свою. Це гріх для кожного, хто вірує у Всемогутнього, — стати перешкодою на шляху зв'язаного обітницею. Йди, як обіцяв. Я тепер вже досить пізнав тебе й бачу: не маю потреби вязати кайданами примусу того, хто сам себе вміє зв'язати словом власним. Коли ж повернеш, — лишись вільним у мене: будеш другим вчителем синам моїм. Від тебе є бо чому їм навчитись.

Хоч дорогою з Яфи, найстарішого в світі міста, заснованого ще Ноевим сином, Яфетом, не можна помилитись, йдучи до Єрусалима, бо та дорога століттями топтана людством, і хоч спокійні були часи, не як за війни „хреста з півмісяцем", — а проте — радів емір приєднатись до каравани: — Бо ж в пустині одиноко йдучого завжди допроваджує диявол!

І знов, розсвітивши свою свічку, пішов дон Карльос сам-не-сам, бо ж ззаду — „на відгук голосу" за караваною. Все вперед, все вгору, до святої мети. Далеко вже лишилась Яфа — стрімка, жовта скеля над морем з приліпленими до неї білими дімками-гніздами чи табунцем мез, що шукають захисту від прибою завжди тут неспокійного моря. Тремтючою зірочкою плив вогник Карльосової восковиці між зеленими хащами, й через глибокі долини, що були тут замість пустині. Як колись провадила Східніх Магів-володарів Зоря Вифлеємська — небесна, — вів нині пілігрима цей маленький поземний вогничок. Не до пещери чужої, де народився Бог-Любов, а до Гробу, так само — чужого, в який поклала його людська ненависть.

Що ближче до Єрусалима, то з більшою ніжністю дивився на кожний камінчик, на пагірєк, на долинку: вони ж могли бачити Живого Бога! А коли углядив далеко в луці поліні лілеї, —

захвилювався до сліз. Хіба б же дивився Христос з ніжністю на ці полелі лілеї, коли б дійсно світ був, як запевняли ті „поети з Альбі“, „лапка на душі, створена дияволом на загибель людства, дияволом, що є паном і світу й людей?“ І коли б дійсно перемогати нечистого можна тільки смертю, то чого б же Ісус перше чудо своє зробив у Кані, на весіллі, в радості, з якої мало початись нове життя?...

Ах, який маленький той людський дух, як легко він заплутується в сіті нерозуміння й зарозумілості. І, заплутуючи одна одну, все нарастають, все сплітаються та дужче завузлюються доктрини, науки, секти. І з часом відцвітають, осипаються, мов осінні листя, щоб вже ніколи не зазеленіти знову! А натомість приходять нові. І всі намагаються затримати незмінною науку Христову, — і всі вносять до неї поправки, що цілком змінюють її сенс. Вічне „Вавилонське стовпотворення“, при якому „брати“ про одну й ту саму річ говорять незрозуміло, бо всі — мовами різними. Дратуються, гризуться, б'ються на смерть, що інші не приймають їхнього нерозуміння чи безумної зарозумілості. І все це — в найліпшій вірі, як та бідна „la loca“ Хуана! Як той бідний Енріко де Кастро чи Монфор... що нагортають купи сухого листя з „дерева пізнання добра і зла“...

Богою ногою Карльос піткнувся об корінь оливи, що вибіг на дорогу. — Задрімав, йдучи?... — Знав такий стан з доби во-яцьких походів. Свічка в руці похитнулась, і цей рух цілком пробудив мандрівника, хоч і не прогнав утоми.

На крайнебі проступало світло. Мов сиві діди, то тут, то там хитали сріблястими головами присадкуваті оливи та лапаті кактуси, що дримали при самій дорозі. Гадям стелилась повзла по землі нічим не підперта рева по винницях. Краплини роси — рясні й немов аж п'яні, — гапували сріблом і перлами широке, повирізуване виноградне листя. Повіяло вранішнім ароматом землі — фіміямом свіжості, що кожного ранку нагадує про вічне чудо відновлення. З барвистої імли виплило сонце й широким розмахом розклало по небі могутні проміння — крила, як стародавній символ вічного життя... Завжди нового й нового... Це була відповідь неба на Карльосові думи.

Зелень далеких нив ще ховалась в опалевім серпанку. Під урвищем ходив сіяч і кидав жменю за жменю насіння. Що міг він сіяти, коли сусідні ниви були зелені? Коли на інших вже — східнім звичаєм — було з корінням повириване збіжжя?... Може сіє саме те „зерно горчишне“, що потім розростеться могутніше за всі рослини?...

Он, здалеку забіліли стіни й намітились вежі...

Єрусалим!...

— Може звідси, може саме з цього місця, що на ньому стою, Христос дивився на місто це?...

І, повний зворушення, в екстазі впав навколішки. Накрив повіками очі, щоб цілком відділити себе від світу реального й перенестись у глибини віків, коли —

...шляхами нашими проходив Він, творючи добро“...

Цілком відстав від каравани. На що вона: мета ж досягнена! І обітниця, дана Херонімові, дотримана. Сам, сам-один увійде в Єрусалим, без тих, кого провадили сюди справи дочасні, бажання купівлі, продажу, потреба знайти працю, заробіток, все те, по що ходять і до кожного іншого міста на землі...

Темний серпанок задимленим шклом прислонив на хвилину сонце. Бреніли тисячі повітряних, ніжних струн. Карльос підвів очі: над ним перелітав велетенський рій диких бджіл. „Може предки їхні були ті, що давали мед найсвятішому з святих — Іванові Хрестителеві?“ — мигнуло в думці, але якось тьмяно, бо ж відчув, немов земля хитнулася під ногами й усе дсвкола поплило, як човен. Вгома подорожі, тягар життя, що зсувався з нього, чи напруження захопленого екстазом серця так раптом збезсилили його? Чув, як останні сили втікають із тіла, мов з розбитого посуду вода. Кудись у жовту просторінь відлітав дух... Ось-ось впаде він серед шляху...

— Поможи мені, Боже! Valgame Dios!.. Напружився, що було ще сил і нетвердим кроком, заточуючись, зійшов з дороги в тінь дуплястої, вузлястої оливи. Ледве встромив свічку у м'яке порохно в дуплі, сперся на стовбур і, посуваючись по ньому додолу, ще встиг додумати:

— Господи!.. Невже ж не дозволиш дійти?..

Коли прийшов знову до тями, було вже по півдні. Витягнувся, як людина, що нарешті спочила по довгій праці. Смачний запах печених кукурудзяних зерен нагадав, що вже давно не їв. Розглянувся з-поза кущів дрібнолистого дикого перцю та кактусових колючок, що закривали його від дороги. Недалечко в долині двоє пастушат на килимі жовтих і блакитних волошок роздумували вогник. Сухі стеблини й галузки немов покvapливо тріскотіли й пихкали. Вогненна вишиванка креслила сиву плахту густого диму. Аромат печених зерен приманив велику гніду козу. За нею спокійно підхепили ще дві, але ягнятко заплуталось у кущах і жалісно мекало. Хлопчисько зірвався на рівні ноги і з криком кинувся по нього. Прикрашена намистом і сережками, як доросла, маленька дівчинка залилась дзвінким сміхом:

— Коли б крик помагав, — вловив Карльос арабські слова дівчатка, — то осел за годину вибудував би дві камениці... Ха-ха-ха!..

Раптом хлопчик затримався. Крізь дрібне листя перців упав йому в око вогник свічки, а потім і постать лежачого Карльоса.

— „Чарівник?“... — засунув у рота пальця неполохливий пастушок.

Нині була саме доба, коли найчастіше кусають скорпіони та гади. А таємні чародії, знаючи на те ліки й „слова“, мандрують з місця на місце... І зрадив пастушок, що Карльос попрахав у нього трохи води.

За хвилику мандрівник жадібно пив з глиняної миски свіжо-надоєне козаче молоко. Діти ж давно мріяли про „Фатимину Дзвоник

руку" — чарівний талісман, що відгонить всяке лихо, страх і невдачі. Може він їм дасть?... Та Карльос не мав талісманів, але остання монетка — „бакшиш“ була така новенька й блискуча, що діти віддали мандрівникові свою чималу торбинку дактилів...

Полишивши свічку при Гробі Господнім, по довгій молитві сидів Карльос в Гетсиманській Саді під оливою, що одна з сімох виросла з пнів тих, які ще були за Христа. Був повен вражінь і думок. Чувся щасливий, що виповнив своє слово, почував, що переміг свою спокусу й уже легше йтиметься йому далі по життєвому шляху. Але ж не міг пересилити суму й терпкого смутку, що ліг йому на серце, коли вступив він у Святе Місто. Здавалося: ближчою була йому Свята Земля, поки сам був від неї так далеко. А ось, коли наблизився й торкнувся її власною ногою, мусить заплющитись, щоб побачити знову ту „справжню“ Святу Землю... Бо тут... тут кругом дзвенять у повітрі тужливі скарги Марії Магдалини:

— „Узяли Господа з Гробу і ми не знаєм, де положили його“...

З усіх учнів Христових найвиразніший слід залишили тут Сини Заєдесві, що свого часу турбувались: — Хто сяде „по правиці, а хто по лівиці“, щоб керувати народами? Бачив митарів і фарисеїв. В апотеозах надильного диму і в сяйві соток лямпад відходили від віктарів слуги Божі з поглядами, що сходились блускучо-гострими лезами. А очі інших кидали питання-докір: — „Чому тут „вони“, а не ми, і тільки ми? Таки ж нам і тільки нам повинно належати це місце!...“ Бачив нащадків Юди... О, скільки їх тут!... І брязчать їхні монети, яких не хотів навіть рукою диткнутись Христос. Брязчать на столах, що їх перекидав святою ногою Своєю... Брязчать опадаючи, як металеві сльози, на таци, й у скарбонки і вливаються з відгуками-слів латинських, грецьких, словянських, вірменських, коптійських... Однак — усі ті слова звучать окремішно, — ні єдності, ні гармонії не творять вони... Неначе знову повторює Господь:

— „Від людей хвали я не приймаю“...

Жовтий, вищерблений місяць дивився з-за Оливної Гори втомленим обличчям змореного безсонністю, нудного й змученого хворого. Обминаючи „пам'ятки людські“, Карльос прямував до Витанії, де шукав відпочинку Христос, після своїх змагань з людською невірою, заздрістю, хитрощами й болістями. А все ж таки „пам'ятки людські“ настирливо звертали на себе увагу. Он там, на Оливній Горі, де в тиші молився Господь Господеві, — стояла десята римська Титова легія, вимірюючи — з дозволу Божого — кару Єрусалимові. Може звісти закликав лицар Танкред хрестоносців до бою з невірними? І скільки вони пролили тут шляхетної крові своєї?! Перемогли спрагу, голод, невимовно тяжкі походи й страшні бої... А себе самих?... Підлягли бурі власних прямувань і боротьби між собою.. Десь

тут, на Оливній Горі — найсвятішому місці найсвятішої на землі молитви, згодом була церківця... Писалося про неї в старій „Книжці Піліgrimів Скандинавських“. Два брати ченці скандинавські — Свен та Аксель збудували її, щоб у ній вимолювати благословіння для краю свого. І впала руїнами, бо ж відійшли від віри Свена та Акселя їхні рідні брати по крові...

О, Юдеє, Юдеє!... Навіщо налила ти Святий Градь навіки гнівом Господнім?...

Сів на більшому камені при дорозі. Зів останній яшний корж, що дістав як альмужну, помацав у торбинці дактилі, що купив у пастушків, але не їв. Думки перейшли на Альонса-Співака, котрий всі свої жалі й болісти топив у єдиному:

— „Вірую“...

Усміхнувся радісно, бо ж вчора приніс ім'я убогого астурійця й склав його, як квітку в молитві своїй в печері „Вірую“, де, як говорить переказ, зложили апостоли цю молитву. Але в мечет, що стоїть на місці Вознесіння Христового, не втрапив: не мав чим заплатити вступного. Зідхнув із жалем, що не побачив на камені сліду від ноги Господньої. Кажали, що є тільки слід від лівої ноги, а від правої вже стерся й про нього забули. Бо: відійшов Жених, а людство лишилось із Його гробом.

Пішов далі, не великим шляхом, а маленькою стежкою-манівцем. Спочатку вилась між камінням і раптом обірвалась над проваллям. Під скелею криво посміхалася беззубою пащею розломаних дверей і зрезигновано розвалювалася пуста-хатина. Сліпа, без вікон, як і осліплені Єрусалимські дома, що поприсідали в щілинах вузьких вуличок, прищулились і чекають... Мають на ту кару, що самі накликали на себе, гукаючи: — „Кров Його на нас і на дітях наших!...“

І знову сум натис на серце, й знову вчув Карльос пароксизм слабости, аж ледве дійшов до пустки. Виснажений тим, що бачив, пережив, продумав, — не ліг, а впав на глиняну, подзьобану людьми чи звірятами долівку. Але не заснув відразу: почав відмовляти вервицю за ту, що, живучи смертю, так глибоко вірила у воскресіння — за безумну доньку Хуану...

З соняшним промінем бризнуло й освітило повітря кришталева дзюрчання сопілки. Розсипала перли роси й погнала краплинками срібні струмочки. Карльос підніс голову. Зпросоння видалось, ніби вогник його свічки, з яким він так щільно зрісся, перетворився у звук і вертається до нього. Бадьоро звівся на ноги й вийшов з руїн. Свіжа мельодія сопілки плеснула ще раз прозорою хвилею, закрутилась над головою й розсипалась дощем бризок біля Карльосових ніг. На кручі, над хатиною виріс високий, прямий, як пальма, дід. Чорний турбан обвивав його голову, як у біблійного пророка. Прошита соняшним сяйвом біла борода мерехкотіла на рівній, довгій по п'яти, сорочці. В руках мав очеретяну, обмотану просмаленим шнурочком, сопілку. З-під піни навислих брів блиснули молоді, довгасті, бли-

скучі очі. Вклонився з гідністю без перебільшеної ласкавости чи улесливости, й швидко подався додолу. Злегка похитуючись з боку на бік, почав, ніби продовжував тільки що перервану на хвилю розмову:

— Коли улюбленець Всемогутнього — Великий Пророк молився, впала з очей його на землю сльоза. З неї виросла очеретина. І бедуїн пастух зрізав її собі на сопілку. Як заграв, сопілка так заплакала, як уражена жінка. Слухаючи ж її, жінки ставали, мов квіти райські, що мріють про небо. І — кажуть — соловій зачувши голос той упав з трояндової галузки, на смерть зачарований співом. І сам Пророк на хвилю спинився в молитві своїй. — „Розколись же ти, сопілко, — промовив, що відвернула й мене від молитви!..“ — І з того часу, щоб солодко співала сопілка бедуїнська, треба обв'язати її шнуром, вмоченим у смолу святої покори, чужинця!.. А правдивий, як ця сопілка, найкраще співає, коли шлунок його порожній. Чи ж не маєш ти, чужинче шляхетний, яшного коржа при мандрівках своїх шляхами життєвими?

Карльос витрусив у пригорш поетові дактилі: — Ось, все моє майно.

— Не потребуєш верблюдів володарки Східньої, щоб їх навантажувати, але братерська рука подала з любов'ю.. До Витанії?... Чи знає її?... Та це ж — рідне село поетове. зветься Ель Азаріє... Саме туди несуть співця ноги. Можемо йти вкупі... Кілька вбогих хатинок перед очима смертних, це — Витанія. Перед Всемогутнім же — це найкраще з усіх місць на світі: тут бо переможена була смерть!.. Але, що — смерть?!.. Гіршого за неї ворога людства — нетвердість у вірі!..

Йдучи байкар араб тказ бар'истий килимок легенди.

— Чи ж не падає прозора й чиста дошова вода і з найтемніших хмар?.. Таж Господь керує смертю, як вожд каравани найслухнянішим верблюдом своїм. Пальцем тільки кивне — й відверне неминучу смерть від людини!..

Байкар привів свою сопілку до уст і вичаровував з неї цілий потік звуків, немов позичав матеріал для оповідання. Усміхнувся приязно, заткнув за пас сопілку й продовжував:

— На голос сопілки злітаються слова, як голуби на голос кормителя свого. Он, бачиш — і Ель Азаріє... І от, — було. Іс'а бен-Маріям, пророк з Назарету, торкнувся не раз землі цієї своєю благословенною ногою. А жили там в Ель Азаріє дві сестри. Про старшу говорить мудрість народня: — Була така господарна, що вміла з ноги ослячої випрясти пасмо вовни. Друга ж була принаднішою за розквітлу троянду при вранішнім сонці. І мали вони брата господаря дбайливого, що памятав мудрість стародавню: — „Поле хліборобове Господеві Вдвічному належить, бо ж Він створив землю. І прийде день, коли запитає Всемогутній того, хто його поле орав: »А що ж ти зробив із шматочком землі, що тобі позичив?...« Тож хоч і молодий був господар той, але пильний. Ще й жінки не припровадив під дах

дану, сховані під зоряним плащем ночі і в тернистих раменах запашного куща.

І мовив лицар, а голос його дрижав зворушенням і тією певністю, що її дає любов:

„Вперше зустрів я тебе, Армандо, в шумлячій весною лісі з луком на рамені, на чорнім коні. Гналася ти за рудою ланею. Навіть король захотів тебе подивляти. Але я не подивляв цільного льоту твоїх стріл; радніше твоє кучеряве волосся, що виховзнулося з-під ковпака і вкрило тобі рамена, як другий плащ, накинений на перший, блакитний. Потім нераз придивлявся я тобі чи то, коли ти з мечем в руці наступала на своїх пахолків на подвір'ю замку Варен, так що найвправніші були приневолені відступати, — чи то, коли в найскромнішій шаті освоювала найдикиші коні зо стаднини свого батька.

Сподобав я собі тебе, Армандо, і прагнув з тобою звінчатись. А коли батько твій прихилився до моїх гарячих прагнень, рішив я жертвувати тобі як дар весільний, гідний тебе — той корч рожі. Чужі тобі клейноди, знаю; навіть на перстень, гідний пальця королеви, з найкращим каменем Франції, ти й не глянула. Тим певніший я свого вибору. І як той корч не покине майдану замку Кардиняку, так я не покину тебе. А якщо я мусів би відіхати, взяв би з собою квіт рожі, коли б це було на весні, або терневу галузку в іншій порі, на знак, що я присяг і присяги дотримую“.

Відповіла йому пані:

„Побачила я тебе, пане, вперше при бенкеті у свого батька. Сидів ти серед розсміяної громади, один мовчазний і поважний. Подавала я тим, що пили, жбани з вином, нічим невідрізнена від дівчат послужних. Коли я тебе спостерегла, сама не знаю чому, перед тобою ставила я найліпше вино і найкращу чарку. Урік мене спокій твого обличчя і повага чола. Не бачив ти мене; тоді хіба нікого не бачив ти. Не знаю, чи був то перший знак любови, але довго думала я про тебе, коли поклалась до сну, чула крики твоїх товаришів і голосний батьків сміх. Видався ти мені милий, пане, і не пробувала я переривати батькові, коли говорив мені про тебе.

Почесний для мене твій дар. Думаю, що не помилився ти, офіруючи мені рожу замість намиста перел твоєї матері, намиста, про яке я чула, що варте обох замків — Кардиняку і Варену. Присягу твою приймаю і вірю Богу, що дозволить тобі її не зломити.“

Багато слів і багато цілунків тієї ночі схоронив шумлячий легенько дрижачими листками корч рожі перед зором зір.

Відтоді щодня в вечірнім сумерку, коли корч пупянки своїх квітів починав розхиляти, сходилися на подвір'ї і піддавалися одурманюючим пахощам як пестошам любови. Не бракувало їм ані слів, ані поглядів, коли скранню при скрані сиділи, заслухавшись радісно. Багатий є світ для двох молодих, нечислими

речі, що їх треба сказати, без кінця родяться речі, що їх разом треба побачити.

Любов їх тривала незмінно, корчем рожі шасливо заприсяжена. Одначе в осени другого року по шлюбі прибув королівський післанець з письмом короля і з папською булею. Король Франції і Святий Отець присягнули Гріб Христовий відібрати невірним. Король бажає собі, щоб усі вірні васалі з весною готові були вирушити збройно в якнайчисленнішім товаристві власних підданих на схід.

Не вспів зацвісти корч незвичайної рожі, як пан з Кардиняку прощався з дружиною. Не плакала, — очі її горіли запалом. Сама на чоловіці поправляла ремені і пряжки сріблитої зброї. Пан з Кардиняку, коли сторожі над брамою затрубили виїзд, коли товариші вже барвистим вужем витягнулися на дорозі, в блиску холодного березневого сонця підійшов до корча рожі і зломив з нього наїжену гострим терням галузку. „Колоти буде мене і пригадувати про тебе“ — засміявся, поцілував жінку і, сівши на білого коня, відїхав зо своїм почотом, що його співи вже втихали в далі.

Того року на всіх шляхах і дорогах французьких, німецьких і італійських держав тягнулись з побожним співом і з радісними криками збройні громади. Зеленіли вже поля, сонце приязно світило мандрівникам, а селяни, що працювали на ріллі, підводили долоні до чола, осліплені блисками всякої зброї й лицарських збресень. Почот пана з Кардиняку незабаром злучився з почотом пана з Варену. Все зустрічалися нові відділи і все зростали загони що промірковали Європу і спішили на далекий схід. Проводив князь Готфрид з Буйльону, його брат Бальдуїн, володар Фляндрії, і Раймунд, граф Тулузи.

В липні, коли війська обозували серед глибоких долин Греції, пан з Кардиняку отримав через післанця засушений, але пахучий квіт рожі з корча на майдані свого замку. Клав його відтоді завжди при своїй мисці в часі бенкету й усміхався до зісохлого пупляха, як передтим до своєї Арманди. Сміялися з нього товариші, одначе він не занехав свого звичаю.

Потім прийшли перші сутички і перші бої. Сарацини боронили кожного містечка, кожного селя, кожної пяди неврожайної, пустинної землі, — хрестоносці посувалися спроквола, але неуступливо.

Військам не бракувало ні вина, ні танечниць. Вино прибувало в великих бочках із Франції, з італійських держав, з Греції. В кожному містечку здобували танечниці. Тільки хліба і мяса не було досить.

Аж трапилося, що в однім бою пан з Кардиняку стратив засушений квіт рожі і не міг його вже класти при своїй чарці на видимий знак присяги.

Трапилося далі, що одна танечниця, з імям Зеліма, прикмітила собі задуманого лицеря і на коліна йому сіла, відтан-

цювавши танок несподіваної любови. Потужне, як граніт, слово мужа, але погляд жінки, як діамант, що тне кожному скалу.

Відіпхнув пан з Кардиняку дівчину, не піддався танечниці. Але — сарацини трималися завзято і відділи були приневолені довго обозувати, місяцями не рушаючись з місця. А танечниця танцювала всім, але діткнути себе дозволила тільки панові з Кардиняку. А коли він запалав, відштовхнула його. Бо не вільно було противитись жінці, коли вона, відтанцювавши танок несподіваної любови, зближається до чоловіка.

Часто ставав тепер лицар під вікнами мешкання Зеліми. Серед вузьких улиць грали флейти, — роззорянені вечорі коливалися над палаючою головою пана з Кардиняку. Сміялися знову ж товариші з нього і випоминали йому рожу при полумиску і при чарці. Тоді хмарився, кілька днів не ходив до Зеліми і відвертався плечима до неї, коли танцювала в наметі. Одначе згодом ішов знову під її вікно і слухав гри флейт та ритмічного пошуму барабанчиків.

Аж одного вечора спостеріг, що не стоїть сам під вікном арабської дівчини. Стояв там незнаний йому лицар. Коли підійшов до нього, той штовхнув його, не перепросивши. Добули мечі обидва і почерез смутні посвисти сопілок і спів флейт у вузькій вуличці забрязчала сталь. Розділили їх пахольки сторожі князя з Буйльону. На ясний день, перед обличчям князя, назначили собі зустріч.

Не багато мали забави хрестоносні лицарі в ті жаркі палестинські дні. Тож не забракло цікавих, що прибули придивитися двобоєві пана з Кардиняку з незнаним лицарем. Сонце стояло високо, тіні не було майже зовсім. Барвисті лави лицарів утворили коло, де мала відбутися боротьба.

Із двох сторін надїхали до себе противники: пан з Кардиняку на своїм сивім коні, в сріблестій зброї і з білим плащем на раменах, — чужий лицар на чорнім коні в блакитнім плащі. Заточили кінями, мечами вклонилися князеві, потім собі. А по поклоні забрязчала сталь об сталь. Вправні були обидва у володінню мечами, тож боротьба велася довго і не одна була рана по обох боках. Але наглий удар в рамено, не в час відбитий, звалив пана з Кардиняку непритомного на пісок. Незнаний лицар склонив меч перед лежачим ворогом, опісля перед князем і не затриманий вїхав між ряди глядачів. Ніколи його вже більше не побачили.

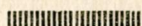
Пан з Кардиняку вернувся до притомности на руках прибічного княжого медика. На ліжку лежала засушена рожа, така саме, яку згубив понад рік тому в однім з перших боїв. Коли встав з ліжка, багатько проминуло часу від боротьби з чужим лицарем. Єрусалим був уже здобутий, недобитки хрестоносних військ верталися вже до рідних земель. Вертався і пан з Кардиняку. Так само, як давніше, клав тепер при собі пупянок зісохлої рожі, але вже не всміхався до неї — смутний

був і затоплений в задумі. Хто ж міг йому вияснити чудо повернення талісману?

В брамі замку Кардиняку, серед голосів труб і окликів служби, повітала його Арманда; тим самим усміхом вітала його, яким прощала чоловіка перед трьома роками. Разом підійшли до розцвілого якраз корча рожі. Був ясний, соняшний червневий день. Квіти замкнулись і не пахли. Корч розрісся ще більше і мармурова лава майже зникла під болотнівкою листя. Але було досить ясно, щоб пан з Кардиняку мг завважити, що Арманда має суглоб долоні пробитий і що поганить красу долоні широка близна. На запит Арманда посміхнулася:

— „На рожу ти присяг, пане; хотіла я тобі допомогти дотримати присяги. Отже була я з тобою і з рожею на серці берегла твоїх кроків“...

А ввечері розхилилися пупляхи й одурманюючі пахощі квітів були для них одними з давно незнаних пестощів любови.

Борис Кудрик

„КРІПИСЬ, НАРОДЕ, КРІПИСЬ!“

Вражіння співучасника з урочистости відслонення
пам'ятника о. Віктора Матюка в Карові

Присвята моїй Дорогій Матері.

Неділя третього жовтня. Погідний, соняшний ранок. Небесна блакить стала мерщій скидати сірі хмари й приодягатися в святкову шату. Наш Льва-Город уже прокинувся зо сну.

Спішу на Городецьку під костел св. Анни, де за хвилину від клепарівського боку приїхав своїм самоходом мій щирий друг, проф. Іляріон Гриневецький, а опісля з протилежного боку надійшов д-р Людкевич. Члени хору та інші виконні сили виїхали були вже скоріше — тепер на нас трьох черга в дорогу. І оце всіли ми по самоходу. Мотор рванув мов блискавка в буревію ген через усі закрути Жовківської дільниці та Нового Знесіння — зникали мов гурганом у безвість змітані села, лавали, гаї, узгір'я. Куликів — і ще шматочок селами. Щораз більш гористо. Жовква! Вітай, старовинний, симпатичний городе моїх батьків і дідів — і ти, недалекий, також мені рідний монастирний Крехове, пишний зеленню прастарих дібров! І як довга й широка Жовква, віз звільнює біг, немов шануючи повагу монастирного гóрода. Ще трохи селами — вже й Рава Руська. Ах, щораз ближче й ближче до того дорого місця, де жив, творив і на віки спочив Співець „Родимого краю“! Серце тремтить чимось невисказано ніжним та святим — тремтить у ритм пісні гарного минулого. Нехай же вересклива сучасність з її воєнними погро-

зами, з її гидкими алькапонадами та кутєповідями буде від нас ген далеко, мов за морем! Ідемо на торжество старогалицької пісні, старогалицького духа! Стиха муркочу собі то „Родимий краю“, то „Тужно серцю“, то „З слезою в оці“. А тим часом не счувся, як ми лишили на боці Угнів і, взявши ще найближчий скрут, — опинилися вже між першими хатами Карова!

Хати й хати — от собі як кожне село — а одначе чуємо, що вже ось-ось недалеко якийсь вид скаже нам проречисто, в якому ми місці. Зараз за скрутом показалася кінна козацька бандерія з жовтосиніми прапорчиками. Це на прийняття перемиського єпископа Кир Йосафата, що правитиме урочисту Службу Богу. Та й уже народ залягає дорогу щораз більшими гуртками. Ще трохи навпростячки — та й уже видно по лівій руці церкву, коло неї заслонений пам'ятник, а на всьому церковному майдані народу, народу, народу! А дзвони радісно: Вітайте нам! Вітайте нам! Вітайте нам!

Ще скрут — і поволеньки, бо доріжка вузенька, віжджаємо на приходство. Вітай, старовинна хатино нашого Співотворця! Вітай кожна „цвітко дрібная“ в малому городчику перед хатою! Вітайте всі доріжки й стежки, що вас потоптали стопи покійного Батька!

Злазимо з воза, ладнаємо манатки — а я записую собі тему майбутнього фортепіянного ронда „Спомин з Карова“ — йдемо до хати, де живе рідня нашого друга, секр. Миколи Дужого. Там споживаємо снідання — й за хвилю на церковний майдан, на Службу Богу.

Кир Йосафат править при співслужбі численного духовенства з поближких околиць. Гомонить могутній голос Його Ексцелленції — відповідає гармонійно хор львівської „Сурми“ під залізною кермою мого широкого друга дир. О. Плешкевича. А оці невмирущі „Аллилуя“, „Святий Боже“ то „Іже Херувими“ Вербицького, „Услиши Господи“ Лаврівського й нарешті — „Да ісполняться“ самого Матюка не тільки скермовують наші думки перед престіл Всевишнього, але й наповнюють наші серця святою гордістю, що ось то наша Галицька Земля, а головно цей прегарний, великим минулим дишучий її куток, „де срібнолентий Сян пливе“, склав такі пишні квіти молитовного співу у стіп Божих! В обширній проповіді почули приявні багато гарного про життя й заслуги карівського Співця для нашої Церкви й Народу та благодатний вплив його невмирущих пісень. Кінчається Служба Божа — всі купчаться біля пам'ятника — бо починається Панахида. Карівський хор співає жалібне „Святий Боже“ Матюка. Мимохить із кожної груди рветься голубкою ревна молитва за душу Співця. Та ось і відслонення пам'ятника. В часі вступної промови дир. Т. Мусія, Матюкового друга, спадає сіре полотно й показується викута в білому пісковіку постать ангела з лірою. Це справжній символ старогалицької музичної душі, що тужила „туди, де зірки яскраві“, а цуралася всього грубого, низького! Ідуть промови за промовами — о. Трешневського,

пароха Угнова, д-ра Брика, голови матірньої „Просвіти“, дир. В. Барвінського й проф. І. Гриневецького від столичних музичних установ, далі представників нашої інтелігенції поближких містечок, вогниста й незвичайно інтелігентно складена промова місцевого селянина А. Сайчука, що дуже яскраво виявляла духову меткість нашого свідомого селянства. Далі йшли письменні привіти, між іншим від карівських емігрантів в Америці, від Музичного Інституту ім. Лисенка в Перемишлі, цьому матірньому гóроді галицької музики, та ще від коломийських установ. І оце один молоденький місцевий чительняник деклямує з чуттям гарно написаний нашим талановитим Ю. Шкрумеляком „Привіт Співцеві“. Останнє слово промовив єпископ. На закінчення хор „Сурми“ заспівав могутнє та вогнисте „Кріпись, Народе, кріпись“! з оперети Матюка „Інвалід“ — твір так довго всьма забутий. Це пісня незломної віри в велике майбутнє Народе. І здавалося, що цю пісню співав не тільки хор на підвищенню — співала її кругом уся природа, що колись викохала була свого Співця — співало й ясне сонічко, що святково присвічувало цій урочистості, співала кожна деревина, кожна цвітка, журчав кожен потічок. Не диво — бо ж Співець підслухав таємні шепоти рідної природи й пов'язав їх у чарівну низку акордів. На сам кінець місцева трубна орхестра заграла „Боже великий, єдиний“.

Розходиться народ із майдану — а ми, учасники, йдемо на спільний обід на приходство. Старші громадяни зайняли місця при столі в сальоні, де то кілька десятків літ тому наш Пісняр мав свій фортепіан і при ньому творив свої невмиручі мелодії — молодь, а з нею й члени хору засіли при окремому столі на городі. Під час обіду лунали співи — то „Гуляли“ й „З окрушків“ О. Нижанківського, то різні народні й стрілецькі пісні. Напроти мене поважний, сідоглавий сеніор довколишнього духовенства з добрячо всміхненим обличчям — о. Городецький з Потелич почав розказувати дещо з часів, як ще був учнем-хористом Матюка, як вони співали понайбільш Бортнянського. По обіді Преосвященний поїхав своїм самоходом у двір до дідишки в супроводі кінної бандерії. А невдовзі ми стали збиратися до читальні на святковий концерт. Дорога вела знову через церковний майдан. В заграві заходячого сонця, серед цвинтарних меланхолійних сосон пам'ятник, обложений з долини горою вінців, виглядав якось так дивно мрійливо, мов ті тужливі ліричні пісні Покійника. Будинок читальні геть на другому кінці села, недавно поставлений, великий та гарний, на ньому вежа з годинником. Можна би назвати — карівський ратуш. Біля входу вписуємося всі в пропам'ятну книгу. Невдовзі заля в черть виповнилася, а в самому першому ряді на почесному місці сам Преосвященний. Над естрадою пишасться прегарний портрет Матюка кисти Труша. Перед першою точкою — вступним словом д-ра Людкевича — хор „Сурми“ представив себе своїм „Кличем“ (моєї композиції до слів одного з членів хору). Д-р Людкевич, наш піонір відродження старогалицької музики, кіль-

кома ядерними рисами змалював постать Матюка на тлі своїх часів та суспільности. І оце хор „Сурми“ розпочав властиву програму повною життєвих радощів, репрезентаційною піснею Матюка „Руська пісня благовісна!“ Гомоніла пісня „чародійно“, „звуком солов'я“. По короткій моїй доповіді про життя й творчість композитора хор відспівав настріву, а давно вже призабуту пісню „Під осінь“ і дві знані кожному з нас із дитячих літ: „Чом так скрито“ й „Крилець“. Після перерви знову хор — народні та старогалицькі пісні в обрібці Матюка: ніжне „Чи сеж тая криниченька“, сумом вбогих сільських стріх та верб надихане „Змарнів я“, жартівливе „Бодай ся когут знудив“, любовно тужливе „З тої гори“, й нарешті завадіяцький „Ревуха“, що його двічі повторено! Якраз у виконанню ось таких знаних, уже навіть у простолюддю закорінених пісень диригент Плешкевич показав одну з дуже цінних виконавецьких рис — здібність влити в стару, здавалось би, вже аж надто оклепану пісню, нового життя. Пригадується висказкотрогось великого оперного співака минулого століття, що найтрудніше заспівати не якусь вибагливу арію, але якраз просту народню пісеньку. З'являється на естраді наш улюблений оперний тенор д-р В. Тисяк — і під мій фортепіяний дострій полилася вічно цвітюча й пахуча „Цвітка дрібная“, невмируще, як краса нашої природи, „Родимий краю“ й сильне своїм виразом та не менш цікаве будовою, призабуте „З сльозою в очі відйду“ — написане в душі оперних арій Глюка. Співак співає зо справжньо старогалицькою, щирою простотою, без крихти італіанізуючого патосу — я акомпаньюю зворушений і гляджу в погідне обличчя композитора на портреті. Це була хвиля, коли його дух завітав над нами всіма! „Цвітку“ мусів співак повторити, й це був проречистий доказ невмиручости цієї пісні, дарма, що вже маємо від часів її появи до тепер неодну новітню, а добру пісню. Ще в останнє виступив хор із трьома Матюківськими піснями патріотичного змісту: „Не згасайте ясні зорі!“ (з оцим сьогодні таким дуже на часі „Днесь Галиче честь твоя!“), досіль майже нікому не знане, а незвичайне своєю гармонікою „З трохвікових могил возстаньте“ та ще раз могутнє „Кріпись, Народе“ з „Інваліда“, цього разу вже з фортепіяним достросом. На кінець залунав на залі з сотні грудей гимн „Ще не вмерла“. Розходимося. На дворі небо пишно роззорілося. Спішимо знову на приходство, на спільну вечерю. По дорозі розмовляю з різними друзями та знайомими, як би то якнайбільше таких імпрез старогалицької музики влаштувати в нас і чи не можна би так наприклад у часі м'ясниць улаштувати стилевих вечериць у точно збереженому старогалицькому стилі, й розуміється, в залах львівського „Народнього Дому“. То знову, щоб наприклад цілих „Підгірян“, чи цілий прольог до „Інваліда“ так зможти награти на грамофонні кружки — й багато, багато подібних ідей.

Вечеряємо знову в сальоні приходства. Сиджу саме коло доньок композитора. Розмовляємо, розуміється, про нього. І знову

веселий гамір, співи — до ночі. А на ніч хто відіхав додому, а хто куди пішов ночувати. Я знову попав у трійку — але вже з дир. Барвінським та д-р Тисяком, і ми поїхали до Угнова. Там у привітній хаті о. пароха Трешневського для нас серпешня гостина й нічліг. Ранішнім поїздом вернулися ми до Львова.

Карівська урочистість показала наглядно культурний зріст нашого освідмленого села, ідейність і справність його провідників — але й ще щось більше. А саме, що старогалицька музика, чи анонімова півнародня пісня, чи твори чільних тодішніх композиторів, це не якийсь музейний об'єкт, не справа якихось замкнених у собі мрійників-фантастів, що тікають від реального життя, а навпаки — це велика реальна дійсність, велика живучість і актуальність, оруддя духового підйому не тільки інтелігенції, але й народніх низів. В найновішій добі, коли передвоєнний народницький санкюльотизм Драгоманівської школи уступає щораз скорішим темпом перед поширеним і поглибленим поняттям патріотизму-державництва, в добі великих релігійно-народніх свят, католицьких установ для молоді та археологічних відкриттів із княжої доби погідна старогалицька пісня стає майже знаком часу. Зокрема ж біжучий 1937 рік перейде до історії під знаком двох золотих К. Кринос і Карів. Дві такі світлі події в культурному життю [REDACTED] А коли подумаємо собі про оцей теперішній зріст народнього життєвого розмаху в усіх ділянках, опромінений Божим благословенням, вимоленим устами всього народу по цьому боці Збруча — з душі рветься Матюкова пісня, пісня минулого, сучасного й майбутнього заразом:

Кріпись, Народе, кріпись,
Бодро і сильно держись!
Хоч зло шаліє, не упадай,
А честь і віру давню тримай!

|||||||

Юрко Мушак

ПОСТАТЬ ПРОМЕТЕЯ

у світовій та українській літературі

(Докінчення)

В драматичній сцені „Іфігенія в Тавриді“ Лесі Українки Іфігенія сумує за рідним краєм:

Чи можем ми змагатись проти сили
Землетрушителів і громовладців?
Ми, з глини створені... А хто створив нас?
Хто дав нам душу і святий огонь?
Ти, Прометею, спадок нам покинув
Великий, незабутній! Тая іскра,
Що ти здобув для нас від заздрих Олімпійців,
Я чую пал її в душі, —

Він мов пожежі пламільнй непокірний,
Він висушив мої дівочі сльози
В той час, як я одважно йшла на жертву
За честь і славу рідної Гелляди.

Іфігенія попадає в розпуку, в одчаю хоче відібрати собі життя, одначе отямлюється й каже:

Ні це не жарт нащадка Прометей!
Коли хто міг одважно йти на страту,
Той мусить все одважно зустрічати
Тяжкий твій спадок, батьку Прометейу.

Сцена ця — це символ людських змагань.

Горда й зухвала „Ніобея“ — свідомо того, що вона дочка Прометей, тому то її ніщо не всилі зломати:

І хоч у горі закохана, все ж я дочка Прометей.
І милосердя в Тебе не буду бламати!
...Тільки очі мої ллють потоки палючої сліз,
Сліз моїх зупинити не можеш ти, люта богине.

Та мабуть найсильніший вплив гордого й незломного Титана відбився найбільше в драматичній поемі „У катакомбах“.

Ось як промовляє тут „неофіт Раб“:

Мені дарма, чи бог один на небі,
Чи три, чи триста, чи хоч міріади,
За жадного не хочу помірати,
Ні за царя в незнаному едемі,
Ні за тиранів на горі Олімпі,
Нікому з тих не буду я рабом, —

— — — — —
Брати мої, нащадки Прометей!
Вам не орел розшарпав груди горді, * —
Бридли гадюки в серце упялись,
Ви не приковані на тій кавказькій кручі,
Що з далека сія ніжним чолом,
Про в'язня вістку людям даючи.
Ні, ви поховані в землянках, зірки навіть
Не чутко брязкоту кайданів, ні стогнання
Ні непокірних слів...

З цього видимо наглядно, як великий вплив мав на Л. Українку невмирущий страдник, Титан Прометей. З кожної стрічки гремить тут силою грому незломне завзяття, тому й не диво, що Іван Франко назвав Л. Українку „мужчиною в українській літературі“.

Бо ж вона не знає рабства:

Доволі з мене рабства на цім світі,
Я честь віддам Титану Прометейу,
Хоч не творив своїх людей рабами,
Що просвітив не словом, а вогнем,
Боровся не в покорі, а завзято
і мучився не три дні, а без ліку,
Та не назвав свого тирана батьком,
а деспотом всесвітнім і прокляв...

* Пор. Ю. Словацкі „Młoda Polska“ 30. marca 1839. „Polska terazniejsza podobna do Prometeusza, któremu się wyjada nie serce, ale mózg i rozum“.

Подібно в „Орґії“ з іронією й сарказмом докоряє Антея Федонові, пригадуючи йому „безсмертний образ Прометей“.

До того всього можемо додати ще переклад Л. Українки з Ади Негрі, де теж вказує поетка на Прометей.

Прометей був для Л. Українки символом революційного духа, незломности, посвяти для народу й віри в упадок тиранії й тріумф світлої перемоги. Пройнята величчю духа незломного Титана, Л. Українка хотіла, щоб також її слова

Луну гірську будили, а не стогін,
Щоб краляли, та не труїли серце,
Щоб пісню були, а не квиління.

В творчості І. Франка зустрічаємося тільки один раз із образом Прометей, а саме в посвяти М. Вороному збірника віршів „Semper Tiro“. Поет каже тут так:

Слова — полова,
Але вогонь в одежі слова —
Безсмертна чудотворна Фея,
Правдива іскра Прометей.

Одначе впливи Прометей гомонять у всіх поемах Франка, „Мойсей“, „Іван Вишенський“, „Смерть Каїна“, „Вічний революціонер“ і в могутній оді „Каменярі“, де цілий гурт каменярів закованих у крицеві пута, й прикованих до скелі — Кавказу, з піднесеним в гору чолом, з усмішкою на устах не дбають про себе, зрікаються особистого щастя.

Образ Прометей стрічаємо також в „Думці“ Данила Млаки (С. Воробкевич). „Зоря“ 1868 ч. 12—13, але тільки як поетичне порівняння.

З новіших письменників опрацював цю тему наново в драматичній сцені „Прометей“ Сп. Черкасенко (Петро Стах), що вийшла в збірці його поезій накладом В-ва „Дзвін“ (Київ-Відень 1920).

Зміст цієї драматичної сцени такий:

Прометей прикутий до скелі, з виразом затамованої муки закинув голову назад і говорить:

Віками йдуть, хвилина по хвилині...
Збайдужів дух мій, занімів,
І тільки хижі клементи орлині
Ще будять в серці гнів.

Се що?... перед очима мають крила
О, Зевсів кате, ти се? Знов?
Шматуй, точи по краплі кров, —
Його поки — що сила!...

Стрепенувшись, з палаючими очима намагається розбити заліза, кляне Гефайста за його крицеві пута; якби не вони, то він напевно поборов би Зевса, бо чує ще в собі силу, в його грудях ще не згас огонь і він скинув би Зевса з небесних висот до темного Аду. Та хоча б не знати як довго довелося йому висіти на тій скелі серед мук, то Зевс не зможе вирвати з його

грудей крику зневіри! До Прометея доходить лагідний, але журливий спів Океанід, сильний контраст ніжності до мук Прометея.

Але та ніжна, коліскова пісенька побуджує Прометея до сарказму; це бачимо й чуємо в самій метриці вірша:

Під землею у долині
Теж блукають тихі суми,
Ледве чутні віють шуми,
Ходять тіні...

У задумі там глибокій
Забуваються страждання,
Никнуть горді бажання,
Рай той спокій.

Слава ж, Мойро, невблагана,
Що вогонь у грудях маю,
Що спасла від того раю
Ти Тітана!

В сто-крат ліпше загинати
В муках поривів високих
Ніж в спокоях тих глибоких
Жити і...спати!...

Приходить опортуніст Океан і намовляє Прометея до покори. Щоб його переконати, показує йому матір Теміду, яка так промовляє до нього:

Матері, сину коханий,
не забувай.

Вразили муки — кайдани
Серденько в край!

Матері впала на спину
Доля твоя.

Леличку, гордий мій сину,
Муко моя!

Побачивши матір, здригається Прометей, та не зробив так, як зробив пізніше Коріолан. Щоб синівські почування не зламали його, він благає Мойру:

...Мойро, сили дай!
Дай пережить важку хвилину,
Не кидай у одчай..
Ідїть собі... Я не скорюся до загину...

Вони відходять. Прометей запалюється страшним гнівом і силкується перервати ланцюги. Клене Гефайста, що він у рабському страху перед Зевсом прикував його до скелі.

Починається агон — змагання між хором, що прославляє Зевса, і Прометеєм, що величає юрбу:

Земле занедбана, земле заплакана,
Знову повстане твій вік золотий!
Юрбо зневажена, юрбо заплакана,
Згине, як привид, тиран навісний.

Дрижав старий Кавказ, гудів у хмарах грім
І рокоти його греміли над верхами,
І сипався зо скель кремінний гострий лім,
І пил їдкий злягав туманом над ярами.

Бряжчали ланцюги залізних пут гризьких:
Зевеса гострий суд збувався по наказу...
Дудніло в глибинах од молотів важких,
Що ними бив Гефайст до гордих стін Кавказу.

Поет вміло й по-мистецьки використав тут звук „р“, щоб віддати цілу трагічну сцену закування Прометея, за те, що полюбив гарячо людський рід:

За те, що полюбив гарячо людський рід
І смертним забажав воскресення й обнови,
І світло їм добув із соняшних орбіт —
За те і на руках і на ногах окови!

І в обоюдь йому кинджал прорізав груди,
У замахах крицевих зовялі дужі руки —
І ноги пройняла страшна морозна лють,
І дика самота закрила в серці муки...

Та духом в страстях тих не падав Прометей,
Яфета гордий син і віщої Теміди:
Він знав, що за добро любов найде в людей,
І світлий день прийде великої перемоги!

Бо знав, що із тварин людей він сотворив,
В змаганні учинив титанів із лігмеїв
І їхню нову путь сам сонцем озарив —
І — вічно житиме вогонь той Прометейів!!

Образотворче мистецтво теж втілювало Прометееву тему. Появляється він у грецькій штудії вже в 6., або може навіть 7. віці до Хр. Образ, що представляв муки Прометея на балюстраді Олімпійського Зевса, виконав артист Панайнос, але ми мало що знаємо про нього. Описує його Павсаній (V. 11. 2).

Другий образ із муками Прометея намалював славний маляр Парразій (кінець V. в. до Хр.). Він послужив за зразок невідомову маляреві Евантові, а його опис дав нам повістяр з часів цісарства Ахіль Татій. Крім цього зберігся стінний помпеянський фреск, плоскорізьба на капітолінському саркофагу в Римі, фреск у віллі Памфілі в Римі, дві мармурові статуї з Пергамону.

З новітніх артистів знаний „Прометей“ французького майстра Пюві де Шаванна, Л. Джордана (різьба в віденській Академії), „Муки Прометея“ віденського скульптора Т. Амборі¹, та „Прометей наших днів“ Рамзая Лоджа (Едінбург). На цьому образі представив артист винахідника Джемса Вотта, що збудував парову машину й навчив людей користуватися вогнем.

Отже бачимо, що в різних часах, в різних народів, у різних філософічних чи політичних школах, давній характер міту затрачувався, відходив на другий план. Прикований Прометей став символом незломності, сильної індивідуальності, що виконує

¹) Пор. „Всесвіт“ за 1928 ч. 32.

того міту література не має. І це власне її безідейність, на яку загально нарікається. Не є література безідейна в тім значенню, щоб окремі письменники були людьми без почувань чи думки. Так, повно є гасел, програм, навіть дуже конкретних, але якраз недостає їй міту, а недостає його тому, що міту не має і громадянство.

Я далека від погляду, щоб книжка, твір мистецтва, мала бути практичним провідником по складних справах життя, щоб мала безпосередно служити практичним цілям пропаганди, переконань і ідей, хоч би найшляхетніших. Завдання літератури інше. Однак наскільки велика література не була ніколи практичною служницею політичних, суспільних, чи навіть віроісповідних систем і переконань, проте була завжди смолоскипом людської душі в пошукуванні правди, була вогнищем, що запалює людські серця до чину, була акумулятором енергії. Але щоб бути тим усім, мусить сама палати від нутра якоюсь великою силою, великим віруванням чи неспокоєм, мусить бути сама пошукуванням і тугою...

Бо від літератури не домагаємося, щоб нам вказала, як мають бути улаштовані кооперативи, як упорядковане питання слушної платні, або відношення працедавця до робітника. Того довідаємося з економічних і фахових творів. Від літератури домагаємося, щоб розпалювала нам серця любовою справедливості, любовою людини, щоб видобувала нас із приземного егоїзму, щоб якраз дозволила нам почерез нудні кооперативні білянси, почерез сухі теорії квестії праці і платні, дивитися постійно в найвищу ціль, в ту ціль, для якої віддаємося тим працям і роботам; щоб дозволила нам зглибити правду про життя і людину, помагаła нам в світлі тих вічних правд вибирати слушні і корисні шляхи діяння. Такі напр. „Сни про могутність“, що розпалили мріями про героїзм і великість душі цілого покоління, були більшою і кориснішою суспільною службою, як цілі томи, що безпосередно обговорюють суспільні квестії.

І якщо уважно приглянемося до сучасної нашої літератури, спостережемо, що якраз усі ті книжки, що хочуть безпосередно бути суспільною службою, що хочуть нас повчати про слушні і корисні методи діяння, це книжки, які містять найменше правдиво великої ідеології, тієї, що здібна душу народу розпалити, піврати й занепокоїти.

І що передовсім впадає в вічі в тій величезній сьогодні суспільно-політичній літературі т. зв. правого, як і радикального, комуністичного напрямку — це негативність тієї ідеології. Майже ціла є літературою пятуючою, шмагающею, осудливою, що обурюється і критикує, літературою, що намагається повалити щось, однак майже не зустрічаємо у ній позитивного моменту, моменту віри, прямування до чогось позитивного, не добаємо навіть того світельця, що в його ім'я маємо руйнувати.

Вище згаданий автор, Гонзаг де Рейнольд* пише так: „Сьогодні якенебудь питання практичної натури — питання платні чи тариф, питання кооперації чи меншости, перемінюється сейчас у питання моральне. А кожне питання моральне перемінюється з конечности в філософічне питання, а те з черги мусить статися питанням релігійним“. Отже в нашій літературі** того сходження в глиб не бачимо. Досліди затримуються якраз на моральній квестії, що одначе є практичним питанням і домагається конечно загальнішого узасаднення. Бо моральність, що є наче регуляміном діяння, мусить мати філософічне узасаднення і опертя. До філософічних квестій сходить у нас література рідко, а до релігійних майже вже ніколи. Цікавим робом у католицьким громадянстві релігійна квестія є неначе поза дужками заінтересовань. Не говорю тут спеціально про католицизм, ані не хочу сказати, що наша література чи то ворожа католицизму, чи спеціально некаатолицька. Хочу тільки звернути увагу, як мало має вона метафізичних заінтересовань, як не пробивається у ній ані метафізичний неспокій, ані метафізичне пошукування, як задовольється вона практичними вирішеннями, не шукаючи їх світоглядових джерел.

Та ідеологічна неначе короткофилевість нашої літератури, а навіть короткофилевість нашої ідеологічної туги заокруглюється ще виразніше, коли бодай побіжно кинемо оком у велику французьку літературу. Прикмета, що може найбільше в ній впадає в вічі — це її якийсь дивний метафізичний неспокій, якийсь якраз неначе відірвання від практичних питань у користь абсолютних заінтересовань. Той метафізичний фермент зустрічаємо у письменників найрізніших типів та найрізніших і суспільних і релігійних переконань, зустрічаємо його як рід реакції проти матеріялістичних і позитивістичних напрямків. Зустрічаємо його часто в акаатолицьких, комуністичних письменників, що шукають якогось метафізичного абсолюту.

Одначе найсильніше і найхарактеристичніше виявляється той великий метафізичний напрям, що віє почерез французьке письменство в її величезній літературі, званій католицькою. Говориться у нас про неї досить багато, але і так не усвідомляємо собі її ширини й важности. Здається мені, у нас часто підозрівають, що цитовання католицької французької літератури — це скоріш рід тактичного діяння католиків, що з труднощами виловлюється кілька письменників і їх ставиться як будуючий приклад. Тим часом є зовсім навпаки. Claudel, Mauriac, Bloy, Psichari, Rivière, Péguy, Bernanos, Malègue, Madaule, René Shwob, Bauman, James, Rops, Massis, Cazin, Ghéon, du Bos, Brémond — це список, що імponує вже своїм числом, а напевно зовсім не вичерпує всіх католицьких письменників, це передовсім майже всі такі прізвища,

* Ту згадку з технічних причин ми пропустили при перекладі. Йде про його книжку „L'Europe tragique“. *Перекл.*

** Мова про польську літературу, одначе назагал те саме можна сказати і про українську. *Перекл.*

що мали величезний вплив на сучасне життя, на сучасну ментальність Франції. Що це також не якийсь відокремлений парнас — замкнений в окремії „splendit isolation“, відтятий від життя доктрині, засвідчує це хоч би величезна життєвість визначно католицьких часописів, оглядів і публікацій. „Колекція“ „La nef“ публікує цілий ряд творів, що мають за ціль поглиблювати релігійні, католицькі світоглядні питання; визначно релігійний характер мала славна колекція „Roseau d'or“, велика громада пренумераторів гуртується коло такої „Vie intellectuelle“, „Etudes“, коло такого „Esprit“, не говорячи вже про щоденник „La Croix“ і про цілу низку релігійних публікацій. Релігійні квестії, питання католицької доктрини, католицького світогляду, навіть католицької містики, обговорюється широко й поважно на сторінках прерізних публікацій, звідкиінде зовсім акатолицьких.

Дуже характеристичне для тієї католицької французької літератури також те, що розмірно дуже мало займається квестіями практичними, квестіями моральними й етичними. Її проблема, і питання, і заінтересовання це куди більше світоглядова квестія, як квестія доктрини, як квестія моральности. Йде про те, як говорив Rivière, чи католицька релігія правдива чи ні, — все інше вже тільки природна консеквенція відповіді на те питання. Йде про те, де абсолютна правда — говорить ціла велика література. Дуже рідко каже вона нам, як маємо поступати, а завжди і тільки, що маємо робити і в що вірити. З тієї теж причини, що ціла та література власне так мало практична в значенню безпосередньої й наглядної пропаганди, в значенню будуючого прикладу, чується у нас таке часте квестіоновання її католицької вартости. Одначе дивлячись на розвій того католицького руху у Франції, бачимо і його найбільше практичні наслідки. Бачимо, що якраз те безінтересовне пошукування абсолютної правди мало й має величезний вплив, бачимо, як католицька думка закреслює щораз ширші круги, як від туги, неспокоїв, пошукувань, а навіть сумнівів одних запалюється туга інших.

Відірваний метафізичний неспокій видає у Франції щораз видніші практичні наслідки, а католицька ідея, яку ще так часто вважають у нас за затіснення й обмеження, стала одним з найсвітліших джерел, одним з найбільш оживляючих полум'їв французької літератури і духа.

І не могло бути йнакше. Література, почавши міряти людину надприродною міркою, знайшла єдине гідне людської природи мірило, починаючи шукати людських цілей, джерел людської туги, в вічних подихах, діткнула єдино сутніх людських ненаситів, знаходячи людську віру, знаходить у її консеквенції ключ і програму людських діянь та починів.

Того великого метафізичного неспокою у нашій літературі немає. Є щоправда книжки, які ставлять нам важливі питання, але не зустріла я книжки, що ставить питання, чим є людина з рації своєї істоти, які абсолютні її прямування і її цілі,

РЕЦЕНЗІЇ

В. Шура: *Історичні пісні*, з передмовою М. Струтинського, Львів, 1937, Українська Бібліотека ч. 54. 16^о, 128.

Давня збірка В. Шурата з 1907. р. вийшла в „Українській Бібліотеці“ І. Тиктора новим виданням, доповнена поезіями з нашої найновішої історії, а саме з часів великої війни.

Поезій з перед тридцяти років не можна мірити сьогоднішньою міркою. У свій час літературна критика сказала вже про них своє слово й сьогодні книжка нашого визначного та вельмизаслуженого поета належить уже до історика літератури, а не до рецензента.

Ми можемо хіба тільки висловити вдовolenня, що в новому, популярному виданні ці історичні пісні промостять собі легше шлях у народні маси, щоб стати для них здоровим, корисним кормом. Сьогоднішня поезія в 99 відсотках зовсім не зрозуміла для широких кол читачів. Інтелігентний селянин не візьме до рук книжки Антонича, чи Косача, хоча так радо читав Шевченка. Кривда йому, що сьогоднішні поети неначе забули про нього й його потреби. „Історичні пісні“ Шурата привітає напевно радо, бо в них зустріне знайомі вже йому з історичних повістей постаті князів — Святослава, Володимира, Ярослава Мудрого й Ярослава Осмомисла, отаманів — Підкову й Сірка, а може віднайде й свої власні думки та переживання в поезіях із воєнної хуртовини. Минуле України в мистецькій обрібці Шурата глибоко западе в душу молодих читачів, котрі напевне неодну „пісню“ вивчать напам'ять та декламуватимуть при нагоді різних народніх святкувань.

Книжку попереджає передмова М. Струтинського, що подає короткий життєпис та огляд літературної діяльності автора. Гарна обгортка рисунку Е. Козака доповнює симпатичну цілість.

Ю. Редько

Богдан Лепкий: *Три портрети*, Франко, Стефаник, Оркан. Львів, 1937, Бібліотека „Діла“, ч. 16, 8^о 128.

Коли Лепкий напише щонебудь, що має характер споминів, то згори вже можемо бути певні, що це річ гарна та читатиметься дуже мило.

„Снуйся, снуйся, нитко павутини по стерни,

Ніби спомин весняної днини восени,

Ніби тії любі сні, що снилися нам колись...“

Ясна річ, ті спомини, ті любі сні, найлюбіші й найцінніші для того, хто сам їх пережив, та чию осінь вони озолочують. А проте і для посторонньої людини, для читача, в них криється немалий чар. Неначе справжні нитки „бабиного літа“, осотують душу сьогоднішньої людини елегійні згадки про колишній світ наших батьків.

Після гарячкової біганини в напруженому темпі повоєнних життєвих обставин милий відпочинок знаходять наші розтрясені нерви у затишку старої священичої оселі, коли при „стоячій“ каві доброї їмості засяде біля нас з одного боку Марко Мурава, * а з другого Іван Франко й почнуть живу, але як же відмінну від сьогоднішніх, дискусію—спір про творчість Корнила Устияновича... Забронзована вже сьогодні для молодшого покоління постать Франка під пером оживає. Замість „великого каменяря“, „Мойсея українського народу“, ми наближаємось інтимно до симпатичної, „невеликого росту людини в гарнім шлюсюроку й вишиваній сорочці“, що сидить за столом і п'є каву, то знов казкою вколисує на сон дитину, чи в доброму настрої приспівує народню пісню.

Не менш симпатичні, а подекуди може й цікавіші, два інші „портрети“, Стефаника та Владислава Оркана. Лепкий веде нас у ту духову лабораторію, де повставали „Камінний хрест“ та інші перлини Стефаникової музи. Стефаник „брав тему у свою крітку, хлопську руку і витискав з неї всю воду. До останньої краплини. Лишався сам „мискуш“. З того мякуша він своїми жиливими пальцями формував постаті людські з таким виразом трагічного тортіння, що нагадувалася *Бруна Лякоона*“.

* Літературний псевдонім о. Сильвестра Лепкого, батька автора книжки.

Мабуть тяжко за кращу синтезу Стефаникової творчості. Міг її дати тільки ширій друг, приятель, що зустрічався з автором „Камінного хреста“ в часі найбільшого розцвіту його духових та творчих сил, бачився з ним трохи не щодня та стежив за процесом його тяжких творчих зусиль.

„Хлопський син“ із Русова сприяв у Кракові з другим „хлопським сином“, гуралем Орканом із Поремби. Але не „хлопське“ походження, тільки справжня культура звела їх разом та приєднала до них іще й „попівського сина“ Лепкого. Висока культурність дає змогу представникам двох розєднаних народів зійтись разом, взаємно один одного розуміти та шанувати. Оркан — це не тільки польський письменник, але й ширій приятель українського народу, що намагався познайомити польську суспільність із українцями й українською літературою. (Перекладав на польську мову чимало творів українських письменників і видав антологію „Młoda Ukraina“). Тому цікавий для нас його портрет, нарисований Лепким.

„А може ми забагато про себе нагадали, а замало про них?“ — Побоюється Лелкий у поетичній передмові. — Зайве побоювання. Ніхто не погнівається на симпатичного автора за те, що побіч трьох портретів намалював іще четвертий — власний.

Ю. Редько

Іван Филипчак — Братня любов кріпша від камінних стін. Повість з життя загонової шляхти з початку ХХ. віку. Самбір 1937. Накладом Філії Товариства „Просвіта“ в Самборі.

Проф. Іван Филипчак і плідний і актуальний повістяр. За неповних десяти років (від 1927. р.) випускає він свою дев'яту повість. Теми до них бере або з нашої славної бувалщини, або підшукує актуальні „здободневні“ теми, які звучать немов голос в дискусії в справах, що хвилюють наше громадянство в даній хвилі. Такі актуальні повісті проф. Филипчак це: „За вчительським хлібом“, „Кульчицький, герой Відня“ і такою повістю є і його найновіша „Братня любов“. Це також немов голос в дискусії на теми перетягання нашої ходячої шляхти на латинство і польськість. Річ під цю хвилю дуже актуальна й модна. Автор зображує події ще буцїмто за Австрії, але в дійсності це справа теперішніх днів. Акція ціла відбувається в селі Замаринському, де префектує Фелікс Замаринський з загонової шляхти. Інші персонажі повісти це його жінка та їх донька Людмила, що здала гімназійну матуру у Бенедиктинок у Львові. Священики в Замаринському — також шляхтичі, парох Любошинський, „твердого закала“ і сотрудник, о. Вилинський, молодий, енергійний народовець. Є ще крім нього в селі другий українець, „хлопоман“ Гукалюк, попри Людку Замаринську головна особа повісти, що кінчається *hezzu-end-om*, подружжям Гукалюка з Людкою. Гукалюкові вдається приборкати горду шляхтянку Людку відповідною лектурою і розмовами на тему походження, історії і завдань загонової шляхти. Вона переконується до Гукалюка і, не зважаючи на те, що він „хлоп“, не „шляхтич“, виходить за нього заміж.

Акція повісти тягнеться недовго — всього три роки, а також і не широк, бо це історія любови двох осіб, на тлі подій села Замаринського, яке, хоч чисто українське, з населенням греко-католицьким, мусить будувати у себе костели з матеріалу громадського лісу для кількох зайшлих осіб, а притім бути сіткою на ловлення душ для латинства.

Акція повісти — як сказано — вбога, а також кінець її, подружжя Гукалюка з Людкою, легко передбачити, але все таки повість интересна, а навіть довгі подекуди „учені“ діяльги і поучення Гукалюка ще не томлять.

Коли ж беремо повість п. Филипчак як голос в дискусії на тему перетягання нашої шляхти в чужий табір, то книжка „Братня любов“ набирає величезної вартости як знаменитий підручник до контрагітації. Проф. Филипчак на основі великої історії Грушівського, на основі „Актів Гродських і Земських“ та книжок двох таки шляхтичів: Вл. Лозинського: „Lewem i prawem“ та нашого Вячеслава Липинського: „Z dziejów Ukrainy“ і його ж „Szlachta na Ukrainie“, доказує, що загонова шляхта ніколи латинського обряду та поляками не була, а дуже часто як королі так і польська магнateria гірко її кривдили. Із згаданих книжок повибирав автор найцікавіші та

наймаркантніші місця про нашу загонову шляхту, які обговорюють її ролі у житті нашого народу у XVI., XVII. і XVIII. століттях.

Тому то книжка проф. Филипчака гідна якнайширшого розповсюдження, а на zagrożені позиції в шляхетські села повинна йти масово. Вона причиниться вельми до освідчення наших українських шляхтичів і не-одному отворить вона очі: „Чия правда, чия воля, і чий вони діти?“...

о. Юліян Дзерович

Марко Проклятий. Драма в 5 діях з прольогом і епільоном — при-стосував до сцени по повісті Стороженка Петро Мерчук. Станиславів 1937. Накладом В-ва „Дніпро“, 8°, стор. 40.

Драма рамова — з прольогом та епільоном дає в п'ятих діях радніше драматичні чи там сценічні картини, пов'язані з собою історією Марка Проклятого, як каже автор, основою на Стороженковій повісті. Та тут небагато з згаданого твору — постає покутника Марка за гріх скоріше схожа з сюжетом Гоголевого „Тараса Бульби“. Тільки тут Марко, що став атаманом козацького війська і попровадив його до бою з Москвою, залюблюється в дочці московського воеводи й тому піддається любовному почуванню та намовам воеводи, покидає облогу міста, що в ньому замкнулися москалі, й переходить до московського табору, виривається свого народу. Через це гинуть козаки в московській неволі на очах Марка, що, ставши московським старшиною, не користує з нагоди визволити з неволі братів-козаків. Що більше, через його зраду гинуть від москалів його мати й сестра. Про це сповідає Марка дух батька. Тепер пізнає Марко свій проступок. За зраду батьківщини, за погубу рідні — матері і сестри — мусить Марко каратися по світу, тинятися з важкою від гріхів торбою, показувати кожному цей невиносимий тягар, відстрашувати всіх від такого злочину.

Ідея твору гарна, та сюжет, на якому вона введена, прикрій. Вже сценічна перерібка „Тараса Бульби“ залишає прикре вражіння, коли наприкінці драми батько приневолений карати сина карою смерті за зраду. Чи треба вчити любови рідного краю аж злочинними вчинками? Сумний об'яв, коли треба відстрашувати від зради, замість показати зразок героїчної по-свати за батьківщину.

Коли долучити до змісту не зовсім добру драматичну будову твору (довгі монологи, недостача живої акції й образової пластички), приходить на думку, що перерібка літературного твору мусить що найменше дорівнювати вартості оригіналу. А тут автор ледве заторкнув Стороженкові сюжети. Одне лишається у творі: гаряча любов батьківщини і смерть за неї, та не героя.

В. М. Л.

Віктор Осипович: У Черчі. Комедія на три дії з місцевими куплетами. Подія відбувається в 193... р. Львів 1937. Накладом автора. Ст. 36. 16°.

Звичайна собі сплетнярська історія, підправлена розводовими містеріями старого інтриганта, це тема комедії, що відбувається у знаному живці Черче, з питоменними загумінковими, а при тім нездоровими історійками. Може й трапляються в Черчі, як у всіх лікувальних місцевинах, подібні історійки, та не знати, чому автор вибрав собі саме таку сплетнярську історію на прославлення самотнього українського купалища. Чи ж не заслуговує Черче на крашу, здоровішу й чистішу морально рекламу?

Автор комедії на три дії з місцевими куплетами умістив у 193.. рік подію, що пахне скандаліками: До Черча зіжджаються чоловіки без жінок і жінки без чоловіків, старші радники, артистки і смотрики. Починаються романси, заздрощі, а віссю інтриг стає старий радник, що фабрикує анонімові листи, стягає до Черча „покривджених“ подругів на відплату і добру розправу зо спокусниками та зрадниками(—цями). На щастя забагато цих інтриг і самі лікуванці порозуміваються й відкривають інтриганта. Він отримує заслужену кару.

Автор старається по-модерному збудувати свою комедію. Кожна дія має свій заголовок (I — Заговор, II — Алярм, III — Кара), впроваджує до акції багато осіб включно з оркестрою „Ябця“ та місцевими куплетами, але

на жаль комедія не має не то що доброї драматичної акції, але й сам зв'язок комедії відразу дає розв'язку: вже на початку комедії, коли довідуємося про романсики й розводіві інтриги, знаємо, хто їх режисерує. Через те тратить комедія на вартості. Драматична акція не розвинута як слід, без поглиблення характерів і загальної плястики персонажів. Особи виходять на сцені бліді.

Комедія не то що не матиме літературної стійності, але *трудно* їй за сценічний успіх. *Л. В.*

о. Др Андрій Ішак. Догматика незєдиненого Сходу. Частина загальна т. I. Праці Гр.-Кат. Богословської Академії у Львові т. XV—XVI. Стор. 283, 8^о.

Мусимо широ радіти з появи кожної нової праці зо східньої ділянки. Чей же питання дальшого розвою й майбутности нашої Церкви залежить чимало від дослідів у цьому напрямі. Це тим конечніше й важніше, що на Заході помітний тепер сильний рух в сторону Сходу. В тому русі повинні ми вести перед і його спомагати.

В ряді праць, які досі появилися в тій ділянці, книжка автора висувается на одно з перших місць та має велике значіння. Річ у тому, що чужинці звикли звичайно зачисляти українських незєдинених богословів до російських з кривдою для нашої культури. Проти цього промовляють дві речі: 1) Самостійне життя українських земель довгий час під своїм власним митрополитом з осідком у Києві в польсько-литовській державі, 2) Таке явище, як Берестейська Унія і зв'язана з нею полеміка, в чому російські богослови не беруть участи, (ст. 188).

Над питанням розколу між східньою і західньою Церквою працювали досі Гергенретер і Крумбахер. З догматичного боку підійшов до справи перший Пальмієрі. Також цінні праці вийшли заходом Східнього Інституту в Римі, основаного в 1916 р., з-під пера Д'Ербінія, Жіжі, Спачія. Від 1929 р. стали студії східнього богослов'я обов'язковим предметом у всіх вищих католицьких наукових заведеннях на Заході.

Автор обговорює у своїй праці тільки спірні питання обох церков, натомість спільні поминає мовчанкою, бо їх знайде і так богослов в католицьких догматах. Угрупування матеріалу історичне в протилежності до систематичного, себто автор переходить окремі історичні доби, а в тих рамках дієві особи, де при їхній характеристиці висвітлює їх тези, — тому радніше подає історію догм, як догматику в точному значенні того слова, де вихідною точкою є предмет. На цьому тратить щоправда проглядність самого предмету і його одноцілість, але з другого боку ця метода має свої великі позитивні сторони. Тільки на основі історично-розв'язової генези розуміємо як слід різниці в правдах віри, розуміємо краще спосіб аргументації й полеміки, достосований до хвилі часу. Такий підхід до справи виправдує ще й та обставина, що в незєдинених немає авторитетного учительського органу, який беріг би єдності православної віри й вирішував спірні питання. Тому й науку незєдиненого Сходу не все можна підтягнути під одну мірку.

Східню незєдинену церкву можна схарактеризувати таким влучним висловом: вона стояла все по середині між католицизмом і протестантизмом, авторитетом перших і свободою других (11. ст.).

В її історії слідні моменти, де вона раз наближалася до Католицької Церкви, то знову до протестантської, що позначилося впливом на правди віри. Протестантський напрям намагався увести між іншими патріарх Кирило Люкарпіс (ст. 167). Протестантські впливи позначилися також на цілому ряді українських православних полемістів. Вкінці протестантські елементи впровадив таки до московської церкви Теофан Прокопович (ст. 231), так, що православна церква не могла з них очиститися. Спроба наближення поміж православними та протестантами була ще в недавніх часах теж актуальна. В пізнійшій грецькій автокефальній церкві помітні намагання до злуки з англіканською церквою.

Глибші причини роздору східньої церкви від Заходу у хибній науці про найвищу владу в церкві. Ця помилка оснований на 28 каноні Халкедон-

ського Собору, що є висловом легко укритої різниці між практикою, якою признавано примат Папи, і теорією, якою звільна поволі заперечувано найвищу владу римського патріарха (26. ст.).

Грецька схизма включає в собі єретичні первні вже від початку свого існування (13. ст.).

З роздору, що його довершив Фотій і Керулярій, залишається для нас дуже цікаве питання до вирішення, з якого джерела взяла Русь-Україна християнство, з католицького, чи незєдненого. Оборонці Берестейської унії доказували правосильність унійного акту, покликуючись на те, що Русь-Україна прийняла хрещення з Візантії тоді, коли взаємини з Римом були найкращі. Однак в часі між Фотієм і Керуларієм було напруження, а не замирення. Але проте в оборону Берестейської унії і її правосильності можна навести т. зв. болгарську теорію, що перша церковна єрархія в Україні походила з Болгарії, яка була тоді з Римом зєднена (86—87. ст.).

Дуже цікава різниця між закидами Фотія і Керулярія: перший намагався видвигати передовсім догматичні різниці між Сходом і Заходом, а обрядові справи й дисциплінарні уважав за другорядні. Керулярій же поступав зовсім протилежно. Він з тих чисто другорядних речей (як напр.: справа опрісноків) кинув гасло до нової боротьби (82 ст., 102 ст.).

Гадки незєднених богословів про роздор, де лежить „камін преткновенія“, слід поділити на три періоди:

1) В XII—XVI. ст. цілу провину складають на латинян за додаток „і Сина“ та опрісноки.

2) В XVI—XIX ст. додають першинські амбіції Папів.

3) В останніх часах все звальють на амбіцію Римського престолу. (ст. 114—123).

В XV. в. зустрічаємо у візантійській церкві такого богослова як Висаріон, знаний з участі у Фльорентійському Соборі, приятель нашого київського митрополита Ісидора. Свої студії спирає він на Отця Церкви і пошукє правди, що його приводить до Унії. Належить він до тих рідких богословських умів, що знав цінити й Аристотеля і Платона в відрізненні від Заходу, де Плятон в богословських кругах був незнаний (157. ст.). Висаріон, цей живий образ унійної ідеї — вірний представник грецької традиції одночасно син католицької церкви, являється як синєззас Сходу й Заходу (158 ст.).

З українських богословів — полемістів присвятив автор більше місця Захарії Копистенському, якого признає за найбільше спілого полеміста. Його головний твір „Палінодію“ опрацював автор в осіоній монографії, тому й розглядає його тут основніше (211—217.).

Друга визначна індивідуальність київської школи це Петро Могила. Він помітно наближився до католицької Церкви, очистивши православну науку з протестантських елементів. Також довершив він реформи київської учености на західній, католицький лад, зберігаючи вірність православній традиції, що має далекоюсягле значення для дальшого розвою релігійної думки не тільки на українських землях, але й поза ними (218. ст.). Могила привів теж до однастайности розбите церковне життя в питаннях віри й обряду. Його знамените „Віроісповідання“, що збирало в собі правди віри на зразок католицьких катихизмів, діждалося апробати всіх незєднених патріархів. Той твір уважають за символічну книгу цілого Сходу. З другого знов боку його „Требник“ клав також кінець всяким обрядовим недомоганням (220—21. ст.).

З російських богословів висунувся наперед, але на жаль своєю деструктивною діяльністю, Теофан Прокопович. Через нього увійшло в догматику незєдненого Сходу чимало протестантських елементів. Частинно намагався це описати направити Протасов, що спер свої досліди на Отця Церкви. Підручник Теофана Прокоповича заступлено „Віроісповіданням“ Могили (245 стор.).

На кінці книжки уміщено покажчик імен, що тут конечний, бо в цілій праці виступає ціла низка прізвищ, які інакше годі було б скоро відшукати.

В праці обговорив автор тільки візантійсько-словянську групу, яка ще не вичерпує цілого незєдненого Сходу. Шкода, що автор не означив точніше у вступних поняттях того слова „Незєдинений Схід“, бо в самій передмові

сказано про те заскупо. Але це певне зробить у наступнім томі, бо обговорювана книжка це тільки перший том задуманої праці.

Ми ширше зупинилися над змістом цієї книжки, бо обговорені у ній справи будуть дуже цікаві не тільки для богословів але й для світських як зєдинених так і незєдинених. Український загал дуже мало знає історію церкви, навіть української. Книжка о. проф. д-ра А. Ішака те знання дуже поширить, а що найважливіше сильно його поглибити і науково угрунтує. Однoчасно вона накреслює напрям для дальших дослідів у тій ділянці.

Читаючи „Догматику незєдиного Сходу“, відчуваємо відразу, що перед нами книжка визначного знавця свого предмету, який знає його не з другої руки, а просто з джерел, який вміє глибоко увійти в суть справи, заналізувати її, та рбити влучні спостереження і давати синтетичні заокруглення. Шановний автор це один з найкращих наших знавців Сходу, що згуртувалися при Богословській Академії.

о. В. Фіоль

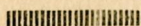
Р. Д. Савчак — На розпутті. Історія одної родини. З передмовою Л. Григирського. Львів 1937. „Українська Бібліотека“. Ч. 57. Видавець Іван Тиктор. Стор. 128, 16^о.

У короткій повісті, трохи не зовсім викінченій під композиційним оглядом, зображує молодий автор історію однієї інтелігентної рідні, скоплену живо з сучасного життя. Недібане подружжя живе разом, бо мусить жити для добра дітей. Батько дбає про матеріальну безпеку рідні, але поза цим не зазнає ні крихітки життєвих радощів та родинного тепла, ні тієї подружньої романтики, що творить родинну гармонію й щастя. Цього не дає йому жінка, що бачить свій родинний ідеал у безустанному піклуванні чотирма дітьми та у власному самовідреченні. Все для дітей, нічого для себе. Та інстинктовна нерозумна любов каже матері дозволити дітям на сваволі. Дбайливість про матеріальні вигоди усуває зовсім морально-етичний момент у вихованні. Це й охолоджує батьківську любов чоловіка, залишає в нього тільки моральний обов'язок дати дітям поживу й одіж та й заганяє його передчасно до гробу. Овдовіла мати зуживає залишений маєток і працю своїх рук на виховання дітей. І далі недостає їм глибших етичних засад. Кожна дитина витворює для себе свій світ, свої ідеали, нехтує матір'ю, а знає її тільки тоді, коли треба грошей на життя. Тому сходять діти на розпуття. Найстарший син марнується у вязниці за нерозумно поведену конспіративну роботу, другий уже як студент філософії не бачить нікого з рідні поза своїми комахами і хробаками, третій як музика божеволіє після написання дивовижного музичного твору. Тільки наймолодша донька, що відчуває найбільше привязання до матері (ще більше мала його для батька), дбає про братів і осліглу від надмірної кравецької праці матір. І вона пропала би серед такої рідні, як би не знайшла свого взаємного ідеалу в товаришеві божевільного брата, повнім життєвої енергії й радости, запалу й віри до праці. Цих двоє піде добрим життєвим шляхом, а решта рідні зійде на манівці, принаймні автор каже догадуватися такої розв'язки історії цієї рідні. У повісті знаходить читач розумну остерогу перед згаданим розумінням життя, остерогу і для батьків і для дітей.

Сюжет повісті потрактований реально. Це картини з життя. Тому й не скоплені вони у викінчену повістєву форму. Та характеристика осіб досить виразна й плястична. Читаючи цю повість, бачиться у згаданих особах не одну знайому людину, хочеться сказати: ради Бога, не поступай так, як персонажі повісті. Хоч невеселий у ній сюжет, та багато вчить, зєднує читача безпосередністю опису й живістю оповідання. Тільки щоб не було часом за багато авторового говорення, треба би більше чути мову повістєвих осіб.

Слід ще згадати, що вінета на обгорці роботи Є. Козака не пересічна, гарно скомпонована.

В. М. Л.

З ПРЕСИ І ЖУРНАЛІВ

Schönere Zukunft (7. XI. 1937) подає, що Ернест Ратефорд, славний англійський фізик, великий відкривець у ділянці науки про атоми, проф. унів. в Кембріджі і лавреат Нобля, в своїй покорі перед Богом сказав такі.

слова: „Людина науки, що відкриває тайни існування, не може сумніватися в Бога. Це лише так помилково думають ляїки, немов учений, що знає більше за інших про тайни існування, мусить бути тому недовірком. Навпаки: наша праця зближає нас до Бога; вона зміцнює ще більше нашу покору перед тією гігантською силою, перед якою всі людські вчинки це ніщо, навіть якщо б вони видавалися на землі величезні“.

The Lutheran: Німецькі портретисти і фотографії дістали гострий наказ, що від тепер не вільно їм малювати ані світліти родин, які мають менше, як четверо дітей, бо менші родини означають „неблагоаний за-непад народу“.

Dziennik Polski, з 22. VIII. с. р. в своїм додатку „Krytyka i Życie“ пише про творчість Наталени Королевої так: „Всі твори Борковської-Королевої відзначаються гарною й барвною мовою, живим кольоритом і безпосередністю у відтворенню природи, а вкінці глибокою простотою почувань, просякнутих правдивим християнізмом. — Як тематика творів авторки, так і спосіб схоплення предмету виявляють непересічну письменницьку культуру“.

Мета ч. 45. с. р. — Сторінка українського жіноцтва: Та ж характери треба виховувати. А як нині? — питає Е. Монсоль. — Давніш дитина ніколи не відважилася б сісти у вагоні чи в диліжансі, коли бачила б, що старші особи стоять. Сьогодні ж мама чи бабуна, як тільки углядають вільне місце, — зараз поспішають посадити свого 7 — чи й 12-літнього синка або внучка. Самі ж будуть стояти... Як же можуть зробитися коректними, вихованими людьми ті, кого з дитинства привчають шукати вигод і зручностей насамперед для себе? При виході зо школи школярів чекають матері. Відбирають у синочка книжки чи торбинки й несуть самі. А синок, засунувши руки в кишені, йде порожнем, завжди трохи випереджуючи маму, щоб виглядало, ніби книги несе за ним служниця. Як же, ставши дорослим мужем, ставитиметься такий індивід до своєї дружини, як оцінюватиме „жіночу працю“?

А як дбатиме про її „права“? А гіпер-модерна мама повторює за Америкою: — Все для дитини! Все — для „її величності — дитини“! Життя ж вимагає чогось іншого: дисципліни, відречення, обмежень, зменшування наших вимог і забаганок. А це зможе тільки характер.

Коли ж характер, — то й виховання. А коли виховання дітей, — то треба бути й вихованою мамі.

Мета (ч. 43, 7. XI. с. р.): Культурницький (в культурі) більшовизм тим небезпечніший від більшовицького „будівництва“ в рамках совітів, що він притаєний, і при тому має все таки якусь духову, ідеологічну закраску — а тим часом у більшовизмі в стадії реалізації вже зовсім ясно переважає матеріялістично-механістичний первень. Тому теж коли католицький світ поборі прояви культурницького більшовизму в Європі — тоді вже нічого йому боятися московсько-жидівських руйників з Кремлю. Бо, як каже згадуваний о. Мукерман, хоч католицтво і не може випередити більшовизму в його божевільному механічному розмаху, то зате воно може тактові більшовицької машини протиставити живий ритм життя. „Католицтво ніколи не гонило по полях історії наче Тамерлян; воно ішло поважним, урочистим кроком. Ритм церковного року згармонізований з великим ритмом природи. Наука про цвітучу винницю має таємний зв'язок зо щораз повертаючою весною. Наш ритм сильніший від такту машини, а тому й наша „магія“ сильніша від більшовицької. Порівняймо католицтво з церковною процесією, що йде у мандрівку століть. Автомобіль її випередить, він розвине куди більшу швидкість. Але ось погоня за рекордами захопила чоловіка з авта, і вже лежить він розбитий на шляху. Процесія його дожене і пережене, хоч вона йде поволіше“.

Та ця імпонуюча певність себе, якою католицтво відзначається, не повинна нас стримувати від активності в поборюванні як самого більшо-

визму, так і його підготовників — усякої масти діячів культурницького більшовизму. Навпаки, необхідність твердої боротьби має проникнути нас усіх, а певність себе додасть нам відваги і сил.

Діло (18. XI. с. р.): Генерал Франко зложив перед представниками преси ось яку заяву: „Боронимо церкву, релігію та християнську цивілізацію, тому католики всього світу повинні підтримати наш рух. Ми є прихильники суспільного добробуту — в господарських справах керуємося наукою католицької Церкви... Ген. Франко згадав, що в національній Іспанії скасують закони, які заборонили чернечі чини, навчання релігії, skonфіскували церковні добра. Церкві привернеться забудовання, духовенство дістане грошеві засоби, необхідні до сповнювання своєї місії. Всі університети дістануть катедри теології.

Свою заяву закінчив ген. Франко словами: „Католицизм було і буде справжнім знаменем Іспанії“.

Тęсzа (ч. 11. 1937: Стаття „Katolicyzm społeczny“, стр. 8.): „Автор розправляє там із твердженням, немов би католицизм зо своєї природи було релігією містиків, що втікають від природного світу... Знаємо також, що новочасна теологія готова замкнути перед людиною брами неба, доки аж вона сповнить свою роллю на землі. Природний світ, земля як оселя людини це не місце кари, а життя на землі це не тяжкий допуст Божий, матерія це не зло в собі. Підметом зла є тільки сплямлена людська природа, а земне життя це дорога до очищення, з глибини християнської ідеї — дорога до радості. Чи ж тому може бути воно життям в апатії, детермінації і однобічним обминанням світу? Життя повного католика може й мусить бути творчістю. Мусить і має бути — в постійнім перетворюванні світу — невинним перетворюванням (досконаленням) власної особовості. Ціль земного життя — проповідує теологія — це зєдинення сотворіння з Творцем, а „Творцеві хіба не мусить бути приємно єднатися з першим-ліпшим неохайником“ (слова одного робітника).

Отже суспільне католицизм це вислів динамічного католицизму за окресленням Бергсона — яким його сотворив його Творець і відтинається виразно від католицизму статичного, консервуючого, яке творять собі самі люди. І це якраз важне, що суспільне (динамічне) католицизм є для його визнаєвців реалізаційною системою. Хочє бути в наших саме часах рухом, хочє бути живою течією, що визволяє збірну душу католицизму з-під впливів індивідуалістичного лібералізму, несе з собою переміни понять про ідеал людини, а теж про ідеал організації суспільного життя“.

Енцикліка Папи Пія XI. „Divini Redemptoris“: „Незломну маємо надію, що та завзятість, з якою сини темноти вдень і вночі пропагують фальші свого безбожного матеріалізму, спонукає синів світлоти подібно ревню, а навіть ревніше боронити Маєстату Божого“.

Doniesienia Akcji Katolickiej, ч. 11 с. р., стр. 153: Здається, неначе б надходила година проби. Якщо пересічний католик буде надалі в збірнім житті недбайлий і холодний, то може сповнитися на нім погроза слів в Об'явленню св. Івана (II, 15—16): „Знаю твої діла, що ти ані зимний, ані гарячий. Коли б ти був зимний або гарячий! Але що ти літний, і ні зимний, ні гарячий, викину тебе з моїх уст“.

НОВІ КНИЖКИ

Поезія

Вол. Переяславець: Пісня про минуле України. II. ч. вірш. історії України. „Укр. Дітвор“ Л. 1937, 16^о.

О. Подільський: Похвала народнім строям. Тернопіль 1937, стр. 54. 16^о.

А. Klein: Mein Ukrainischer Album. Збірка перекладів жидівською мо-

вою з української народної творчості і письменства.

Белетристика

Ю. Косач: Чарівна Україна. Істор. оповід. Л. 1937. Бібл. „Дзвонів“, 16^о, 144. Обг. С. Перебийноса.

Ю. Косач: 13-та Чота. Станисл. В-во „Дніпро“, ст. 126.

Ми. Літературний неперіодичний журнал VII. Осінь 1937, 16^о 224.

Л. Мосендз: Людина покірنا. Оп. „Укр. Бібл.“ 1937, 16^о, 128.

Ф. Дутко: Дівчата очайдушних днів. Бібл. „Діла“, Л. 1937, 8^о, 188.

„Чорна Індія Молодої Музи“. — Новелі дев'ятох. Бібл. „Діла“. Л. 1937, 8^о, 182.

М. Хвильовий: Вибрані твори. Ред. і вступ Б. Т. Романенчука. Обг. С. Гординського. „Укр. Книгосп.“, Л. 1937, XXXI + 224.

І. Зубенко: За кулісами життя. Новелі. Коломия 1937. В-во „Ока“, ст. 128. Обг. В. Дядинюка.

І. Филипчак: Братня любов кріпша від камінних стін. Пов. з життя загон. шляхти з поч. XX в. Самбір 1937, 8^о, 231. Накл. Філії „Просвіти“. Обг. Ю. Т. Кульчицького.

Р. Д. Савчак: На розпутті. Історія одної родини. „Укр. Бібл.“ Л. 1937, 16^о, 128.

О. Івах: Голос землі. Повесть з життя укр. хлібр. Канади. „Вид. Спіл. Кан.“. Вінніпег 1937, 8^о, 92.

Дитяча література

О. Квіт: Шість вказівок. Опов. Накл. „Нашого Приятеля“. Л. 1937, 16^о, 31.

О. Цегельська: Оповідання. Вид. „Світ Дитини“ Л. 1937, 16^о, 80.

Драма

Т. Шевченко: Катерина. Драма в 6 відсл. Інсценізував Є. Рудий. В-во „Чмелик“ Л. 1937, 16^о, 32.

В. Юрченко: Блудний Син, драма на 5 д. з визв. змагань укр. нар. 1919—1921. Рівне 1937, 8^о, 60.

І. Манчуленко: А молодість не вернеться... Песа на 3 дії. Театр. Бібл. В-во „Русалка“ Л. 1937, 8^о, 30.

С. Перський: Чудо св. Николая над половчином. Удрамат. в 3 д. староукр. лег. з кінця XII в. Накл. В-ва ЧСВВ. у Жовкві. 1937, в. 16^о, стр. 40.

Ю. Шкрумеляк: Святий Миколай на селі. Сценки, деклямації та пісні.

(І. ч. для дітей, II. ч. для дорослих). „Укр. Театр“, вид. книг. НТШ. Л. 1938, 8^о, 32.

Т. Курпіта: Небесний Гість. Свято-микол. карт. для молоді. „Універзум“ Л. 1937, 16^о, 16.

Ю. Шкрумеляк: Велика сільська ревія — веселий вечір „Берім біду за роги!“ — Вид. Книг. НТШ. Л. 1937.

Р. Леонтович: Сценічні образки для молоді. Бібл. „Ранок“, І. Тиктора. Л. 1937, 16^о, 32.

Релігія — теологія

о. М. Кравчук: Приповіді Ісуса Христа. 2. вид. Вид. ЧСВВ. у Жовкві 1937, 16^о, 96.

Т. Коструба: Пресвята Богородиця Цариця України. У 900-ліття віддання в її високу опіку українського народу кн. Я. Мудрим. (Ії культ впродовж історії). Л. 1937. М. 8^о, 36. Накл. Марійського Т-ва Молоді.

о. Ст. Гарасовський: Короткі катехитичні науки на основі пропов. о. І. Євангелиста Цольнера. Ч. І. Накл. ЧСВВ. у Жовкві. 1937, 8^о, 320.

о. С. Ковалів: Вічне Місто. Накл. оо. Василіян. Жовква 1937, 8^о, 117.

о. М. Марисюк ЧСВВ: Митрополит Йосиф В. Рутський. (В 300-ліття його смерті). Накл. оо. Василіян у Жовкві. 1937, 16^о, 58.

о. д-р Й. Скрутень ЧСВВ: Справжня причина Рутськівських торжеств. Л. 1937, 8^о, 5.

о. Р. Лукань, ЧСВВ: З сьогорічних торжеств у честь митр. Рутського. Л. 1937, 8^о, 6. (В Улашківцях, Відні, Римі, Львові й Перемишлі).

Кров за віру. Сторінка мучеництва Укр. Кат. Церкви в Канаді. Бібл. БУК-а, Йорктон, Саск.

о. Р. Лукань, ЧСВВ: Перші українські Марійські Дружини. Л. 1937, 8^о, 5.

Т. Коструба: Православне духовенство. (Його роля в укр. нац. відродж.). Накл. Укр. Кат. Орг. Л. 1937, 16^о, 40.

Спомини — ідеологія

Ю. Тютюнник: Революційна стихія. Кварт. „Вістника“. Л. 1937, 16^о, 96.

Д-р К. Левицький: Українські політики. II ч. (1907—1914 рр.) Л. 1937, 16^о, 108.

Д-р Я. Ярема: Українська духовність в її культурно-історичних ви-
явах. Л. 1937. Накл. автора. 16^о, 80.
(Докін. на 3 стр. окл.)

М. Ковалюк: Комуністичні божки і забобони без маски. В-во Рекорд, Л. 1937, 6^о, 312.

Соловки — острови мук і смерті. На підставі споминів соловецького в'язня М. Цибульського. Християнська книжка. Вид. „Мета“ Л. 1937, 16^о, 32.

Ф. Аляхнович: 7 літ на соловках. Спомини білоруськ. діяча. Л. 1937, Накл. „Діла“. 8^о, 168.

Г. Ф. К. Гінтер: Лицар, смерть і чорт. Геройська думка. Вступ та переклад із 4. вид. Р. Ендіка. В-во „Прометей“ Л. 1937, 8^о, 164.

С. Стецик: Ідеологія й організація. Вид. „Проміні“. Накл. О. Стецишина Л. 1937, 16^о, 64.

Р. Брут: Фашізм. В-во „Проміні“. Л. 1937, 16^о, 32.

М. Гетьман: Куди стреміти? Ідеологія укр. робітника. Торонто, Канада 1937, 16^о, 32.

Підполк. В. Євтимович: Ставлення в Гетьмана. Уривок зі спом. Накл. „Укр. Робітника“. Торонто, Канада 1937, 16^о, 16.

В. Мартинець: Забронзовуймо наше минуле. „Укр. Слово“, Париж 1937, 8^о, 32.

Більшовизм — катівня народу. Вид. Брацтво Укр. Кат. Канади. Йорктон, Саск 1937, 16^о.

Wł. Bączkowski: Grunwald czy Piława? Warszawa 1937. Wyd. „Myśli Polskiej“. 8^о, 208.

Наука

Є. Ю. Пеленський: „Русалка Дністрова“. Матеріали до бібліографії. Книгозн. Записки 2. Відбитка з „Пзвонів“ Л. 1937. М. 16^о, 22.

Бібліографія русскої революції і громадянської війни (1917—1921). Рос. істор. архів у Празі. Уложив С. П. Постніков за ред. проф. д-ра Яна Славіка.

С. Магальяс: Список сконфіскованих і заборонених українських книжок та друків у Польщі до 30. VI. 1937. 2. доповн. вид. „Просвіти“ Л. 1937, 16^о, 76.

П. Луців: А. Харамбашіч і Т. Шевченко. Відб. з З. НТШ. Л. 1937, 8^о, 20.

М. Мухин: Більше світла. М. П. Драгоманов на тлі своєї доби. Істор. нариси. Б-ка „Сам. Думка“ стр. 98.

Д-р В. Лев: О Огоновський як мовознавець. З журн. словян. філол. „Слово“. Л. 1937, 8^о, 6.

В. Лев: І. Франко та польські позитивісти. (Відб. з З. НТШ.) Л. 1937, 8^о, 8.

Г. Лазаревський: Молодість Лесі Українки. Біогр. опов. Бібл. Союзу Українок. Л. 1937. 16^о, 91.

В. Андрієвський: М. Лисенко. Вид. „Деш. Кн.“ Л. 1937, 16^о, 32.

С. Studziński: Powstańcy polscy z r. 1863 w red. ukraińskiej „Mety“. Lw. 1937. Oddział polsk. Tow. Hist. we Lwowie. М. 8^о, 43.

Аркадій Животко: Українська література останньої доби мімо СССР, Прага 1937, 8^о, 14.

О. Мисевич: Український весільний обряд у Бойківщині. Бібл. Бойківщини ч. 6. Накл. „Наш Лемко“, 16^о, 96.

І. Крип'якевич: Князь Ярослав Осмомисл. Вид. „Просвіти“. Л. 1937, 16^о, 48.

О. Назарук: В князів Крилосі. Накл. Укр. Кат. Орг. Л. 1937. 16^о, 32.

Б. Гошовський: Княжий город Плісеськ Л. 1937, 8^о, 16.

М. Всегоренко: Українська проблема на провесні народів. „Деш. Кн.“ Л. 1937, 16^о, 32.

о. Ю. Дзерович: Педагогіка. Накл. Гр.-Кат. Богосл. Акад. Л. 1937. 8^о 240 + VII.

С. Шах: Реформа шкільництва. Перемишль 1937, 8^о, 24.

Географія українських і сумежних земель. Зш. 1. В-во „Укр. Вид. Інст.“ Л. 1937, вел. 8^о, 64.

Дж. Джінс (Jeans): Сучасні проблеми астрономії. Перекл. д-р Вол. Левицький. Бібл. „Дзвонів“ Л. 1937, 8^о, 12.

Д-р Р. Цегельський: Фізикальні проблеми останньої доби. Відбитка зі Зб. Мат.-Прир.-Лік. Секції Н.Т.Ш., том XXXI. Л. 1937, 8^о, 25.

Інж. А. Палій: До яких вислідів може довести „наукове“ орудування статистикою? Накл. автора. Л. 1937. 16^о, 32.

Програма викладів Гр. Кат. Богосл. Акад. Л. 1937, 8^о, 32.

Програма викладів Укр. Віль. Університету в Празі в зим. півроці 1937-38. Прага, 1937.

Ріжне

Календарець Пресвятого Ісусового Серця для почитателів Христового Серця і членів Апост. Молитви на 1938 рік. Жовква 1937. Вид. ЧСВВ 32^о, 64.
(док. буде)

Просимо замовляти

Український Християнський Календар н а р і к 1938

На зміст цього багатоілюстрованого і цікавого календаря складаються: Слово ВПреосв. Митрополита Кир Андр-я. статті, сповідання й вірші таких католицьких письменників як о. О. Осташевський, о. Й. Раковський, о. Ст. Ковалів, о. Я. Чемеринський, о. В. Попадюк, о. О. Квіт, о. О. Годунько, Р. Дурбак і багато інших. Особливо цінні статті про наші чини, про Український Католицький Союз, про католицьку пресу, про украшування церков. Є окремі відділи для жіноцтва, молоді, хорих, дітей, статті на виховні й економічні теми. Цікаві оповідання релігійно-морального змісту, спомини, пригоди та кількесять ілюстрацій роблять цей календар різноманітним і приступним для всіх. Тому в кожній українській хаті повинен бути Український Християнський Календар на рік 1938.

Ціна календаря 75 сот. порто 25 сот. Хто замовляє найменше 10 календарів, дістає на кожному примірнику 15 сот. рабату.

Замовлення просимо слати на адресу:

Видавництво „Мета“, Львів, Японська 7/II.

ФАБРИКА ХЕМІЧНИХ ВИРОБІВ О. ЛЕВИЦЬКА і С-ка

У Львові, вул. Кордецького ч. 51. Тел. 260-04. ПКО 503 881

поручає власні вироби найкращої якості 24—х

Пасту до взуття „Елегант“ терпентин.
Пасту до взуття „Елегант“ воскову
Пасту до підлоги „Французька маса“
Віск комбінований до підлоги
Васеліну до шкіри

СИНКУ ДО БІЛЛЯ
помадинову
і коронову

Шварц до чобіт. — Віск шевський — Смолу шевську.

СОТКИ ТИСЯЧ КУРЦІВ

СТВЕРДИЛИ
що

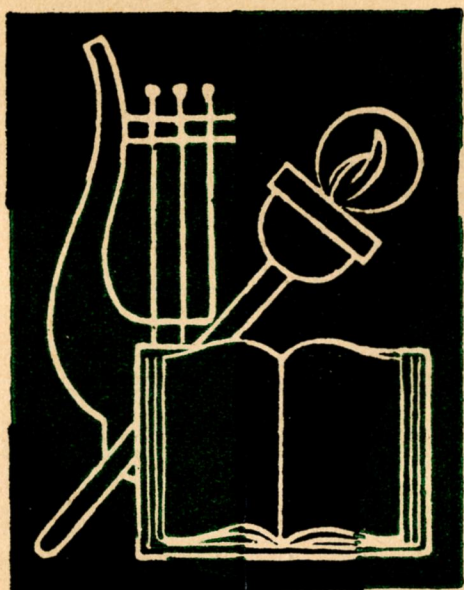
ПАПЕРЦІ І ТУТКИ

13—х

„КАЛІНА“

зроблені з найкращого і найздоровшого сирівця

ДЗВОНИ

ЛІТЕРАТУРНО
НАУКОВИЙ
ЖУРНАЛ

Ч. II—12

1937

ЛЬВІВ

В. ДЯДИНЮК

7-ий рік видання

З М І С Т

11—12 (80—81)-го числа за листопад-грудень 1937 р.:

	стор.
<i>М. Гроденко</i> : В неба краю	421
<i>Л. Чорнявий</i> : Перемога; Будні	421
<i>І. Атаманюк</i> : Мати	422
<i>Б. Лисянський</i> : Мое надхнення	422
<i>Н. Королева</i> : Казки життя	423
<i>Б. Лепкий</i> : Великий покій	445
<i>о. Д-р С. Сампара</i> : Релігія як основа людського життя .	449
<i>В. Залозецький</i> : Українське дерев'яне будівництво і його відношення до істор. стилів	457
<i>М. Гнатюк</i> : Література і суспільне життя	465
<i>Д-р А. Несьоловський</i> : Політичне католицтво	480
<i>М. Підлужний</i> : Над нивами-степами	486
<i>Дж. Паніні</i> : Довкруги Христового Різдва	487
РЕЦЕНЗІЇ: <i>Ю. Косач</i> : Чарівна Україна (м. з.). — <i>Ф. Дудко</i> : Дівчата очейдушних днів (Ю. Редько). — <i>В. Гренджа-</i> <i>Донський</i> : Петро Петрович (Ю. Редько). — <i>о. С. Га-</i> <i>расовський</i> : Проповіді (о. Д-р В. Фіоль).	492
З преси і журналів	417
Від Адміністрації	497
Нові книжки	419

ПЕРЕДПЛАТА НА ДЗВОНИ ВІНОСИТЬ: Річно 15 зл. в передплаті, 18 зол.
в післяплаті.

ЗА КОРДОНОМ: Річно 20 зол., або їх рівновартість у чужій валюті.

ПООДИНОКЕ ЧИСЛО коштує 1'80 зол., подвійне 2'50 зол.

Видає Видавн. Кооп. „Мета“.

Відвіч. ред. ПЕТРО ІСАЇВ

АДР. РЕДАКЦІЇ Й АДМІНІСТРАЦІЇ: ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА Ч. 7/П. ТЕЛ. 294-56.
ЧЕКОВЕ КОНТО П. К. О. ч. 505.041. — ЧИСЛО ПОЧТ. РОЗРАХУНКУ 117.

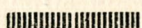
ВІДБИТО В ДРУКАРНІ „БІБЛЬОС“ ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА 7 ТЕЛ 214 73

В неба краю креше криця
Бриски іскор об кришталъ :
Блисла чарівна Зірниця, —
Збагрянтіла синя даль !...

В млі істота з дива хляне:
Чутно в чуднім саяві — рокіт!...
В чолі тямка тьмяно тямить
Слово надхнене пророків...

У душі, німій печалі —
Щось ворушиться, іскриться...
Щось шепоче — гетьте жалі, —
Розясніть понурі лиця !..

Мерехтить Вселенна в раві,
Вічність пісню слави ронить;
Вістка ямбом лету дзвонить:
„Йди, родилось Слово в Правді!“...

ПЕРЕМОГА

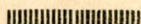
Гей, гремить дудонить під копитами,
Очі синіх обріїв приссалися —
П'янким щастям душа вщерть налитая
Дзвоном повна побід розгойдалася.
Брязнув меч у ворота золочені
І навстіж лицарям розчинилися.
Очі перли — лица заболочені
— Софії вежі їм поклонилися.

БУДНІ

Грізні, грізні від злив і громів п'яні,
Як дикий звір, наїжились ці дні.
Брязчать мечі гартовані у грані —
Кругом змагань розятрені вогні.

Побіди спів крильми орла лопоче.
 Душа вином налита вщерть,
 Вином життя; вона так жити хоче
 Й співати гимн про чин борців сердець.

Дуднить земля від стіп грізних титанів,
 На списках в них скипіла лютя і месьть,
 — Дрижить сатрап — тріщать віків кайдани,
 Зятрів п'яний, кривавий буднів герць.

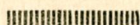
І. Атаманюк

МАТИ

Сердитий постріл гармати
 І — тихий сон
 Крильцем, веслом —
 „Не жди, не жди мене, мати!“
 Причинною під ніч пелехату
 Сама селом.

Над бором крюки тривожні
 І — дикий крик
 З грудей приник —
 „Ой, куле грізна, ворожа!“
 Над головою ворон ворожить,
 Що зміїн сик.

Продерті громом вітрила
 І — тиша тиш,
 Що ржавий, ніж. —
 „Ні, не знайдеш ти могили!“
 Й додому в полі, квола, безсила
 Під шум беріз.

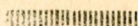

Борис Лисянський

МОЄ НАДХНЕННЯ

Ви питаєте: як живучи у пітьмі,
 Я пісень здобуваю проміння,
 Де і як у мізерно-убогім житті
 Я вишукую творче хотіння.

О, мій друже, самотність — то муза моя,
 Нерви — струни моєї бандури,
 Моя творча стихія — життєва борня,
 Болі серця — мої трубадури.

Н. Королева

КАЗКИ ЖИТТЯ

(V-тий розділ повісти „Предок“)

— Partout où montent les fleurs de la légende, il y a dessous le terreau solide de la vérité! *M. Magre.*

(Скрізь, де виростають квіти легенди є під ними деякий комплет правди).

Рівним кроком, не кваплячись, пливе каравана під мурами ємірових садів. З плисковатого даху вежі-тераси на розі муру Карльос проводить поглядом оздоблених синьо-червоними китицями верблюдів. Попліч з Лячердою не бало обмахується галузкою жасмину молодець з блідим обличчям, що не опалилось навіть під африканським сонцем. Напевне під його турбаном буде волосся ясного кольору, як у людей з Півночі.

— Чи не здається тобі, Адаме, — повертається до нього Карльос, — що коли б ці верблюди могли говорити, вони сказали б: — „Най летить час і най люди квапляться до могили. Ми ж кроку не додамо. Так бо носили ми пустинею недавніх мудрців, навіть тих, що дізнались про найважливіше, коли Іх провадила Зоря Вифлеємська“...

Адам підніс задумливо-журливе, гостро й тонко закреслене обличчя. Його темно-блакитні очі іскристо всміхнулись до Карльоса:

— Не верблюди, а ці н мади — для мене таємна загадка ще й досі. Самі вони — завжди в русі, а дух їхній — нерухомий, як сфінкс, которого я нещодавно вітав у відвічній пустині.

— Але вони мають у душі джерело „рах-у“, — посміхнувся й Карльос. — Ми ж — занадто рухливі ... духом.

— Дійсно, занадто, — зідхнув Адам. — Отож, от аж куди заніс нас той „рухливий дух“...

Красна латинська мова обох дивно не гармонізувала з їхньою орієнтальною сдежею. Однак вчувалось у кожному звороті: для обох не була це мертва мова вчених, але розмовна річ живих.

— Як ще недавно думав я, що люди Сходу — дикуни, — задумливо продовжував Адам.

— Бо ж певне звязував ти уяву про освіту з уявою прожиттєві вигоди та звичаї, в які вжився.

Адам похитав головою:

— Ні, не тільки тому. Я звик бо думати: то — вороги. А що ж у ворога може бути доброго?

Карльос посміхнувся знову:

— О, може... Ще й багатол.. Але в Краю моєму говорять: „Сид може жити й серед маврів, тільки ж від того мавром не стане“.

Вибух молодих голосів розсипався дзвінкою треллю сміху під терасою, в ароматному затінку перегрітих за дня темних, за-

пашних хамаципарусів: мов з великих кадильниць розходився з них довкола урочистий пах ладану. Адамів погляд вперся в мережаний ажуром мармур альтанки. Пнучкі, „мускатові“ троянди обвивали її гнідими гірляндами ніби зо старого золота. Збуджена голосним сміхом газель пурхнула кущами жасминів. Як в леті, — майнуло над зірками квітів її біле черевце. Але по кількох скоках вона спинилась на доріжці, піднісши мов з металю виконану струнку ніжку, й дивилась з німим запитом очима, неначе підмальованими антимонієм...

— .. як у жінки! — вказав був Адам.

Дор'якою з підскоком біг молодший з його учнів, Ібрагімів син Гасан. Гукав здалеку, плутаючи слова латиньки з арабськими й топив їх в нестримній повіні сміху:

— Доміне магістер... Сіді му аллім... Веніте... Ціто... Ціто... Та алл генé!... Ха-ха-ха! ... А Меймун ...Карá-Меймун приправляє сорбé!... Зара принесла тачю, а він... він... Ха-ха-ха!...

Й не доказав... Крутнувся на одній нозі — й зникли за запоною зелені та квітів проткані сріблом рожеві шальвари, а сміх вже лунав з альтанки, зливаючись з потоком інших веселих голосів.

Урочистий і діловитий, мов старий професор, великий, чорний бабуїн**, серед жартів і вигуків мішав ложечкою в срібному пугарі розтерті з медом трояндіві пелюстки. Доливав помаранчевого соку, додавав снігу. Робив прецизно, як в лабораторії, не помилявся в жадному руху, наслідуючи Зару. З власного лишилось у ньому тільки тихе бурмотіння та голосне чавкання, як облизував лапу, коли, крутнувшись на вигук, пролив солодку й липку масу на незарослу вовною рожеву долоню. Облизався й підніс роздосадовану голову. Чи не занадто вже реготу?! Пошукав поглядом, хто сміється найголосніше, вишкірив з одного боку пащі зуби, раптом вхопив з таці розрізану помаранчу і з силою жбурнув її в незвільника-нубійця, просто у вінок його сліпуче-білих зубів. В ту ж мить плеснув сорбетом в обличчя другого, зірвав із старої хови фіялкове покривало з рожевими колами й, напнувшись ним, метнувся геть з альтанки, скинувши з доріжки хлопчика — післанця, що біг до Карльоса з наказом:

— Ясний емір велів покликати тебе, сіді... Корабель привіз вісті з далеких країн. Прибули з ним і твої дервиші***...

Того вечора дон Карльос більше не вийшов зо свого покою до Адама, як це бувало звичайно. І Адам лишився сам у просторім студіолі музею. Довго сидів над працею, що звичайно робили її вдвох з Карльосом для Ібрагімової книгозбірні: перекладали з латинської на арабську мову старі аннали-записи, історію боїв сарацинських за поставлені хрестоносцями замки — фортеці

* Пане вчителю... Пане вчителю!... Ідіть... Швидко, швидко! Ідіть сюди. Малпа... Чорна малпа приправляє солодощі (шербет).

** Бабуїн — північно африканська малпа, з довгою головою і коротким хвостом.

*** Дервиш — мусулманський чернець.

на шляху з Антиохії, через Алеп, Г'ама, Г'омс, Дамаск, аж до Єрусалима. Це була ще так недавно ціла сітка укріплень-вартів на тім святім шляху, що мав бути назавжди безпечний для християнських прочан.

Адамові очі пробігали рядками назв:

Castillum Peregrinorum Темпларіїв, замовк Сидонський... Джебанілі... Триполі... А в душі підсвідомо ворухилась давня мрія, що загніздилась там ще з юнацьких літ про таке ж, осяяне славою лицарство, ...вдома... Як часто з коханим братом та іншими юнаками думали вони про це... Якою барвистою, оживленою стало те юнацьке вимріяне видіння товариства лицарського від зустрічі з дон Карльосом!

Таж думка не розвинулась, притиснута тривожним сумом... Прийшли до Лячерди вісті з дому... Може привезли викуп?... Може відіде?... Тоді знову залишиться тут Адам сам... За нього бо викуп не прийде. Не прийде... Хоч і вистачило б за нього й золота й добра. Таж нікому посилати. З цілої бо родини лишився єдиний брат Василь... Ах, Василь!... Запальний, сміливий борець, вояк... Завжди в бою, завжди — в грі зо смертю... Чи живий ще там, в залитих татарвою степах, в повних небезпек густих лісах та мочарах?...

Обвіяло тужним сумом, сповнило холодом, вогким і пронизливим. Так бувало колись вдома, в осені, як затягало вогкою імлюю безмежні волинські багновиська... Відчув це так міцно й реально, що аж стисся в грудку, відкинувшись на більця фотелю. Заплющив очі й, мов крізь запону сліз заколивався перед ним образ рідного дому, задумливого, тихого, під низьким, перлово-сірим небом. Так, — сірим, але ніжним, як очі... як очі, що з них справді готові бризнути сльози... А під тим небом — килими лісів. Сині, аж фіялково-чорні, як оксамити жалоби, повні таємниць... Хто ж знає ті страховинні казки й чарівні дива, що причаїлись та дрімають в таємничих пушах, купаються в срібній Стирі, що розкручує блискучу доріжку, задумана, поважна?!

Аж захопило дух. Запах болотяних зел: аїру, жовтих каченців, чортової борода та шелкуїни-верболозу прикрив теплий аромат хамаципарусів, там, долі. Серце стислось солодко й тужно. Чи з суму, що втратить „побратима“ Карльоса, чи з болю, що не побачить більше ніколи рідних просторів?...

Пригладив рукою ясне, аж сріблясте, як місячне сяйво, волосся. Східнім звичаєм носив тут турбан, але звикнути до нього не міг, як не міг дозволити собі виголоти, мов невірний, голови. А лишаючись сам в своїм покої, завжди розмотував свій „сім кроків довгий“ пруг індуського мусліну...

Присунув до себе скрипти й приготовлені до писання лебедині пера: хотів перемогти хвиливу слабкість. Взяв перо й красно вивязав назву замку:

— Калаат-ель Гоесн, — „Крак“, — по назві хрестосців.

Перо легенько рипіло, лишаючи, мов вирізані, знаки слів:

— „Цей замок боронив шляху з Гомсу до Триполі“...

До слів — примітка:

— „У великих замках-фортецях містилось до чотирьох тисяч родин; в менших бувало тільки півтори сотки оборонців“.

Скрипить перо, ніби пусте, коливаючись у руці й мотаючи білою егреткою, але думка не біжить за ним, вискочила за пергаментові рядки й кружляє довкола назви „Триполі“. Це ж з ним повязана трагічна згадка про лицарське кохання... Ніколи не бачивши, тільки наслухавшись пісень, закохався лицар Готфрид Рюдель у вимріяну красуню Мелісенду. І з того часу стала в лицаря одна ціль життя: — Побачити красуню!... Було це тяжко, а довелось чекати довго. Але досяг Рюдель своєї мети: побачив Мелісенду, тільки ж у мент, коли безжална смерть затулювала йому очі на вічний сон. А Мелісенда:

— ...„покохавши таку незмірну любов“, того ж самого дня пішла в монастир“.

Перо спинилось і хилиться до пергаменту. До кімнати, неначе користаючи з відсутності Карльоса, увійшов хтось, невидний і неяловний, увійшов і міцними обіймами охопив Адамову думку. Широкою амбразурою потрійного маврського вікна лились потоки місячного саява. Біле, сильне, дійсно таке ясне, як справедливо тут кажуть, що „й найдрібніше письмо при ньому прочиташ“. А от же — чуже воно... Інше... інше...

Червонаве світелко олійної лямпи, кволе, безсиле цілком втопилось у тім могутнім саяві і було жалісне, як немічна дитина. Адам дмухнув на лямпу, згасив її й ураз впізнав, „хто“ завітав до нього в чужій стороні: „Блукаюче світло“, що коливається й пливе світляною пірамідкою над волинськими луками та мочарами. Там, нічим не спинене, лине воно завжди вперед, немов женеться за недосяжною мрією. Чарівне й чаруюче, принадне, невловне, воно не палить, але не дається зловити в руки. Зустріне йдучого в полі — й не тікає; ні, само дожене, обгортає світляною імлою, попестить хвилину й летить далі, нагадавши людині, що варто гнатись за Мрією...

І здається Адамові, що лицар Готфрид — це він сам. Хіба бо з дитячих літ не був він закоханий у свою Мрію? Хіба не жига в його душі певна віра, що „станеться те, чого в дійсності не буває“? Що він, Адам Дунін з Борків волинських, побачить на власні очі Святу Землю! Ту, де живими були євангельські події, ту, що за неї бились, здобуваючи її, лицарі — будівничі цих замків, записаних на цих аркушах — його, Адамовою, рукою! З хлопячих літ, стаючи навколішки до молитви й вимовляючи святі слова:

— „Et verbum caro factum est“ (і слово стало тілом), — за здійснення цієї своєї недосяжної Мрії молився малий Адамко.

І ось це сталося. Так просто, само собою! Спочатку — бій. Перший бій, що в ньому брав участь. Потім — простори моря і безкрай пустині. І загубленість у чужому світі. „Майдан сліз“. Неволя в Ібрагіма-еміра... Така дивна „неволя на Святій Землі“,

де мав майже повну волю! Таж не тільки волю, а й здійснення казки життя.

„Verbum caro factum est“.

Ожидають дивні події. Ось перед ним: шляхи, замки-фортеці, бої й змагання, постаті любих героїв-лицарів. Навіть... таки є й „ніколи не бачена красуня“, що її здобувається ціною життя. Не Мелісендою звать її, а

— Зорая...

Сестра еміра Ібрагіма, що її обличчя ще ніколи не бачив Адам. Але її очі зорями-літавицями впали в тиху глибину його серця. І світять, сяють там, і не може він, де там він?!... ані темна ніч не може згасити блідої думки:

— „Не для мене — невідомого бранця без права, сяють ці зорі-очі“!

І ще скарб, дорогоцінніший за всі скарби світу, знайшов Адам у цій Святій Землі: приятельство лицаря-побратима. Друзяка, в якому бачив усе те, що сам хотів би мати в собі, чого бажав би досягти.

Карльос Лячерда!... Його „несла казка“, він сам ясно й твердо вирішив: — „Піду й дійду“! — і рішення „стало дійсністю“. Перешкодити йому могла одна тільки смерть, та й вона не взяла його. Ніхто ж інший не перешкодив, не відраджував. Ні приятелі, ні сповідник, ані дружина, ані дама, котрій, звичаєм лицарським, він служив.

Який же знову таки інший той Карльосів світ, де дійсно вміють не спинятись на дорозі. Але... але...

Адамовоє серце хитнулось. Заколивалось хвилину й, мов тереза ваги, всією ніжністю переважило й нахилилось до власного, до „свого“ світу...

Он... в світляній імлі місячних веселок, що переливчасто сяють в емірових водограях, здається, падає дощ. Рясний, — натягнув він міцно свої кришталеві струни. І з них лунають акорди, пливуть, наближаються, мов жене їх сюди вітер. Закреслились у повітрі прозорі, з імлі вирізьблені руки. А ось і ціла постать схилилась над струнами місячного дощу... Імлиста і мрійна. Принадна своєю недоговоренністю й неокресленістю. Таж як би не пізнав — не зором, а серцем Адам? Це ж — Імла Стирі, що ще в дитинстві грала — співала йому „казки прийдешнього життя“!... Ось і сюди прилинула вона до нього. І знову тихо, пестливо співає без слів, під супровід водяних струн... Навіщо ті слова, як заговорить із серцем туга?... Ось розгортає вона пелену й одкриває затерті часом образи...

Стеляться луки, оздоблені емаллю незабудьок, перлами роси й золотими келішками жовтих каченців... Он річка — матовою срібною биндою закрутилась під урвиськом, що ним кінчається сад. В сріблистих вербах солові нанизують і зненацька розпускають перлові намиста. Тисячами разків обвивають вони пані черемухи, соромливі верби й задумані, жалібні ялини. Сиплять перлинами співів у сонне срібло ріки. Примарою звуку відбива-

ється фльоєра з-поміж очеретів. І її звук — теж срібний... Розштовхуючи лапаття й ненюфари та жовті купавки, впливає човен. Перед ним блимають маленькі вогнички: це Водяні Дитинчата вказують путь. Самі ж вони — Потер атка кум'яють тужно свої зідхання, чи може свій нескладний спів... Човен вигинає струнку, лебелину шию, підносить вгору крила-вітрила... Та це ж — „Лебідь-Човен“ його дитячих мрій! А в ньому — прабабуня — Свангільд, що її наймення від Лебеда взято.

— Сину.. сину роду мого! — шепотять уста Свангільди, й ще блідшим стає її обличчя. — Сину!.. Як же страшно нести на собі вічне прокляття... А ще стократно тяжче знати, що накликала його на цілий... на весь свій рід...

Адам добре пам'ятає родинний переказ.

...Вічно носить Лебідь князівну Свангільд просторами минулого, що його не можна ані цілковито забути, ані повністю згадати... Метеликами вються північні Ельфи, оточують примару Свангільд в безконечно повторне, замкнене коло. Лебідь — не тільки її ім'я, це — символ і Краю, і роду: знак у королівському данському гербі.

— Так, так... Це — знак, і на минуле й на прийдешнє. Так, так, — притакує з імисто-срібних хвиль зеленоока Нікса, північна сестра волинської Русалки.

— Сум, сум... Все це — сум! — зідхають, тулячись до русальчиних звоїв Водяні Дитинчата.

А Свангільд — князівна на Лебеді-Човні й по віках минулих все виправдує ся, все погодиться не хоче:

— Сама доля вказала м'яєм серця мого Вільфреда Швено. Він — Лебідь, такий, як і я. Чи ж випадково наймення крилаті у вічності світлій зустрілись?*

І покохала королівна північна Свангільд не рівню собі — короленка, а вільного вікінга, морського орла, що інших законів, крім волі своєї, не признає і не знає. Жадного берла, крім свого меча, не зна й не шанує.

Де сягають до берега хвилі морські, — там молилась Європа й тремтіла:

— Боже! Рятуй нас від диких норманів!

Але Свангільд, данська князівна зідхала, хоч і нечутно, та папко:

— Боже! Зроби, щоб вернувся вже Швено!..

— Ой-ой!.. Думи-думи! Скільки дум! — жалібно хлипають Водяні Дитинчата.

— Так, так! — притакує Нікса. — З вежі над морем все мезами линує вони.

А Нікси над хвилями кидають сміх:

— Думи несли ми, ми думи несли. Ми! Вільфреда ж носили сині вітрила, що мали на грудях своїх білого Леб-дя знак. То вже не „Швено“ був символ, то — Свангільди-Зорі наймення...

* Лебідь — по-данському Сван. У мові норманів Швено.

А ми несли думи. Ми! І нищили всі перешкоди. У вінок із чарівних наперстянок ми заплели і звязали Вільфредові дні та хвилиночки щастя Свангільди. Це ми ланцюгами скували.

— Сила кохання.. Ах-ах! — бризкають Нікси зеленіволосі. — Шлях, що ним воно йде, завжди буде шлях незбагнаний. Таємніший за хвилі і бурі. Ах, ах!..

— І от.. сум, все сум... Скільки суму з кохання зростає...

— Але замовкніть ви, Діти Сумні! — бризкають Нікси прекрасні. — Сині вітрила пустинею хвиль гнали ми стало й невтомно. З Лебедем білим і в серці, і в думках. З Лебедем в синіх вітрилах... Так, так... Все той знак...

— А що сталося? — Тільки сум, сум все, — не мовчать Водяні Дитинчата. — Прокляв же доньку свою Свангільд батько король. Сказав: — „Най же згинеш сама, і най згине твій рід. Най згине та, що кинула Край свій, що виреклась крові й родини!“ Руки до неба підніс... і прокляв... Щоб не бачити злочи людської, навіть місяць у небі сховався.

— Так, так!.. Упало те слово. Упало важке, та не на ніжну Лебідку. Ми заслонили тоді бідну Свангільд собою. — Співають і Нікси, і Ефі. — Квітом блідим дзвінків наперстянки гірської, квітами чарів ми оплели двох Лебедів одчайдушних...

— А прокляття, що впало? Хто ж підважить? Ой, сум се... — Плачуть в імлі Дитинчата. — Хто ж його понесе?

— „Донька остання з крові моєї... Та понесе те прокляття! — тужно зідхає Свангільд самотня в човні. — На чужину я по щастя пішла. На чужині я свою долю знайшла. На чужині й та — остання — помре, ані дому, ні краю свого не пізнавши. Скрізь своя — не своя, скрізь чужа — не чужа, вона не уймється корінням, бо вирвала я нерозважно коріння з землі“...

Й не знає Адам: Імла Стирі, приятелька дитячих мрій, чи примара прабабуні Свангільди схилилася й пестить його. Цілує в очі, у чоло, гладить його волосся, що відблискує блідим сріблом місяця... На хвилину видалось: сам він плаве — коливається хмаркою. Довкола — безмежна просторінь без образів, без контурів, без барв. Як дійсний прадавній хаос, коли ще „безодня не була означена і води не вміщені в межі свої“... Та глибоким зідханням скинув з грудей примару й опритомнів. Оглянув кімнату, стіл, зложений скриптами...

Але... Що там?!.. Він — Адам Дунін — тільки „вчитель латинської мудрости“ та „скриб“ — переписувач емірів. Он стосами навалені й переплутані пергаменти, і самаркандські, й кордовські, списи грецькі, латинські, арабські... Таж він навіть вже нколи не побачить своєї срібної Стирі. Тільки побратим Карлос, як приїде за нього викуп, перекаже Волині привіт... І побіжить його даліше життя там, де мало б пробігти життя Адамове. Дивно це! Дійсно, щось вяже їх до купи невидними зв'язками... Може саме оте прокляття, що й він волочить його життям, ввійшовши в родину Інес де Кастро...

„Де Кастро!“... — І раптом тільки тепер вперше на чужині

згадав, що знав це наймення ще вдома. Дійсно, десь близько біля їхніх мастіків поміж іншими чужинцями, яких було тепер повна Волинська Земля, був і той еспанський гранд. Здається й про нього говорили — „Єретик“... Але про кого то не говорили того самого?! І хоч юнаком був тоді Адам, і хоч справи віри його не дуже цікавили, але памятає, як все життя було переткане одним питанням: де правдива, а де неправдива віра...

Знову струснув голову, випростався й засвітив свою лампку. Взяв у руку перо, бринькнув пальцем по гостряку — було загострене ідеально! — й перейшов очима по манускриптах, ніби повітав приятелів: Діодора Сицилійського, Касія Діона,... й перевів погляд на арабських істориків. Ось — привабливий Ібн-ель Атир, що описав Іспанію як країну казкових скарбів та чудес; ось Ібн-Адгарі, закоханий в Севіллю. Це він в числі захоплених арабами скарбів умістив „30.000 дівчат і стіл Соломонів“. Он — найповажніший скрипт Ібн-Калдуна — „Акбár Маджмуа“, що найправдивіше й найдокладніше оповідає про успіхи арабського мечу...

Усміхнувся:

— Там — прокляття, а тут його наслідок — неволя... Але... чи ж така вже й тяжка, як те важке прокляття?! Нехай він — невільник, так ось же перед ним цілий світ знання та ідей. Найширший і найвільніший світ, що йому він радо віддає все своє серце!... Все?...

І раптом десь у глибині того серця ясно блимнув погляд сяючих очей. Самих тільки очей. Обличчя бо Адам не знає, не бачив ще ніколи. А очі... обведені темними кругами антимонія...

— ... як очі газелі! — переставив своє порівняння, сказане перед годиною. Коли б не належали сестрі Ібрагімовій Зораї, — ці очі могли б бути очима Ангела...

— Ну, й що ж?... І піде з тими очима до гарему якогось еміра... А хоча б і до самого султана!... А він „сіді-Адам“, як звуть його ці агаряни чи сарацини, схилатиме ся й далі над сторінками Ель-Хатиба Гранадського... Але ж і вона любить книгу, знання... Ех!...

І раптом заспівав сам собі в душі вірш Омар-Каямів:

— „Твоє личко — різьблене з пелюстків дикої рожі!“

Кинув перо і зняв зо стіни торбан. Сам на дозвіллі зробив його тут, знечевя бо ще хлопцем навчився не тільки „бити по струнах“, але й робити бандури й торбани. І ось тепер це його найбільша вітха й найліпший лік у хвилинах туги. Кинув перепаску на плече й вийшов у сад, тихий і свіжий, як двочий сон. Пішов далеко до мармурової лави під зорястими шапками дактилевих пальм, — і поплила, як цівка густого, вибруючого меду, солодка мельодія. Гарний драматичний тенор обнявся з голосом інструменту, звивався й плив, як смужка диму, розходився з металевим голосом струн, як, посварившись, розходяться на хвилю закохані, щоб незабаром обнятись ще палкіше. Крізь мережу

мімоз і пальм швидко й часто миготіли зорі. Ніч була, як жива істота.

— „Блакитнокоса, срібнонога красуня“ — пригадав Адам порівняння памфілійської поетки Білітиси, — й досадно всміхнувся: — І тільки вона сама слухає його пісень, моргаючи поглядом своїх зір... А „та“... або вже спить, або заглибилась у свій „Коран“... Не чує..

Шарпнув знову по всіх струнах і затяг веселої, але раптом урвав: по піску доріжки заскрипіли легенькі жіночі кроки.

— „Вона?!“ — затріпотіло серце, а очі впились у блакитну примару, що, випливаючи на ясне тло стежки, то поринаючи в тінь дерев, легко підпливала до нього.

— „Вона?“... А хоч би й не вона... А все ж хтось зрозумів його тугу...

Але постать вклонилась здалеку й, зробивши ще кілька кроків, простягла Адамові загорнений в зелену хусточку пакунок. Взяв і відчув дотик м'якого шовку та аромат ширазьких троянд. Таж не встиг спитати, як вже був сам. З хустки випав шматочок пергаменту. В пакуночку ж була пара гарненьких черевичків, гаптованих перлинками й сріблом. Без труда прочитав при місяці гарне письмо:

— „У перший селямлик віддай, чужинче, ці черевички тій, кого кохаш“.

І — все. Ні значка, ні наймення. Протер очі: ні, не зникають, ні черевички, ні ароматний пергамент. Тільки й сліду не чує по післанцеві.

Але почув, як в солодкій тривозі стукотіло власне серце... „Ось вона — таємна Мелісенда!“...

Селямлик?... Тобто — в п'ятницю! Але ж саме сьогодні й буде п'ятниця! День „шасливий“, бо день шлюбу Магометового, коли дозволено просватаній дівчині вийти в сад у супроводі матері й слуг, або й батька. Там подасть їй черевички той, кого призначили їй за „судженого“ батьки. Там побачить вона його зблизька, як свого нареченого й, коли нелюбий, — не прийме від нього черевичків, коли ж це — „він“, — радісно взує їх. „Він“ же, на знак згоди, віднесе з собою ті, що ззула...

Майже підтюпцем промайнув Адам попід Карльосовим віконом, притискаючи таємні черевички, що ними мала прийти до нього „Казка“. Не завважив навіть: чи світилось у побратима, чи ні...

— „Гасне бо каганчик приятельства, коли сходить зоря кохання!“ — потиху промовили до себе дівочі уста за хамаципарусами.

*

... — Але, Хадиджо!... Що примарилось тобі, моя зоре? Хто чув про селямлик, та ще саме, коли брат вчора виїхав.. Я нічого не відаю ні сном, ні духом... Кажу ж тобі: я нічого не чула!

Емірова донька Хадиджа легенько відштовхнула велетень-

ського kota-гепарда „Рустема“ й ніжно обняла тіточку Зорая:

— Таж чула я...

Тулилась рожевою щокою до тітчиного обличчя й намагалась відунути сувої Корану, що над ними схилялась Зорая.

— Чули про це всі квіти в саду! А їм сказали солові. Чули зорі на небі й бризки фонтану на воді!

— Правда, Рустиме? Вони ж це мусіли й тобі переказати!

Зораїн мазунчик гепард ліниво позіхнув і витяг свої передні лапи.

— От, бачите? — Для нього це така стара новина, що йому аж нудно слухати.

Зорая з лагідним усміхом відсунула інкрустовану слоновиною касету, що в ній зберігала особливо дорогі цінні сувої, й обняла прекрасну, як пупянок троянди, племінницю.

— Ну, хай так! Але ж нічого не знаю я, Хаді. Чи ж би брат Ібрагім без порозуміння...

Хадида стиснула Зораїні руки:

— Бо... саме про тебе, тіточко, газеле мила!.. Тому мусиш, мусиш прийти в сад, як повний місяць, заслонений срібною хмарою, нічого не відаючи з того, що написали смертельники на землі!

Зорая споважніла:

— Дитино, я знаю: змалечку ти любиш вигадувати чарівні казки й „гратися в них“. Але цей твій жарт — недоречний. Ти ж відаєш: за рік-два з дозволу брата, за згодою імамів та звичаєм нашим скину я з обличчя свого запинало, як вчинила це Уа-ладд, донька каліфа Ель-Мостокфі та Валадад, поетка кордовська. А вкупі з тим завоєм відложу й все, що має принаду для жінки. Рівна мужам серед мужів не щастя в коханню, а щастя в мудрості шукаю я, віддавши мудрості життя своє. Навіщо ж такі жарти?...

Задивилась у далечінь, немов бачила там добровільно вибране майбутнє: наслідувати вчену Маріям з Кордови, що пішла дорогою мудрости ще далі, бо ж з катедри викладала мудрість найвищу — Коран.

Але Хадида лашилась, як веселе котенятко.

— Як мігдалевий квіт, гарна моя тіточка Зорая! Мов криниці прозорі — аж чорні, такі глибокі! — Ії очі! Дня не доглянеш у них! Як повний місяць, що з-поміж дамаських троянд у водограй на себе задивився, — така моя тіточка, троянда серця мого!

— Але дай спокій, Хаді! Стара вже я на такі речі... — голос Зораї зірвався й несподівано задзвенів журливою ноткою. Бо щось озвалось, заворушишилось, мов сполохана гадючка, в глибині серця:

— „Може й є в цьому трохи правди? А може“...

А Хадида розсипала іскри сміху й блистки з очей:

— Двадцять три роки!... Ті-і-точко! Та хіба ж то старість?!...

— Ну, звісно! Це ж — майже чверть століття!

— І за тисячу літ не старіють зорі! А моя тітуся — зоря серед жінок! Коли ти не віриш мені, так запитаймось... хоча б чужого лицаря... А хоч і їх двох...

Зоря спалахнула. Але племінниця вже відхилила довгу смарагдову сережку й шепотіла тіточці на вухо... Вона ж бо „цілком випадково“ завважила, коли вони стрічались часом у саду з братовими магістрами... А хіба ж це не відомо й татові?... А... він же так бажає щастя Зораї...

І серце, офіроване, щоб наповнилось по вінця самою мудрістю, тремтіло тривогою й радістю. Ах, як гарно було слухати „голос ночі“ з-під дактилевих пальм, що дуже добре долітав до плисковатого даху емірового гаремлику... А мудрість?... Таж чи не ліпше за неї безумство?... І хіба за таке безумство не варт віддати частинку мудрости?... Сказано бо: „Те, що віддав ти — зберіг ти для дару Всемогутньому"... І дійсно була певна, що коли є на те братова воля, то й вона вкладає і свою волю й свої бажання в правницю Відвічного. І дивилась на білий молочний шях, що по нім смугами світла й тіні, як стежками-дорогами ступають повітряні каравани. З Незнаного в Невідоме йдуть вони блакитною пустинею небес, підносячи за собою клуби зоряного піску. І несуть незмірної ціни таємні скарби: казку її життя, переплетену нетемнівними перлинами щастя...

*

До Хадиджиної кімнати, мов легка тінь, пружною ящіркою просковзнула невільниця кадиксанка, Ліндараха. Хадиджині очі блиснули в пітьмі запитом і притаєнною тривогою. Невільниця спочатку мовчки притакнула головою, потім пошепки додала:

— Те й друге поладжене.

З того тону, яким це промовила, було зрозуміле: поводитись зо своєю панією, як приятелька, не як служниця.

— Слов'янин відійшов?

— Побіг до своєї хати.

— Я маю вже йти?

— Зачекай трохи. Най спочатку прийде той, кого прагне бачити твоє серце. Він дуже схвилюваний звістками, що привезли сьогодні франконські дервиші. Прийшло їх 11, звуться всі, як один: „Фран-тис-кани“, здається прибули з його краю до Яфи, позавтра підуть далі. Йому ж привезли золото й вісті. Багато листів. Саме їх читає. Пожди. Я попереджу, коли прийде час. А ти поміркуй... Тільки не світи...

— Добре!.. Але відкіль те все знаєш?

— Дещо казав Юсуф, дещо...

Хадиджа зичливо усміхнулася до Ліндарахи:

— Тобі, бачу, не треба помічниць ні хитрих-мудрих петлювань, щоб зустрінутись з Юсуфом... Щаслива ти!

Кадиксанка раптом посмутніла:

— Невільниця чести не має, пані. Тож і не зважає вона на огляди...

Довго чекала Хадиджа. Таж і не було дива: надто незвичайний був сьогоднішній день для Карльоса Лячерди. Сидів, спершись на руки за столом, а перед ним лежав лист з розломаною печаткою... „Донья Каталіна віддала Богу свою чисту душу в монастирі Кармеліток, де жила, як „світська гостя“, — черницею бо стати за життя чоловіка не могла. Зо світських радостей лишилась їй одна, — писав патер Інніго, — „слухати з-поза ґрат голос сестри Марії дель Ангустіас, що співала в хорі черниць. Бачи ти бо свою сестру більше Каталіна не сміла“...

— „Del Angustias!... та, чиє наймення було Блаженна — Beata...

І раптом метнулась думка: Чи в найменнях не вкрите прощство, чи не намічений у них життєвий шлях? Нерід бо еспанський словом „Beata“ зве також і всіх черниць?! Таки дійсно в світі нема нічого випадкового...

Але думка вже метнулась в іншій бік:

— Невже ж таки разом з ним увійшло в дім де Кастро прокляття прабабуні?

Відгуками пережитої хуртовини послались образи минулого, з віддалі такої предалекої, немов би кидав у нього камінцем єретик Ечіко де Кастро:

— „Так: з тобою! Бо ж винен у всьому ти. Чи ж ми тобі не казали, чи не оповідали, що в Германії чернець Августиніянин зірвав зо шлюбами чернечими, зірвав із Церквою, щоб бути „досконалим“ — „perfetti“ і оженитись із черницею Катериною Бора, звязаною, як і він, обітами“ — підсувалась спокуса до Карльоса...

Карльос крутнув головою:

— Ввижається? Чи втілилась згадка?... Відкіль же цей камінчик, що влетів вікном і ось лежить біля його руки, на столі?! Видко, що той, хто кинув, зручний, бо ж Карльос не почув під вікном ні кроку, ні шелесту...

Підсвідомим рухом відсунув трохи набік камінчик і діткнувся зломаного воску Каталіниної печатки: роздавив його, розкриваючи листа. Поглянув на печатку з розломаним гербом і похитав головою: так розбивають герб негідного члена роду, що зневажив родовий знак та вкрив його ганьбою... І неначе вчув відповідь на слова єретика, — немов Есманія, патер Інніго і донья Каталіна разом замість нього кидають відповідь примарі „поетів з Романії“:

— Безіменний чернець Августиніяннин міг і може вчинити, що вчинив. Але кастильський лицар — ні!..

Обережно взяв у руку шматочки воску, зложив їх і відсунув углиб столу. Але по дорозі рука відчула камінчик. При ньому був привязаний дрібнісенький сувеєчик. Розгорнув. Дрібні і чіткі флоритури арабських літер шепотіли до нього:

— „Лицарю сумний! Не відаю болісти серця твого. Тільки

знаю, що життя своє дам, щоб ту твою більість зменшити. Бажанням серця мого є — бути тінню, що лягає у ніг твоїх. Чекаю коло левячого фонтану. Хадиджа“.

— Хадиджа?!... Чи ж таки й справді життя замкнено в зачароване коло? Невже ж годі вирватись поза події, згадки і все те, що стало традиціями, переказується в легенді, як факти, що вже раз стались в житті роду?

Таж прадавня маврська легенда, записана в анналах, вяже ім'я Хадиджі-гранадянки з повстанням ролу Лячерда! Відтіль відомо: тому не міг перший Лячерда-Альфонсо, первороджений син короля Альфонса X-го та внук Фердинанда III-го, Святого, стати королем кастильським, що його мати була мавританка, донька еміра гранадського і... звалась цим найменням — Хадиджа!... Щиро покохав її Альфонсо X-ий, Філософ, покохав глибоко не тільки за красу тіла, але й за те, що „до вершин духа“ прямувала молода Хадиджа, відриваючись від усього, що могло щільніше привязати її до матерії. Хоч і сама вона кохала короля-мудрця, але ж відтягалася від кохання його, не згоджуючись стати йому за дружину. Та ж — повідає далі легенда, — „не прямування до верхівів духа стало перешкодою між ними, а химерний знак, що мала Хадиджа—гранадянка на тілі, і якого до божевілля стидалась“. Була бо то плямка темна, вкрита густим волоссям, що його не можна було нічим вивести. Нби було це попередженням і пригадкою, що „хто ангелом хоче бути без помочі Божої, може легко впасти аж до стану нерозумної тварини, вкритої шерстю“.

А все ж таки не витривала Хидиджа красуня і, кінень-кінцем, стала дружиною Альфонса X-го. І народився їм перший син (як і всі пізніші в його роді) з тим же знаком, що буз і у Хадиджі. Мав його на грудях. „La cerda“ („щіточка“) назвала той знак кастильська грандеца й не схотіла прийняти за короля сина мавританки, ще й відміченого „знаком звіря“. Дарма, що всі його признавали „за правного el Derecho“ — королівського сина...

Карльос мелянхолійно діткнувся рукою свого лівого рамена, немов би хотів знову пересвідчитись, що-є там той стерегливий родовий знак. І подумав:

— „Тож не впади до стану нерозумної тварини, що не панує над своїми пристрастями й волею. Будь людиною!“

Ще раз пестливо погладив поглядом підпис, зроблений твердою рукою розбірно і ясно. Не було ні лукавства, ні підрібки. Підписана не соромилась за правду свого кохання, що вирвалось із чистого серця шляхетної сарацинки, й не лишала собі дороги до відступу, можливості виректись.

Карльос дістав Херонімове кресало з „вогником із Еспанії“. Викресав іскру і засвітив свічку, ту, що приніс з Єрусалима, замість полишених на Господньому Гробі. На тремтячій посвятив вогнику спалив уважно клаптичок ароматного пергаменту з чистим дівочим признанням. Видув у вікно легенький попіл,

зложив листи й тихою ходєю вийшов у напрямі до „Водограю Левів“.

Згадка про Хадиджу з Гранади розплелась і розплинулась, а на її арабесках чітко вписаним версётом Корану пробіг напис. Таж був він не з арабських, а з латинських слів:

— „Ultimo veritas“!

Ось коли, — здалося Карльосові, — збагнув він таємний сенс цих слів-обіцянок. Чому?... Бо ж лишив у Святого Гробу того „звіря“, що носив його в собі. Тепер сам собі ливувався незмірно: — „Та як же ця „правда“ не заблисла йому при першому ж згуку наймення де Кастро, коли Адам назвав його згадуючи, що там на його далекій Волині, деś на річці Тетереві живе родина з цим найменням? Це ж — нащадки того ж Кастро, що поніс був у Бористенські краї отрую „чистої науки“ катарів?!“

Що ж має тепер міркувати він, Карльос?... Першим корабель понесе його й поставить на єдино-справну дорогу. І тоді відкриється йому вся „правда“, котру має знати останній з його роду. Бо ж помилився старий де Кастро, його вчений тесть: саме він — Карльос-Альфонсо-Марія де Кастро і Лячерда це і є той останній, з котрим вигасне ця галузь роду...

І раптом невідомий Адамів Край ніби наблизився до Карльоса й у голові ясно розсвітилась думка: таж і він, як і його рідна отчизна, стоїть на варті християнської Європи від нападів номадів з другого боку! Силою духа — найміцнішої своєї зброї зберігає прийдешнім нащадкам спадщину християнську, заслонює її грудьми й кровю грудей своїх.

— Таж і наші краї побратими... вартують, як ті два леви, що стояли на порозі Альгамбрської брами, в Гранаді!..

Так глибоко впірнув у свої думки, що спинився перед фонтаном, сам себе спитавши: чого саме сюди прийшов? Але помітив, що в затінку камяного лева поворушилась жіноча постать. Рожево-фіялковим, як вечірня хмарка, завосм пробгло перламутрове тремтіння. Спустила голову й слухала мовчки. А Карльос стримано й тихо продовжував:

— ...Вдячно приймаю дарунок твого неосцінимого приятельства, Хадиджо, як велику, велику для себе честь. — Низько схилився перед молодю сарацинкою, немов перед самою доньєю Хуаною. — Ніколи не мав я сестри. Ти будеш нею.

Зідхання під завосм заглушило готове зірватись ридання.

— „Сестрою“... — впало похоронним плачем на серце...

А Карльос говорив ще далі...

— ... І навіть ж звучить такими теплими, оксамитними нотками цей глибокий голос, що вимовляє такі безжально холодні слова?... Вже ж бо не може бути жадної надії! — плакало Хадиджене серце й невидні сльози заливали не тільки очі, а й заслонили вуха. Здавалось: так далеко-далеко від йшов у тінь чужий лицар, що навіть не можна розібрати, про що він говорить. Тільки луна доносить звук його тихого, але чулого голосу.

— Якшо приймаш, не як дама, службу лицаря, а як муж приятельство мужа: дай мені свою руку. — вловила нарешті дівчина.

Мов захвилювалась вода в тихому озері, — мінливим муаром пробігли блідо-фіялкові переливи завоїв і з рясних фалд ви-моталась ручка-лілея, осяяна россою самоцвітів. Карльос міцно й щиро стиснув її. Хадиджа зробила рух, силкуючись притиснути його руку до серця, таж лицар мяко стримав. Але йому стало жаль молодого дівчатка: — „Поцілувати безсилу, бідну ручку, що хоче бути гідною руки сильного мужа“? — І враз випустив її. — „Не личить устам, що цілують хрест і сліди Господні, цілувати руку невірної!... А крім того навіщо будити в дівчині зайві — нездійсненні—надії“?...

Хадиджа зробила крок до Карльоса:

— Де б не був ти, лицарю,.. що не трапилось би з... нами обома, — промовила певно й твердо, — памятай: Хадиджа не забуде, що ти назвав її „приятелем“...

Урвала й кинулась у чорно-срібlistу гушавину, гаптовану ароматними хрестиками жасминів.

— „Ще одна трель маврської пісні на прощання“! — мелянхолійно подумав Карльос і пішов до Адама. Але побратима не було ні в його покої, ні в студіолі, де вони спільно переписували й перекладали. Бо ж саме в тій хвилині на другому боці саду він ставив черевички перед щільно затуленою жіночою постаттю. Його серце стугоніло не так від кохання, як від думки: „Прийме, чи не прийме? Може все це — тільки самий жарт, забава гаремного дозвілля?“

Намагався вловити погляд очей, але надаремно: мовчазна постать більш нагадувала не живу жінку, а місячну примару в синім сумерку ночі. З-під блакитно-зеленої загортки на очі спушений був ще густий, білий серпанок... Підозрілий він, бо ж такий носять старі та найпобожніші мусулманки... Хм... А що, як дійсно жарт?...

Адам випростовується струнко й говорить рішуче, аж сухо:

— Чи знаєш, що приймаш з цими черевичками?... Не раб я, тільки полонений у чесному бою.. З викупом мені може прийти свобода... Тоді, чи підеш ти зо мною в мій Край, де віра й мова мої повинні стати твоїми?...

Мовчки, замість відповіді, з-під рясних фалд тонких шовків висунулась боса ніжка. Забрызчали, немов зідхнули бранзолетки на котлику — добровільні золоті кайдани...

— А що?... Жарт?... — затрепотіло радістю Адамове серце.

А тим часом уже й друга ніжка обула поданий черевичок.

Поривчастим рухом лицар стяг із пальця перстень — єдине своє цінне майно в неволі, двічі цінне, бо ж був це подарунок еміра Ібрагіма, й перегнувся до постаті „невидної нареченої“:

— Звичаєм нашим візьми мій перстень...

Був цілком певний, що „невидна“ — дійсно Зорая. Так

певен, ніби бачив при повному соняшному світлі її зблідле від хвилювання личко з широко розплющеними чудовими очима.

Вузька рука, біла, аж блакитнава від місячної тіні, взяла перстень і мов згасла в одягу.

— Хутчій! Хтось іде! — почувся стривожений шепіт з кущів і з масивів мірту та височенних олеандрів сарнячим скоком появилась Ліндараха, а за нею легким скоком, неначе в леті, майнув гепард. В ту ж мить дві стрункі жіночі постаті зникли в дружніх тінях дерев. А доріжкою із задоволеним бурмотінням незграбними скоками то двома, то чотирма мчав Меймун. Він любив Адама і впізнав його здалеку. Малпа певне ніколи не здогадалася б, що спритна Ліндараха призначила і їй деяку роль в нічній грі. Коли „сіт-Хадиджа“ скінчила розмову, а її тіточка взула ритуальні черевички, — Ліндараха відімкнула клітку Маймуна:

— Ліпше бо вчас випустити бабуїна із койця, як правду із хитро виплетених сіток!...

*

Ібрагім поклав обидві руки на рамена Адамові, з хвилину дивився йому в вічі, а потім із приязною теплотою в голосі промовив:

— І ти, лицарю, повернешся тепер до своєї „Валінані“, про яку я знаю щоправда дуже небагато з подорожів Масудія та відомостей Ібрагіма-Ібн-Якуба.

Адам аж відсахнувся й ступив крок назад із несподіванки.

— Викуп?... Привезли й для мене?... Чи... може побратим, мене не повідомивши...

Сарацин захитав головою:

— Ні, ні, це — не викуп, а — віно. І не ти, а я тобі, приятелю, мушу додати.

Адам зморщив брови, в очах заграв блакитний вогник:

— Так... тобі вже... відомо? — промовив схвильовано й зробив пару кроків по м'якому килимі. Досадував за слова, що вирвались самовільно й прозражували його.

Ібрагім з усміхом знизав плечима та продовжував і далі поважно й приязно:

— Заспокійся, приятелю, й поміркуй сам: я повернувся до дому вранці, а тепер — вже по вечірній молитві. Тож за цей час міг я довідатись, що робилось вдома в моїй відсутності?!

Адам кипів. Тепер було ясно, що вклепався, втрапивши так легковажно в гаремні заваби.

— Цікаво, — сказав сухо, — що за кожним моїм кроком сліdkують, хоч емір Ібрагім обіцяв мені волю...

— Розумію, що гніваєшся не на мене, а на себе, бо з довірливості став, мов той *πρωτόκορος*. Тож не зривай досади на мені, як *λέων ὀρέμενος* — як лев серед великої зливи, говорячи за старими греками. Але *παρὰ πάντα ταῦτα* поговорім поважно про жарти, що виробляє моє *πῶλος ὄνου**.

* *Πρωτόκορος* — вперше острижений. *Παρὰ πάντα ταῦτα* — поминаючи все те. *Πῶλος ὄνου* — дослівно: ослатко, але тут в значінні — дівчатко.

Говорив справно по-грецькому, без помилки в наголосах і вимові, але явно жартував. Вказавши рукою на подушки, що вкривали килим низької канапи, двічі плеснув у долоні:

— Покликають сиді-Карльоса! — кинув хлопчикові, що вимотався з арабесок килимів та враз у них знову втопився, — і повернувся до Адама, що сидів, немов стерпний:

— Всім уже літ, як ми пізнали один одного. А Карльос, ти пам'ятаєш, прийшов саме тоді, як померла моя дружина — Хадиджа... Вам франкам* здається, що тільки ви знаєте вірність у коханні до жінки, що тільки у вас жінка, як душа, має бути єдина. Тим часом і ми, діти вільної праматері Сари, знаємо, що є правдиве кохання. Герой Іскандер** мав єдину дружину Роксану. „Лев Перський“ — Кир віддав своє серце єдиній — Касандані. Так було і з Шах-Джеганом. А Меджнун і Лейла?... Таж єдиний Аллах відає шляхи, якими проходить кохання у серцях смертельних. Най же буде благословенна правця його!

Ібрагім підвів очі на знак, що повторявся по всіх покоях: великий ключ, а над ним — рука з виразно розставленими пальцями. Цей знак нагадував мусулманинові про п'ять найголовніших чеснот правовірного: молитву, піст, подорож до Мекки, милостиню та пошану до мудрости. Ключ означав, що тільки Всемогутній відчиняє двері щасливої вічності...

По смерті Хадиджі Ібрагім не взяв інших жінок до гарему: мав бо вже двох (щоб не вмер його рід та пам'ять предків) синів. Мав ще й доньку, Хадиджу на ім'я, як і її мати. Перейняла вона крім наймення й красу матері, але ж — не її вдачу. Либонь у день народження малої Хадиджі „вогонь і вітер, змішані вкупу, зіслав Великий у серце її“. Розпещена батьком, улюблена слугами Хадиджа чарувала всіх, ніби „чари в ній жили“, сама ж вона жила казками, і — в казках, бо сама вміла творити казку:

— „Той найсолодший з крамів, що носять його по світі байкарі та байкарки“.

— І вирішило моє „ослятко“: коли казка не прийде до мене, то я її сама створю з життя власного, — продовжував емір. — Але моя дружина вміраючи просила: — „Бережи дівчатко, щоб не накоїло лиха!“ І я беріг „другу Хадиджу“ не менш за першу...

Струнка Карльосова постать вихилилась із-за килима. Не перепиняючи своєї мови, емір запросив його рухом сісти біля Адама.

— Дві невсипущі зіниці поставив я на варті біля Хадиджі: невідільницю Ліндараху, що любить дівчатко щиро, та її тітку Зорю, мою сестру. Сім літ старша Зоря за Хадиджу, але розумом — старша за наймудріші з жінок. Чекала вона тільки на повноліття Хадиджі, щоб виректись долі жіночої й, відклавши завої з обличчя свого, а думки про власну родину — із серця, — з мужами вченими йти шляхами мудрости. „Вчений бо мудрістю,

* Східні люди кажуть на всіх чужинців — „франки“, як наші люди звуть їх „німцями“.

** Олександр Македонський, геройський вірець, улюблений на Сході.

як праведний святістю, служить Всемогутньому* — так говорить приказка, але ж і в Корані стоїть: „Не меншу має ціну атрамент ученого, як кров мученика“.

Емір відсунув свій низенький фотелик до отоманки й простяг руки до Адама й Карльоса:

— Приятелі! З різних ми країв. Ріжної ми крові і віри. Але ж ми, — як діти з одної родини. Діти, що мають одного отця, тільки різних матерей. Той „єдиний наш отець духовий“ — це лицарськість, а матері наші — Отчизни. Не форма, не мова, не віра, а той лицарський дух чинить те, що зближує нас і дає змогу зрозуміти один одного. — Він стиснув співрозмовникам руки. Глибоко вдячний я вам, заці мої приятелі, що мудрости своєї навчили ви синів моїх. Майже не потребує вже садівників садок душ їхніх. Бож не тільки кинуте вами добре зерно в добрий ґрунт, але вже й ростки починає воно пускати. Далі хочу сам я доглядати його зріст. Роса ж небесної мудрости віри нашої святої най заливає посіви добрі...

Відсунувся, знову заплескав двічі й показав очима — принести солодоші.

— Знав я, Адаме, що серце твоє юнацьке співає пісню солодкої туги, як соловей усім трояндам, не вибираючи жадної...

— Звідки ж знав?...

— Чом же не знав би? — Я ж бо пройшов життям... А ти ж А-а-дам!* Ви вчили синів моїх, я ж, згадуючи власні юні роки, студював вас. Були ви мені, як книги живі й дорогоцінні. І я, Адаме, не за тобою стежив, а — зрозумій! — оберігав Хадиджу в тій широкій волі, що сам їй дав. Коли ж я довідався, що Хадиджа плете вінок твого життя з життям Зораї, я — признаюсь — побажав сестрі не тільки вогника мудрости, а й теплого вогника з твого серця. Сталось! Автор цієї казки — мала Хадиджа. Коли ти щасливий, то завдячуй їй... Тож як призначите обидвоє час, поїдете ви до твоєї „Валінанат“. Зорая пізнає там мудрість іншу за нашу, і най Всемогутній благословить ваше життя щастям і тривалою радістю.

— А тобі, Карльосе, — повернувся до еспанця, — тобі найбільше дякую за те, що ти — дійсно — такий, яким я тебе собі уявляв. А похвилював ти мене чимало.

Карльос здивовано дивився на Ібрагіма:

— Дивно? Що ж я міг вчинити такого, щоб тебе хвилювало, еміре, й заслужило твою подяку, та ще й велику?!

У відповідь почув історію першого закохання Хадиджі і зміст її листа на камінчику та найменші деталі, як спалив його Карльос на посвятній свічці і здув попіл у сад, де потім так шляхетно супроти неї поступив.

— Чи ж маєш духів, що служать тобі, як Аладинові? — дивувався Адам ще більш за Карльоса.

Емір взяв із кованої срібної таці кілька підсмажених у солі

* А-а-дам — людина (по-арабському).

фісташкових орішків. Розкрив жовтаво-білу, мов з кости, надтріснуту шкаралупку й, вийнявши зелене зерно з червоними цятками, вказав лицарям:

— Фістаки — символ самої мудрости, — промовив з успіхом. В солі та вогні мусять вони дозріти, бо затверда лушпина їхня. Коли ж приправлені вони так — стане солодке зерно їхнє піднебінню мудрого. Коли не з обовязку, а з любови діє тільки одна жінка, а як ще до того вона — невільниця, що хоче здобути волю, — вистачить її одної, щоб заступила гурт духів. Вистачить, як тієї Моргани з казки, що було її досить одної на те, щоб приманити, зловити й вчинити нешкідливими сорок розбійників Алі-Баби, чого не міг зробити жаден каді й жаден герой. В моєму домі така Моргана—Ліндараха. Їй обіцяно волю і віно, якщо збереже Хадиджу від занадто химерної її „казки“.

Далі пішла вже ділова розмова: треба було добре обміркувати й приготувитись до майбутніх подій.

По кількох днях з Яфи вирушила невелика каравана. Зо слуг були в ній найв'дданіші, що й доповідали самого еміра, його двох синів, сестру й двох чужинців-магістрів до християнського монастиря „Дервишів води“, де „сіді Карльос переміг не тільки свою недугу, а й саму смерть“. І саме за його думкою зроблено ту прощу, бо ж хотів Карльос, покидаючи Святу Землю, попрощатись з могилою вірного джури свого, а чесним отцям дати частину святої реліквії по своєму прадідові Фернандові Святому, яку прислав йому з братами францішканами патер Інніго, разом із багатьма іншими дорогими пам'ятками.

Але не знали слуги, чого ж поїхала туди й майже вся панова родина? І вертаючись додому, також не знали вони, що за ті два дні, які пробули прочани з Яфи в монастирі Св. Катерини, стались дві великі події — першого дня перестала їхня пані зватися Зорая, а була охрищена Марією, а другого дня дістала й нове прізвище — Дунін-Борковська...

Більш як по смерті матері плакала Хадиджа, прощаючись з тіткою в день її відїзду „в Борейські сторони“. Щиро й ніжно любила її, таж, прощаючись з нею, невільно на Карльосові затримувала свої красні, повні розпуки очі. Плакала й Ліндараха, прощаючись зо своєю улюбленою панією, хоч і було її серце повне радощів: була вона вільна, а поміж десятком озброєних людей та шістьма чорними й білими невільниками йшов у далеку чужину і її Юсуф. Зорая ж хотіла взяти з собою тільки одну слугу-невільницю. Сказано бо: „Бери в подорож якнайбільше ослів і якнайменше жінок“. Але брат порадив сам:

— Коли одну, то — Ліндараху! Хоч вона вже й вільна, але вірна, як добрий ятаган. Тільки, — додав поважно, — не перегинати, бо хоч добрий меч і не вломиться, але розправившись може міцно вдарити.

Перевірили увязи вантажів на верблюдах. Винесли останні скриньки й пакунки. Задзеленчали золоті бранзолети на ногах не тільки сестри емірової, але й її служниці. Бо ж гойно обда-

рував багатий емір зброєю, килимами, золотом і дорогоцінностями тих, кого в свій дім прийняв, „не приневолюючи загрозою віддавати свої знання“, як вчителів. Гойно обдарував і сестру, і її почот.

— Але... хіба ж дарунки дорівнюють довірю, що ним обдаровуєш того, кому довіряєш душу дітей своїх?!

Ще востаннє поцілувалось жіноцтво й та каравана з Ібрагімового подвіря, що вже ніколи більше не мала повернутися до нього, — вирушила в путь. Довго з вежі дивився схвильований емір на милі постаті. Ще можна пізнати: он темно-фіялковий їздець на білому коні, — дон Карльос, синій вершник — Адам. Зникає в імлі куряви широкий неформенний силует важкого повоза жінок. Барвні плямки — інші їздиці. Тільки темні цятки-мушки чи мурашки — це запасні коні і мули...

І чомусь жаль Ібрагімові сестри, немов не весільний поїзд, а похоронний похід вирядив він. Жаль і тих двох чужинців, що стали йому немов брати.

— А братів, від одного батька зроджених, — не вишукуєш; то тільки друзів сам із тисячі тисяч вибираєш...

Нічого не відповідають батькові Гусейн і Гасан. Сімнадцятилітній Гусейн, майже муж, рішучим і енергійним поглядом дивиться в далечинь. Дивиться і заздрить: мандрівка бо, та ще й така довга, не обійдеться без багатьох пригод! Чого тільки не зазнають вони, яких не заживуть небезпек!..

— А ти собі сиди на одному місці, як у гаремі — виривається з невольним зідханням гостра думка.

Чотирнадцятилітній Гасан ледве стримує сльози: крепко любив обох магістрів і розлучився з ними:

— „Як із світлом обох очей своїх“.

Тільки свідомість, що він — муж, перешкоджає йому плакати, як дитині.

Емір з ніжністю спочив поглядом на темних бровах і твердо стиснутих Гусейнових устах:

— Що дав первенець душі моєї вчителям своїм на знак приятельства й подяки?

Прозорі, сірі, справжні орлячі очі подивились на Ібрагіма:

— Отець дозволив нам дарувати, що схочемо. Тож я дав Сіді-дон-Карльосові зброю свою, ту, що за першого вбитого лева подарував ти мені, отче. Сіді-Адамові — коня „Скарб пустині“. Бо справжнім був мені приятелем.

— Добре, сину, вчинив єси. Скупа рука того, що щедро дає, коли серце дару жалує. А ти, мій Гасане?

Хлопець притулився до батькового плеча майже дівочо-сромливим рухом і сховав обличчя в фалдах емірового плаща.

— Чому ж мовчить мій молодший лев?

— Сувой той... татусю, сувой... дорогоцінний... що шейх Масуді розповідає в ньому про подорож свою до Землі Валі-

нана*. Від дідуся дістав я ще його. Віддав я його Карльосові... Туди ж бо помандрував він..

Ібрагім притис до себе хлопця.

— А що Адамові?

— Адамові..., бо ж родич він нам нині, — сказав я, щоб вибрав сам, що схоче! Він узяв „троянду пустині“, ту, що старий Хаджі-Муса приніс мені з Мекки. Адам казав, що коли там, в краю своєму стане йому смутно, — покладе у воду троянду суху, й вона нагадає йому, що тут, у нас — у полоні й неволі — троянда приязні й любови цвіла для нього. — Й невитримав — захлипав:

— Я б... все, що маю.. й матиму, все б віддав йому, коли б він був тут.

— Справно вчинили ви, діти любі, віддавши найдорожчі вам речі. Ти ж бо, Гасане мій, плакав, коли тобі не дозволяли класти сувій Масуді біля твого ліжка! — Й притяг одним рухом обох синів до себе. — Стережіться, діти, любитись в душі добрим наслідком щедрости своєї, проказаної чужинцеві. Той бо, хто чинить так, — подає Всемогутньому найкращу райську квітку брудною рукою... Бо ж все, що не є від щирости, — марево одно... Ось слухайте! Давно це було. Земля ще цвіла, як весняна квітка, а людство переживало ще ранок юности своєї. І вирішив був шах Джіян-Агір, мудрий оборонець Світла Вічного, виставити місто-столицю. Місто райської краси, місто нескореної слави. Нічим не мало воно бути подібне до ніодного з тих гарних міст, що їх знало людство. Більше: не сміло воно бути нічим подібне і до тих усіх міст, що будуть потім. Таж хіба можуть збудувати таке місто оті, знані великому шахові, його власні будівничі?... І послав гінців, людей військових, розвідників і шпигунів по всіх світах, по всіх шляхах великих. І велів хапати, де тільки пощастить, мистців чужих: малярів, різьбарів, будівничих і тих, що складають чарівні казки. І наловили їх силу-силенну, поставили перед очі володареві, а він сказав їм:

— Мистці!.. Я дам вам усе, чого забажає душа ваша, а ви дайте мені твори вашої уяви. А не дасте, то я заберу й ваше життя.

І взялися мистці за працю. За власне життя віддали всю творчість свого духа. І повстало місто: несподіване, як сон, химерне, як казка. Вигляд його звучав співом гурій,** грало воно барвами тисяч веселок. Таж сказали мистці Джіян-Агірові:

— Ми виконали волю твою. Але одна умова: почекай повний місяць і не входи в столицю нову, — мусить бо в ній все осісти, стверднути, просохнути, а нас відпусти до домівок наших.

Дав кожному щасливий шах і золота, й самоцвітів, а сам і день і ніч дивився здалеку на чарівну столицю свою. Дивився

* Подорож шейха Масуді на Волинь, до Володимира Волинського приблизно в X-му столітті. Арабський рукопис.

** Гурія (араб.) — це, як вірять магометани, вічно молоді і вродливі дівачата, що живуть в раю Магомета і ждуть там праведників.

і мріяв, яке у місті отім, що було наче мрія сама, буде щасливе життя його. А як минуло тридцять днів — могутній шах з почотом, військом, урядниками й людом рушив до своєї своєї столиці. Була вона близько, таж прийшлося йти далеко. Бо, що ближче підходив до міста шах Джіян-Агір, то далі й далі відступалося від нього місто. Так і не зміг наблизитися до нього, так ніколи й не вступив до нього... Бо ж все тікало воно, місто те — мрія, як хмарка на небі, як вітрець у повітрі. І, як мінлива хмарка розпалося воно на тисячу-тисяч шматочків, що й розсіялися пустинями світу, невловні й недотикальні навіки...

*

В порті з високими берегами-скелями чітко викреслюється на металево-блискучому небі подвійна лінія рей, щогли й таке-ляжі вітрильників. А між ними — і того корабля, що має відвести мандрівників на „другу землю“. На кермах човнів задалегідь палають вогнища — „щоб пільма не поглинула їх, як Йону велериба“. На тому ж вогні вариться й вечеря моряків, незмінна від часів великого Синдбада: масна, темно-цегляста сачавиця. Вечірні тіні й відблиски вогнів геретворюють людські постаті в казкових джінів. Керми вистромили з хвиль своєї надводні частини, як хвости сонних, дрімаючих риб. Але на березі рух ще не вщух. На прикрашеному срібними оздобами коні переїздить майданом-надбережжям спокійний, як тихий вечір, їздець. Тут же, над самим морем полягали вердлюди. Із тридцять їх, а може й більше. Жують обвислими, м'якими губами, а караван-баша накриває їх сукняними накривалами. Дві речі бо конче вимагають, щоб їх накривали: — „Олійок дорогоцінний, бо втратить аромат свій, та верблюду, бо ж не засне він не вкритий“. Пахне смаженою рибою, мокрим, просмоленим деревом, свіжими, в олію смаженими оладками, часником, цибулею та вареною квасолею. Під жовтавим світлом лійових каганчиків дорогою мозаїкою виграють помаранчі, гранати, розрізані вогненні кавуни й блідо-зелені, аж перламутрові, довгасті солодкі азійські дині. Продавці, не затуляючи ротів, вихваляють свій крам:

— Кисле молоко, біле, як райська хмарка...

— Злоті, злоті дактилі, солодші за мед, бо ж сам Аллах налив їх солодошами.

Підсліпуватий дідок пересипає — шеретує солоні, підсмажені фісташки.

— Гурії райські не погорджували б ними, коли б не мали їх гоїно і в раю, і то, як раз саме, як от ці, що продає їх за безцін Ахмет син Ахметів!..

Пахощі ріжного гострого коріння вклинюються в запахи тільки що зварених креветок та печеного баранячого мяса...

Зорая спірається на Адама. Готова вже вступити на хистку кладку й покинути рідний беріг. Але обернулась ще.

— Забула щось?

Мовчки, рухом руки поклікала квітярку.

Ось велика, темнозеленою, майже чорною шкірою побита канапа. Стоїть, як кит, що проковтнув Йону. Мама казала, що то ще від прадіда, з його старого двора. Від прадіда, значиться з таких часів, про які хлопець нічого не знав. Дуже давно.

Перед канапою довгий ясеневий стіл з ногами на подоби гарф, (без струн). Ті гарфи в долині получені валком. Валок, щоб можна на нім ноги сперти, але пощо ті гарфи?

Стіл має величезну шуфляду, а в ній усякі папери й листи. А може там ще щось цікавого є? Висунув би й подивився, та не дасть ради. Навіть мама не має сили відчинити тої шуфляди, тільки багько часом заглядає туди: прочитує поживклі листи й думає щось над ними.

Під столом килим. Бабка ткала. Мама нарікає, що гості неважають, приходять з ногами заболоченими, або закочують килим та загинають його і він псується. А це ж паматка!

Кругом стола кілька крісел, також ясеневих, з вигнутими плечами. Деякі, як приїде тета Агрипина і сяде, або як отець Филип впаде на котре цілою вагою свого тіла — то скриплять. Так жалісно.

Під другою довшою стіною, між двома вікнами, друга канапка, крита амарантовим адамашком. Плечі з трьома овалями, подібними до велетенських полумисків, поруччя вигнуті, легкі. І ціла вона якась така легка, привітна, весела. На неї рішуче з ногами лізти не вільно, бо це „Люїфіліп“. Що таке Люїфіліп хлопець не знає, але й без того не лізе, бо канапка гарна. (Він каже, що це жінка, а тота друга шкіряна, то чоловік).

У третій стіні двері, а між дверми й печею стара ясенева секретарка. Вона крива на одну ногу і має пооббивані боки. Але якраз тому є в ній щось загадкового й несамовитого, тим більше, що крім тата й мами ніхто не вмів дібратися до неї. Туди ховають гроші й інші секрети, й тому то вона секретарка.

Між печею і дверми до спальні, — високий фотель. Одинокий без пари. Хлопець ніколи на нього не сідає. Боїться. Раз сів, і фотель так високо ним підкинув, що хлопець мало не впав. Фотель сердитий. Може тому, що сам, і йому нудно, а може злий, що колись у кращій салі стояв і більші пани на нього сідали. Хто його знає?

Та ще під вікном стоять східці з квітками. Мама їх плекає, підливає і пересаджує, а біла кітка, Мурка, взимі лазить поміж вазонки і пасеться. Мама казала: що вона так лікується. Щаслива Мурка, не потребує пити хіни.

Над амарантовою канапою висить велике зеркало в широких золочених рамах. У горі різьблений виноград і дві здоровезні грушки.

Хлопець того зеркала не любить. Мурка також. Як нести її до нього, то вона щурить вуха й плює. А хлопець тому не любить зеркала, бо бачить у ньому свої ноги, як шпички, й голову, як гарбуз. Він раз зачув, як тета Йоася казала ше-

потом до мами: „А може він, Домсуню, воду в голові має?“ Мама тільки гірко скривилася й раменами здвинула. А хлопцеві з тої пори, як біжить, то все здається, що йому в голові щось хлопоче. Вранці, як тільки збудиться, то зараз зирк на подушку, чи не виллялася вода через ухо. От біда з головою!

Та ще боявся, щоб йому хтось у тому зеркалі не придівся, бо кажуть, що хто лише до нього глянув, того образ і лишився на склі раз на все. І часом, як щось має злого статися, то в зеркалі покажеться хтось і остерігає. Хлопець боїться того невідомого „хтось“.

На тій стіні, що під нею стоїть весела канапка, висять два образи за склом. На однім прегарна палата, з білими стінами, як мереживо. З-поза палати випливає місяць, а небо таке синє, як оксамит на маминій сукні. Під палатою пан в коротких штаних, з широким капелюхом і з шаблею вузькою, як рожен у кухні, що на нім курята печуть. До того пана притулилася гарна, молода пані, а до пані тулиться високий, білий хорт. Хлопець хотів би мати такого хорта, тонкого, як дошка і з таким пушистим хвостом, як у лиса. Тато казали, що цей образ, то Венеція з палатою дожив у місячну, майову ніч.

На другім образі видно якусь велетенську церкву з високими вежами, без хрестів, а на переді вода, а на воді човен, а з того човна дві чорних людей кидає дівчину стрімголов у воду. Дівчина борониться руками й ногами, не дається, хоче жити. Образ цілий облитий жовто-червоним світлом, ніби сонце сходить, а ніби заходить. Хлопець питався, що воно таке і йому сказали, що це Царгород зо святою Софією, а тая вода, то Босфор, а з човна на приказ султана кидають у Босфор невірну одаліску.

Хлопцеві жаль було невірної одаліски, а султана він ненавидів і, як на подвіря привели нового недоброго пса, то він радив, щоб його кликали Султан. Так і кликали.

Над секретаркою висів портрет діда, той самий, що під ним плакав взимі Швугер. Дідо на портреті був молодий. Мав великі сині очі, синьо-білий обойчик і дуже чорну реверенду. Гарний був. Але й Швугер, кажуть, був тоді, як малював діда, в силі віку, а тепер він постарівся, малює з окулярами на носі і рука йому дрижить, хоч він її спирає на довгім, виструганім кійку з кулькою, обвиненою скіркою з рукавички, що її подарувала йому мама.

А на тій стіні, що під нею стоїть скіряна канапа (на ній стелять гостей, як який нечуж), на тій стіні висять фотографії славних людей у бронзових рамцях з віночками. Їх дуже багато. На них тато назвичив малого числити, від один до тридцять два. Далі хлопець не вміє, бо нема більше фотографій (треба, щоб тато купив). Як вони обидва не мають що робити, то хлопець питається „хто це?“ і „хто це?“, а тато йому каже, що це Шекспір, а це Данте, а це Гете і розказує, чому вони славні. Хлопець любить слухати, бо тато вміє гарно розказувати, як

вони жили і що робили ці великі люди. Хлопцеві здається, що якби тато мав таку маленьку борідку в клин і невеличкі вуса, то був би подібний до Шекспіра. Каже це і тато сміється, бо борода й вуса не роблять ще Шекспіра. Шекспір, то це ті дві великі книжки, що їх тато так вичитав, як молитовник. І хлопець також ті книжки залюбки перелистовує. Там так багато рисуноків. А найсмішніші ті з безугарним череванем. З лисиною і в чоботах мало що не до самого пояса. Батько каже, що це Фальстаф і на сам звук того імені усміхається. Він дуже любить Шекспіра і як приїде отець Ємануїл із Васильковець, то тільки й чути: Шекспір, Шекспір, Шекспір. А з дядьком Миколою Темницьким із Хлопівки, то вони знов про Шіллера балакають, але не так багато, бо отець Ємануїл поважний, аж буцім грізний, а дядько Микола дуже веселий і живий. Він любить, як мама візьме гітару, настроїть її і співає: „Не щебечи, соловейку“, „Скажи мені правду, мій милий козаче“, або „Гриця“. Тоді всі сидять дуже тихо, бо мамин голос такий тоненький, як павутинка і вони бояться, щоб він не прірзався.

Дядько Микола зідхає, а його жінка, „добряча Касуня“, підіпреться рукою і плаче. Так плаче, що аж жаль дивитися на неї.

Малий любить, як вони прийдуть, бо як добряча Касуня виплачеться, то дядько Микола знов стане жартувати і тоді всі сердешно сміються. Малий часто-густо не знає, з чого вони сміються, але йому весело, як бачить, що всі веселі. Тоді забуває про свою велику голову і про гірку хіну і про зачинений покій, що до нього йому не вільно входити, — про все.

У великім покою двоє дверей: одні в сіни, а другі до спальні. Ті, що до спальні, скриплять. Так прикро скриплять, що аж мороз іде по спині. То знов буцім плачуть і заводять, але так, що не знаєш, що з собою робити. Бо то не лише прикро, але й не добре, як так двері скриплять. Яницька радить, щоб дяк Ілля помастив їх свяченою оливою, але дяк Ілля лише раменами здвигає: „От забобони! Не до дверей свячена олива“.

У великім покою підлога в квадрати. Її натирають воском і фротерують. Така ховзка, як скло. Впасти можна. Тут колись, ще за діда, гуляли. Тепер нема як. Мама розказувала, що за повстання знайомі перейшли раз в ночі границю і благали діда, щоб їх переховав. І дід переховував. А як увійшло до села військо і стало тим повстанцям небезпечно, то дідо запросив до себе офіцерів на забаву. Офіцери гуляли в салі, а повстанці за той час утікли з села аж в озерянські ліси. Ріжно бувало.

У тій салі хрестили „малого“. А по хресті дідо казав принести з пивниці вина. Поналивали в келишки, щоб випити за здоровля найстаршого внука. Потягнули — й ахнули. Квас, аж за язик щіпає!.. А то піддячий замість вина приніс із пивниці і поналивав оцту. Добре, що не випили душком, але — душком

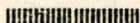
вина не петься. Як „малий“ занедужав раз і другий, то мама казала, що не даром за його здоровля оцет пили...

Стоїть хлопець, дивиться, аж його ноги зболіли. Сів би собі. Але де? Чорної канапи не любить, до веселої далеко, на крісло не хоче, бо ануж заскрипить, — лишається фотель. Підходить до нього і стає. „Скинеш мене, чи ні?...“ Фотель мовчить. Придавлює його рукою. „Скинеш?“ — а рука в гору лиш фіть!... „Дурний!“ І хлопець вертається до портрету діда.

Любить дивитися на нього. Дідо нагадує Лесінга, лише не має такого волосся в стовп. Дивиться хлопець, а за селом, за лісом заходить сонце. Крізь вікно відблиски падають. Золоті зайчики бігають по стінах. Ось один підбігає до діда. Вже на рамах, на реверенді, на обойчику, на лиці. Дідо ожив. Всміхається і дивиться на внука. Таки дивиться на правду!...

І хлопець з криком вбігає до спальні. „Мамо! Дідо дивився на мене і сміявся“.

„Мав з кого“, — відповідає мама й собі сміється.

о. д-р Степан Самтара

РЕЛІГІЯ ЯК ОСНОВА ЛЮДСЬКОГО ЖИТТЯ

Релігія це найважливіший і основний чинник та двигун життя людини як людини. Вона має своє питоме буття, незалежне від людського знання чи теорій. Релігійний процес в душі, подібно як багато інших речей світу, іде своїми шляхами без огляду на те, чи посторонні люди пізнають його чи ні. В цьому випадкові нема різниці між культурною і примітивною людиною. Душа й релігія примітивної людини можуть бути заслонені перед нами, але незаслонені вони перед нею самою. Те, що нам у примітивних неясне, їм ясне. Вони своїми наївними оруддінками доходять до релігії так само, як ми виробленими та скомплікованими. В їх релігійності є релігія так само, як у їх мистецтві є закони естетики й почуття краси, або в їхньому думанні закони логіки.

Основа релігії це віра в одного особового понадсвітового Бога.

Як хочеться історично віднайти, коли витворилася ідея Бога — це ядро релігії, то треба ствердити, що куди тільки сягнула людська наука, всюди ідея Бога вже є. До сьогодні не найдемо племені, де ідея Бога починала б тільки що витворюватися, або де її не було б.

У найстаріших і найпримітивніших пігмейських племен Африки, Азії й Австралії, а також у негрів є ідея Бога як найвищого бства*. Ця ідея у них прадідня. Вона автохтонна.

* P. W. Schmidt, Der Ursprung der Gottesidee. Münster i. W. Tom I—VI 1926—1935 понад 5.700 сторінок.

Не занесли її місіонери. Не витворилася вона теж з віри в духів, з почитання природи, з культу вмерлих предків, з суспільних містичних ідей, ані з магічних і чарівницьких практик. У цих найпримітивніших племен, як стверджують брати Саразіни, Фурльоні, Зелігман, А. Ленг, Копперс, Гюзінде, Шмідт і багато інших визначних етнологів, є покірне піддання розуму й покірливість волі супроти цього найвищого Бога, у них є молитва, надія на Його поміч, є жертва й етика. В їхній релігії нема здогадів, пливких фантазій, а навіть міт не притрусив ще ясної ідеї одного прадіднього особового найвищого Бога. Ця ідея дуже зближена до ідеї ізраїльського і християнського Бога, де Бог сам абсолютне буття, остаточна, незмінна дійсність, що ніколи не змінється ані не розвивається.

Тієї релігії й віри в Бога не витворили ці примітивні племена на основі свого побуту, второпності або принципів доцільності. Не витворили теж їх визначніші мужі, подібно, як Ізраїль не витворив собі Бога й релігії. Ізраїльський Бог був завжди повним Богом і могутнім керманичем людської долі. Він завжди був незрушною основою всього існуючого, завжди такий, як сьогодні, незмінний і вищий понад все земне буття. Він завжди повний, неподільний, могутній, ласкавий. В ньому сходяться велич і простота, суворість і доброта, справедливість і любов. Він Бог війни й умре той, хто з живих побачить Його лице, Він іде твердо ногою по землі так, що гори торощаться під Ним (Міхей 1, 4), але Він милосердний — сотворив чоловіка на свій образ і подобу, пристає з людиною, зближується, як ніжний легіт, і хто Його має, не питається ані про небо ані про землю (Пс. 73). Він Бог не новий, витворений, але Бог Авраама, Ісаака, — Бог первісного об'явлення. Хоча не може бути нічого глибшого в людському пізнанні, як об'явлення Мойсееві Божої природи „я є той, що є“ — Ягве (Ісх. 3, 13), то однаке це не є щось цілком змінене — нове, але Мойсей стоїть на становищі батьків. Ідеї Бога й релігії не витворюють теж пророки. Вони розсвітлюють давнє, передане*.

У примітивних народів, що вже мають деякі культурні уладження, а також у історичних поган далекого сходу й середземноморської культури є теж ідея божества.

Суспільний устрій, нові ідеї, страх чи любов до вмерлих предків, почитання природи, віра в містичні сили, магія й т. ін. затемнювали впродовж віків чисту ідею Бога, але найвизначніші етнологи цього століття стверджують, що і серед таких сучасних примітивних племен, де ідея Бога притрушена порохом суєвіря, магізму, анімізму, чарів, мітизму і т. ін., трапляються одиниці, що мають ясне, давнє, прадіднє поняття Бога в спадщині по батьках.

* P. Eberhardt, Religionskunde. Gotha 1920, ст. 80 і наст.

Вчені добачуть теж ідею найвищого одного прадіднього Бога в політеїстичних релігіях культурних історичних народів.

Ідея Бога в людській свідомості й історії є добром з передання, а не часовим новотвором людської спекуляції, чисто теоретичної чи практичної. Ця ідея може бути придушена та притемнена, як у фетишизмі, полідемонізмі чи політеїзмі, може бути вкладена в звірята, рослини, астрономічні світила, у пралюдину, героя, спасителя, може бути ясна й чиста, як у сучасних найпримітивніших пігмейських племен або в ізраїльській релігії, то проте всюди зустрічаємо Бога не як новотвір, але як Бога з первопочину людського роду. Чи, і який вплив мало тут Боже первісне обявлення, це отверте питання. Але факт фактом. Релігія це не новотвір.

Дослідники релігії і життя стверджують, що релігія це історичний, філософічний та психологічний факт. Новіші етнольоги доказують, що де тільки живе людина, всюди має вона релігію, і що релігія всюди звязана з життям якнайтісніше. Ніде в пралісах нема безрелігійних людей, як це твердили подорожники минулого століття. Безрелігійність можна ще найскоріше віднайти серед сьогоднішніх культурних людей, але й тут зустрінеється скоріше протирелігійність як а-релігійність.

Залежність людини від Бога не видумана або штучно витворена, так само, як не видумана наша залежність від світу й інших людей.

Трансцендентний Бо гце перша найреальніша дійсність, що від неї залежить все сотворене, і тому також релігійний рух в найглибших своїх основах це рух із висот, а не з долу на висоти. Безпосередній божий імпульс релігійности ввійшов у людську природу разом із сотворенням. Отже доки буде Бог і чоловік, доти буде й дорога, що на ній вони зустрінуться — тобто релігія.

Перша зустріч з Богом — при сотворенні. Через сотворення чоловік залежний від Бога в цілому свому бутті. Друга зустріч у пізнанню.

Людина пізнає ясно свою незвершеність і залежність, пізнає теж Бога і те, що Бог і людина це не два абсолютно незалежні ества. Розумна розвага над цими пізнаними правдами відкриває правдиву релігію, бо пізнання особового Бога і признання, що Він творець і керманич всіх речей та людської долі й відповідне до цього пізнання життя — це ніщо інше — а релігія.

Отже як релігія своїм корінням сягає до основ людського буття, а безпосередній божий імпульс релігійности ввійшов у людину разом із сотворенням, то висновок одинокор-правильний такий: а) кожний чоловік, що має силу розумового пізнавання й може сягати в позазмисловий світ, має релігію, б) релігія є в основах людського життя, а лю-

дина є настільки продуктивна, наскільки має релігію або користується релігійними елементами.

Звертаю головню увагу на цю другу частину під б).

Модерний світ, якщо не заперечує цих правд, то бодай не ставить їх тез. Релігіознавці теж не завжди мали перед очима ці правди і тому нераз блудили в своїх дослідах над релігією. Тим часом це правди основні, стверджені життям.

1. *Bonum diffusivum sui*. Ідеї й духові добра мають у собі з природи таку силу, що тягнуть до себе вищі сили нашої душі, подібно, як земні добра притягають наші змисли. Правда, добро та краса приманюють до себе наш розум і волю й виробляють у нас жагу їхнього посідання*. Цей природний гін до правди, добра та краси є у всіх людей без винятку і він є причиною людського поступу та культури.

Правда, добро та краса витягають людину поза неї саму й поза змислове й земне, тим самим вони не фантом, але щось реальне. Своєї реальності не мають самі з себе, бо вони не абсолютні єства, тому в їх основах мусить бути абсолютне особове життя, корінь всякої правди, добра та краси. Коли ж ці добра є причина людської культури й поступу взагалі тільки тому, що вони реальні, а свою реальність мають від абсолютного буття — Бога, то самозрозуміле, що правдива культура має звязок із Богом, а людина, яка має відношення до добра, правди та краси, має теж відношення до їхньої реальної основи — Бога. Сама ж людська культура має звязок з релігією, бо релігія є в основах усієї людської продуктивності *servatis servandis* в такий спосіб, в який Бог є в основах правди, добра та краси, а філософія, мистецтво, поезія й поступ взагалі мають своє коріння в релігії подібно, як правда, добро та краса мають причину своєї реальності в абсолютному бутті — Бозі. Тому релігію можна віднайти не тільки в стислій богословії, але теж в цілій людській культурі.

Все в правильному людському житті сходиться з релігією, а релігія зо свого боку використовує всі здобутки людини й дихає ними може й незаметно, тихо, але глибоко. Всі питоменності релігії, це питоменності людського активного життя.

Щоб це ствердити, не треба вичислювати всіх питоменностей релігії і всіх питоменностей життя. Вистачить навести тільки дещо важніше.

а) Пізнання з віри є основна й сутня питоменність релігії. Людина тим пізнанням проломлює границі простору й часу та доходить до абсолютного, особового Бога, в якому знаходять все своє вдовільня й сенс життя. Хоча це абсолютне особове буття не звязане простором і часом, то проте

* Peter Sinthern S. J., *Religionen und Konfessionen im Lichte des religiösen Einheitsgedankes*. Freiburg i. B. 1923, ст. 1. і наст.

воно, реальність, від якої залежить все існуюче. Воно реальне так само, як реальна позапростірня й позачасова ідея архитвору, *si magna parvis comparare licet*. — Як мистець вдивляється в архитвір, то губиться в сповиднім позапростірнім „нічим“. Він залишає фізичну величину, краски, зникають йому з очей щораз більше простірні виміри, лінії, всі гармонії архитвору зливаються в одну точку, накінець розпливається все простірне й часове, залишається позапростірне сповидне „ніщо“ й говорить до глядача — говорить душа до душі. Те сповидне „ніщо“ поза простором і часом це основа архитвору, це реальність рівноважна для мистця, як і для того, хто оглядає архитвір. — Так само є з позапростірним, духовим абсолютним буттям, пізнанням з віри.*

Нема сумніву, що пізнання з віри це питомість релігії. Нема теж сумніву, що те пізнання найголовніше в людському житті.

Заміти проти цього роду пізнання можуть бути тільки впливом незнання. Воно природне пізнання. З ним є людина у світі, діє на світ і не позбудеться його ніколи. Воно навіть сильніше та глибше, як змислове або розумове пізнання, бо його маємо тільки тоді, як всі людські сили згармонізовані і як людина зрівноважена. Пізнання з віри не легковажить ані не придушує жадних пізнавальних сил і тому воно вдовляє цілу людину. Якщо розум, воля або навіть змисли невдоволені, то переривається пізнання з віри.

В пізнанні з віри співдіє цілий чоловік. Воно гідне пізнання і має практичну вартість у житті. На ній спирається не тільки релігійне життя, але теж життя родинне й суспільне в усіх його ділянках. Без пізнання з віри нема життя ані приватного ані суспільного. Пізнання з віри обіймає цілість людського життя, а не тільки якусь його частину.**

б) Інший релігійний елемент — жертва. І вона теж входить у цілість життя.

Жертва є у кожній релігії.*** В якій формі вона не була б, чи то у формі молитви, самоперемоги, любови ближнього аж до всецілого віддання себе для інших, або позбавлення себе цінних речей для Бога, то завжди жертва найвиразніший вияв релігії. З цього жертвенне наставлення: „краще давати, як брати“ є релігійним наставленням. Воно одиноким правильним не тільки в релігії, але й у цілому людському житті, і ярко протиставиться безрелігійному, а тим самим і хибному наставленню: „краще брати, як давати“ в усіх його формах аж до комуністичного: „бери награтене“ включно.****

* Paul Eberhardt, Religionskunde. Gotha 1920, ст. 6.

** Idem, ст. 3 і наст.

*** Dr. Anton Anwander, Einführung in die Religionsgeschichte. München 1930, ст. 78 і наст.

**** P. Eberhardt, 4. т. ст. 5.

Жертва як елемент і вияв релігії це теж елемент і вияв людського життя, і тому жертва мусить бути в цілому людському житті й діянні.

Чоловік пізнає й діє настільки, наскільки терпить. Тим самим готовість до жертви є безумовною konieczністю до пізнання і діяння. Що більше хтось жертвується, то краще пізнає й діє. Ціле людське життя це чергування жертви й діяння. Без жертви людське життя неможливе, а без жертвенного наставлення воно схиблене. В душі жертви відкриває людина своє буття й буття інших та й діє з доброти добре для ближніх, а тим самим і для себе. Через жертву є людина у правильному відношенні до всього й до остаточного абсолютного буття.

Правда, жертва це тайна світу. Її тажко зрозуміти й в'яснити. Але хоч вона — тайнство, то це не перешкоджає, що вона пройизує ціле життя і є беззастережною певністю й дійсністю. У кожній творчості, фізичній, науковій, мистецькій, автор посвячується, жертвується, входить у свій твір і це наглядна правда, певніша, як всякі думання, філософування, відчущання чи хотіння. Така структура людини. Ця структура найрозумніша й найбагородніша. Перед нею, в обличчі творця мусить чоловік поклонитися. У ній нема механічності або невідільної залежності, але образ і подоба абсолютного особового буття—Бога. Бог свобідно із найбільшої доброти робить добро для сотворінь, те саме робить людина в якійсь мірі в душі жертви. Жертва це елемент релігії й елемент людського життя.

в) Як пізнання й жертва, так само лучиться з людським життям ще й інший релігійний елемент — етика. Етика це складова частина релігії й одночасно основа життя.

Етика, що без неї життя людини неможливе, це ніщо інше, як діяльне признание релігії, і тому етичні закони віднаходяться в пізнанні релігії, так само як природні закони у пізнанні природи.

Людина має етику тоді, як вона пізнає та признає абсолютне добро—Бога, остаточну свою причину, і постійно діє, щоб виявити цілого себе у відношенні до себе самого, до інших і до своєї остаточної причини. Таке діяння одиноким правильним, бо воно веде людину до абсолютного добра і до всецілої саможертви для інших, що є одночасно добром супроти себе самого. Воно ставить людину на належному місці і протиставляється неетичному, тим самим безрелігійному і схибленому наставленні: „зберегти себе за всяку ціну без огляду на інших і на остаточну свою причину — Бога“, а це наставлення, хоч позірно видається добре, в дійсності є злом супроти себе самого. Неетична душа йде у своєму діянні поза Богом і поза собою. Вона не находити свого останнього, абсолютного принципу, а через те не

находить себе; і тому блукає й несупокійна, коли шукає себе поза собою.*

Правдива етика тільки в релігії і вона самотня має значіння так само в релігії, як і в цілому житті. Етика сама в собі, незлучена з релігією, як у модерному атеїзмі, це тільки псевдофілософічне спекулювання та вправа у формуванні понять і систем. З такої етики сміється релігія, бо це іграшка з життям. Коли ж модерний світ виробляє собі атеїстичну етику, щоб виправдувати свою самоволлю та прикрити духовий розклад і брутальність, тоді релігія мстить так, як у більшовизмі.

Етика, як релігійний складник входить в основи цілого людського морального життя.

2) Ціле моральне й інтелектуальне життя чоловіка, ціла його культура, культура народу й усього людства це відбиток відношення до релігії.

а) Людська культура злучена з релігією. Людство вважає її за дар надземної, Божої руки. Навіть усі здобутки, що влекують життя як: огонь, меч, плуг, колесо, клин, голка, дім, медицина, хоч вони чисто технічні, вважаються за дар небес. Навіть слова культура і культ взяті з одного кореня.

У примітивних, а також у історичних культурних народів різні області й діяння мають своїх богів. У культурних римлян були принагідні боги майже на кожен людський чинність. Едука і Потіна вчили малу дитину їсти й пити, Куба охороняла в ліжку, Оссіпаго скріплювала кості, Карна мязи, Статанус учив стояти, Адеона й Абеона ходити, Фабулінус, Фарінус і Льюкуціус говорити. Як дитя піросло, то Ітердука вела до школи, Домідука додому, Менс, Кацінос, Конзус і Сенція вчили думати і т. ін. Держава, міста, дома й кожна їх частина, а також рілляники, пастухи, огородники і т. ін. мали своїх окремих опікунів. Те саме в мистецтві й науці**.

Це загальне przekonання, висловлюване так яскраво у поганських релігіях, має основу в тому, що культура (мусить бути) злучена з релігією, бо інакше була б неможлива й без основ. Навіть ця культура, що не відчуває тієї зв'язи, або перечить їй залежить у кожній своїй частині від релігії та вдержується нею, бо ілювання, освіта й уссовершення людини неможливе без основ. Якщо чоловік не відчуває й не свідомий, що релігія впливає сильно на його культуру й культуру людства, то він не уживає всіх своїх сил, не схоплює життя в самому корені, не вглиблюється в саме ядро буття, і не співпрацює для свого звершення, а тільки стоїть пасивно під діянням релігії.

* Idem, ст. 10 і наст.

** P. Eberhardt, н. т. ст. 116—117.

Культура входить в душу й несе з собою не якібудь, але найтриваліші цінності. Навіть ця культура, що перечить духа, признає позазміслові добра, мріє про піднесле та благородне.

Безрелігійна культура є теж культурою, але цінності, які вона несе, видумані й нетривалі. Вона є культурою без ніг, бо не звязана з остаточним, абсолютним, об'єктивним добром. Вона зроблена на основі програм і теорій, і тому валиться разом з ними.*

Сила, що винесла чоловіка понад звірячий стан, держить та провадить його далі, все одно чи він свідомий того чи ні. Вона діє в усіх напрямках. Невидний, надприродний духовий світ об'являвся душі так само, як видний нашим зміслам. Вищі прямуювання людини мусять бути звернені до ядра духових дібр, бо чоловік всюди шукає точки опору. Шукає її і для духового світу. Останньою точкою опору для людського духа може бути тільки абсолютне, особове буття, і тому всі його вищі прямуювання релігійні або, іншими словами, його культура злучена з релігією.

б) Поодинокі ділянки людської культури теж злучені з релігією.

Спочатку земське і боже було перемішане та злучене в одну цілість. Аж тоді, як чоловік почав розробляти свою культуру й ділити на самостійні області: філософію, мистецтво, поезію, тощо, почав затиратися зв'язок з релігією і ці культурні області почали відділюватися від релігії. Це відділювання триває до сьогодні, але до всебічного розриву не може дійти, бо розчленований людський дух завжди звертається до релігії, як до остаточного чинника, що в ньому знаходить ядро поєднання, а релігія стало користуватися виховною силою культури, щоб перебороти внутрішні труднощі, які невпинно загрожують людським релігійним нахилам.

Всі області людської культури, як філософія, поезія й мистецтво взагалі підносять людину понад межі земних цілей, відповідають на найважливіші питання цілого життя, шукають і ведуть до найвищого, абсолютного ідеалу. Різниця між ними ця, що мистецтво впливає більше на чуття й веселить, філософія хоче довести до цілі при допомозі принципів розумового думання, а релігія бере одне й друге, учить та впливає на волю.

Що філософія злучена з релігією, це стверджує ціла історія філософії від найдавніших до найновіших часів.

Філософія Гегеля, це ідеалістична богословія. Матеріаліст Фюєрбах розвинув свою систему тільки як матеріалістичну богословію — *die Auflösung der Theologie in Anthropologie*. Буддизм, неофілософія Ляотса й інші системи, якщо

* Idem, ст. 17 і наст.

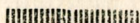
тільки займаються проблемою терпіння й не знають відношення волі до Бога, то вони є містичною або якою іншою філософією, що не доходить до основ, але має таку зв'язь, бо займається тим самим питанням, що релігія. Коли ж у цьому звільненні від терпіння признається діяння та зв'язь з абсолютним Богом, тоді філософія матиме не тільки посвоячення з релігією, а навіть буде якби релігія — quasi-religio.

Філософія може відбігати від своєї мети та протиставитися, бути ворогом релігії, але не ізза цього, що вона філософія, тільки ізза видуманих моральних, інтелектуальних, господарських і інших мотивів, що було нераз в історії й є в сучасності.

З релігією лучиться теж мистецтво й міт.

Міт і символ був завжди висловом релігії, а поезія, музика, малярство й мистецтво взагалі видаються навіть дуже близькими до релігії.

(Докінчення буде).

В. Залозецький

УКРАЇНСЬКЕ ДЕРЕВ'ЯНЕ БУДІВНИЦТВО

і його відношення до історичних стилів.

„Дійсно багатий нарід стає тим багатий, що багато переймає від інших і це далі розвиває“.

Яків Буркгард.

Визначний французький учений минулого століття Л. Куражо виступив вперше з гіпотезою, що початки середньовічної архітектури треба добачувати в передісторичних пам'ятниках дерев'яного будівництва.

Гіпотеза Куража набрала ширшого розголосу в історії мистецтва XIX стол. Вона найшла наче потвердження в естетичних поглядах семперіанців, які, упрощуючи тези Готфріда Семпера про повстання стилів, твердили, що мистецькі стилі залежні виключно від ужитковості, техніки й матеріалу. Цей погляд став згодом наче офіційним завіщанням історичного матеріалізму, став банальною формулою для розв'язки всіх майже історично-мистецьких проблем.

Аж розвій історично-мистецької науки в останніх десятиліттях, що йшов в парі з занепадом історичного матеріалізму в окцидентальній історіографії, захитав виключність цих тез. Історія мистецтва зреабілізувала творчий почин, який випливає не з невідільної залежності від техніки та матеріалу, а з мистецько-естетичних потреб людини. Історія мистецтва стала тепер історією мистецьких прямиць, а головною методою їх дослідів стала стилістична

аналіза, що в основу розважувань клала стиль і мистецько-естетичні вартості.

Цю нову методику підходу до мистецьких явищ і їх історичних процесів ввели в життя визначні історики мистецтва, як Гайнріх Вельфлін, Альойс Рігль, Франц Вікоф, Макс Дворжак, А. Е. Брінкман, В. Піндер і ін. Сьогодні цей новий напрям, який обоснував властиві методи досліду цієї історичної ділянки, став загально-поширеною методою історії мистецтва, і без неї ніякий дослідник не може обійтися.

Автор цієї статі, студіюючи в 1922—1923 рр. дерев'яну архітектуру Закарпатської України, застосував цю методику до історії повстання нашої дерев'яної церковної архітектури¹. Ця метода довела до результату, що дерев'яна архітектура Закарпаття це відгук історичних стилів і що в ній пробивається в різних стадіях і варіантах синтеза архітектури східної та окцидентальної Європи. В міжчасі досліді над архітектурою сусідніх країв, головню Семигороду,² доказали правильність цієї методи, на що звернув недавно увагу чеський дослідник В. Менцль³. Показується, що дерев'яна готицька архітектура Закарпатської України перейшла туди з Семигороду, де повстала вона, взоруючись на кам'яній чи мурованій готицькій архітектурі.

Коли ця метода порівняння дерев'яної архітектури з мурованою показала успішною для Закарпаття і коли вона у висліді дала образ незвичайно цікавого процесу синтезу архітектонічних форм Сходу і Заходу — то вирінає питання, чи не можна б приложити тієї самої методи до областей властивого поширення нашої дерев'яної архітектури.

Нова книжка д-ра М. Драгана під заголовком „Українські дерев'яні церкви“⁴ ч. I—II. дає добру нагоду до такого методичного підходу. Великий матеріал дерев'яного будівництва, яке автор знає з автопсії, матеріал, котрий він з великою пильністю зібрав і перестудіював, матеріал, що дає вперше суцільну картину історії розвою дерев'яної архітектури Східної Галичини, уможлиблює нам поставити питання, як повстало українське дерев'яне будівництво, в цілій ширині та повноті.

1. Методичні питання.

М. Драган підходить іншими методами, як ми в наших студіях над історією дерев'яного церковного будівництва на

¹ Пор. W. R. Zaloziecky: *Gotische und Barocke Holzkirchen in den Karpathenländern*, Wien 1926.

² Пор. C. Petranu: *Les églises de bois du departament d'Arad Sibiu* 1927. i *Die Holzkirchen der Siebenbürger Rumänen Sibiu* 1934 i *Neue Untersuchungen u. Würdigung der Holzbaukunst Siebenbürgens*, Bukarest 1936.

³ Пор. *Ukrainische Holzkirchen*, *Slavische Rundschau*, Nr. 5., Jahrgang IX. 1937.

⁴ Збірки Національного Музею. Львів 1937. Стор. 159 + 268 іл.

Закарпатті. Вони дадуться звести до наступних основних тез:

1) Метода класифікації пам'яток архітектури у нього еволюціоністична, сперта на систематиці форм. „Виходить — твердить п. Д., — що найважливішим питанням в історії розвитку церковного будівництва є питання первозору, який дав початок дерев'яному церковному будівництву та лишив у ньому сліди по нинішній день“¹ (стр. 20). „Наша систематика збудована на цій засаді, що розвій іде завжди від форм і типів простих до більш складних“ (стр. 19).

2) З цієї систематики розвоєвих форм дерев'яної архітектури випливає, що дерев'яне будівництво має свою власну „від зовні“ незалежну розвоєву лінію, і що воно є *par excellence* витвором народним, незалежним в сутніх проявах від впливів зовнішніх (стр. 13.).

3) Далі виходить із тих основних тез, що українське дерев'яне будівництво вжеться безперервним ланцюгом з дерев'яним мистецтвом передісторичним, себто ще поганським. „Ми приймаємо, що початком церковного народного дерев'яного будинку на Україні була звичайна хата, яка щасливим збігом обставин своїми формами могла відповісти першим пекучим потребам християнського культу“ (стр. 40). Характеристична прикмета народного дерев'яного будівництва це „нерозірвана розвоєва лінія. Навпаки в мурованім будівництві, як витворі індивідуальних мистців, що мають більшу змогу творити незалежно від традицій, розвоєва лінія скоріше розвивається“ (стр. 18).

П. Д. висловлює погляд, що традиція народного будівництва сильніша, бо „народ так легко не відрікається традиції, як освічені верстви, тому народне будівництво України, оперте на традиціях, може мати за собою більше оригінального дорібку, як будівництво муроване“ (стр. 16).

Цей методичний підхід будить у нас різні сумніви.

1) Еволюційна метода механізує часто історичні явища. (Аджеж навіть народня архітектура часово змінювалася й тому вона є продуктом історії і нема причини звільнити її від сил, що в історії діють). А все ж таки історія показує не тільки розвій від нижчих до вищих форм, від примітивних до складніших, але і навпаки, вищі форми дуже часто спадають до нижчих, т. з. примітивізуються, рустифікуються в добах занепаду. Буває в історичних процесах і таке, що деякі форми гинуть безслідно, інші знову відроджуються в різних метаморфозах. Буває іноді і так, що явища історичні, витворені даною добою, сходять із висот, на яких витворилися, до низин і там саме в формі народного мистецтва живуть ще довший час, щоб опісля

¹ На попередній сторінці твердить п. Д. „що виводити все багатство збережених до нині типів з одного підставового типу вже не можливо. (Стр. 19). Тут виходить суперечність.

зробити місце іншим формам. Інколи ці форми, що зійшли колись згори вділ, знову набирають мистецького значіння, але звичайно тому, що набирають вартости історичної, напр. предмети ужиткові, які, як це влучно зауважив французький естет Гійо (*l'Art au point de vue sociologique*), в буденнім життю є прозаїчні, затрачують ту прозаїчність через свою історичність та через те, позбавлені тривіальности, стають притягальні й гарні¹. Отже мусимо з мотивів історично-мистецьких та соціологічних таку еволюційну методи, яка має вести від простих до складніших форм, поставити в сумнів. Вона щоправда упрощує історичні явища (навіть такі, як явища народного мистецтва), але разом з упрощенням деформує властивий зміст історичного процесу, що звичайно є куди складніший і залежний від різних, дуже скомплікованих та змінливих чинників відвічної флюктуації то вгору то в долину без якоїсь однієї незмінної лінії розвою від простоти до складності.

2) Сумніви з боку історичного викликає теза, що народне мистецтво в сумі незалежне від „зовнішніх історичних стилів“ і має свою внутрішню розвоючу лінію від поганських аж до теперішніх часів. На потвердження цієї тези п. Д. наводить факти, що народне мистецтво не виявляє такої індивідуальної творчости (отже є безіндивідуальне, безіменне), як „мистецтво верхів“. Але незвичайне багатство форм нашої дерев'яної архітектури цій тезі противиться. Українська дерев'яна архітектура не менш багата, як історична монументальна камінна чи мурована. І саме це багатство форм вказує на індивідуальну творчість. З цього слідує, що або твердження п. Д. про безіндивідуальний характер народного мистецтва, в нашім випадку народного будівництва, не відповідає дійсності — або наша теза, що в народнім дерев'янім будівництві пробиваються форми історичних „індивідуальних“ стилів, узасаднена.

3) Також тяжко погодитися з третьою основною тезою п. Д. Вона висуває тяглість та континуальність народного дерев'яного будівництва в протилежності до монументальної архітектури. Чи дійсно так? — Аджеж дуже просте міркування, що камінь триваліший від дерева, промовляє за тяглістю та традиційністю монументальної архітектури. Вона ж могла єдина перетривати віки, бо знаходила в тривалим матеріалі запоруку довготривалости, тоді коли дерев'яна архітектура, що піддається скорим впливам природи і нищенню, не могла бути запорукою довготривалості мистецької традиції. Коли п. Д. твердить, що в старій княжій добі через неосілість і постійну мандрівку народів не могла витворитися творча сила монументальної архітектури (хоч цей погляд також сумнівний), то чому ж саме в дерев'яній

¹ Пор. Н. Tietze: *Methode der Kunstgeschichte*, стр. 61—62.

архитектурі мала зберегтись традиція і тяглість, — коли ця остання піддається серед тих самих обставин неосілости й мандрівки народів — куди сильнішим впливам нищення?

Російський філософ Соловйов вказує на те, що ціла різниця між російською й окцидентальною культурою у відсутності в російській культурі каменя, себто тривалого будівельного матеріалу, з яким вяжеться тяглість мистецької та історичної традиції.

Отже і ця остання теза показується нестійна сама в собі. Метода систематики форм, еволюціонізму та теза незалежності розвою народнього дерев'яного будівництва від історичних стилів та тяглість і традиційність форм цього будівництва в протилежності до монументальної архітектури не знаходять свого виправдання в цих загальних міркуваннях.

Не можуть теж ці ж самі тези встоятися, коли сконфронтуємо їх з доказовим історичним матеріалом, як це зараз побачимо.

2. Доказовий історичний матеріал.

Йде про два найважливіші та справді конститутивні типи української дерев'яної архітектури, а саме про тип трьохпростірний (трьохдільний) з трома копулами-верхами на видовженій осі, і про тип центральний, пятипростірний, хрещатий, перекритий п'ятьма копулами.

Перший з них виводить п. Д. з внутрішньої розв'язувальної лінії української дерев'яної архітектури, — другий з впливів візантійської архітектури княжої доби.

Візьмим під увагу трьохпростірне церковне заложення, бо воно на думку п. Д. це та праформа, пракомірчина українського дерев'яного будівництва, що лягла в основу цілого розвою нашої дерев'яної архітектури, і яка лучить первочини з цілою дальшою еволюцією в одну нерозірвану ланку. Цей тип виводить п. Д. з української хати: „Ми приймаємо, що початком церковного народнього дерев'яного будинку в Україні була звичайна хата, яка щасливим збігом обставин своїми формами могла відповісти першим пекучим потребам християнського культу. Приймаємо це не на підставі теоретичного розміркування обставин будівельних у часах ширення християнської віри, але і на підставі порівняння деяких архаїчних типів церковного будинку з хатою і досить численних літературних вісток, що потверджують наші здогади. Правда, виразніші з цих вісток походять щойно з XVIII в., але ці вістки відносяться до тоді вже старих церковних будинків“ (стр. 40).

Однак ці твердження не в силі ствердити чогось конкретного, бо:

1) Теоретичні розміркування обставин будівельних у часах ширення християнства в Україні не дають ніяких основ для тези, що дерев'яна архітектура походить з форм

поганської хати, бо таких хат з тієї доби не знаємо, а форми візантійської монументальної архітектури були зовсім відмінні від супонованої тодішньої трьохдільної дерев'яної хати (трьохкорабельні з трьома абсидами і копулою по середині).

2) З вісток генеральних візитацій XVIII в., і то дуже неозначених та непевних, не можна робити висновків про вигляд дерев'яної архітектури X—XI вв. в Україні¹.

Отже лишається друга можливість: методом „еволюцій форм“ дошукуватися в наших ще існуючих церквах і існуючих хатах спільних рис і так *ex post* міркувати про форми наших найстаріших церков і їх залежності від первісної хати. Метод з гори дуже невдячна й утяжлива, бо при допомозі двох невідомих (вигляду старої української первісної ще поганської хати і первісної найстарішої дерев'яної церкви) маємо дошукуватися морфології найстарішої дерев'яної церкви.

Той головний спільний знаменник для церковної дерев'яної архітектури і для дерев'яної хати це, на погляд п. Д., тридільність, внутрішня сполука просторів між собою і деякі менш сутні моменти, як вхід до бабинця з боку та уклад вікон.

Ідм за конкретними прикладами: Найстарші, найбільш архаїчні форми нашої дерев'яної архітектури за п. Д. це бойківські церкви (стр. 74) з їх тридільним пляном. „Коли для порівняння з хатою візьмемо найбільш поширений в Україні тип тридільної церкви, — то знаходимо в ній багато спільних подробиць з хатою. Головними прикметами хати, які знаходимо також у церкві, є тридільність плану, вхід до першого простору (сіни-бабинець) з полудня і брак там вікон, квадратний середній простір (світлиця-нава), получений дверми з першими, двоє вікон з полудня і евертуальне третє з півночі, третій простір (комора-пресвітерія) без вікон, деколи з дверми зовні від полудня і внутрі зо світлиці, спільний дах для всіх трьох просторів“ (стр. 43).

Найважливіші моменти, що їх підносить п. Д., це уклад просторів і одноцільний двосхилий дах-перекрыття. Інші моменти мають характер імponderабілів, але і ці, як побачимо, вказують на інші архітектонічні первовзори.

1) Простірний уклад (тридільність) виступає на погляд п. Д. в таких церквах, що мали б бути найближчими аналогіями до дерев'яної хати: в Верині, в Уйковичах (з р. 1820), Безбрудах (з р. 1863), Кульчицях, Кропивнику Старім (з р. 1847), Сопоті (з р. 1836), Ямельниці (з р. 1829) і Скороднім (з р. 1821). З тих церков шість походить з XIX в.,

¹ Дедукування з генеральних візитацій XVIII в. хронології дерев'яних церков, спертих на загальних вістах, що церква *pro refutata* не знати коли еригована і відношення їх до XIV в не оперте на певних основах. Це тільки припущення.

щодо інших, то часу повстання п. Д. ясно не подає. Але вражає, що п. Д. покликується на подібність до хати церков XIX в. (отже останньої ланки розвою) і з тієї подібності виводить праформу тридільної української церкви, яка саме мала повстати в непам'ятних, ще може поганських часах з супонованої тодішньої тридільної хати.

Але аргументовання тим матеріалом не має в собі доказової сили. Бо, по перше, ці згадані церкви XIX в. (а хоч би навіть XVIII в.) не мають в собі ніяких знаменстилевої архітектури, а по друге, з аналогією між цими безстилевими церквами XIX в. (а хоч би навіть XVIII в., якщо вони мають той сам вигляд, що перші, або були „перефасоновані“ під „безстилевість XIX в.“) і дерев'яними хатами не можна дедукувати тверджень, що супонована тридільність української хати в добу першого поширення християнства в Україні вплинула вирішально на тридільність перших дерев'яних церков.

Ці всі аргументи обертаються в сфері довільних і не доказаних припущень.

2) За повстанням церкви з хати промовляє на думку п. Д. двосхилість дахів. Конкретним доказовим матеріалом, що має доказати цю залежність, є знову ті самі новітні церкви (Кропивник Старий 1847, Сопот 1836, Скорodne 1821, і трохи старші — Устіянова Долішня з 1791 і Угерці Заплатинські з 1720. В цих останніх треба би аж доказати, що двосхилий дах первісний і чи не був „перефасонований“). З того міркує п. Д., що найстарші церкви в Україні не відразу прийняли ідею верхів і що форма хати ще сильно тяжіла на первісним дерев'яним церковнім будинку.

Але запитаємо знову, як можна *ex post* з прикладів XIX. і не цілком певних XVIII. вв. робити висновки про вигляд перших дерев'яних церков X. в. — не знаючи ніяких посередніх типів? (стр. 72—73).

Щоправда, п. Д. зауважив, що приспособлення двосхилих дахів на церквах XIX в. через усування верхів це деяке упрощення. Його називає він поворотом до старої традиції двосхилого даху. Але тут треба би наперед доказати, що первісні дахи були справді без верхів та двосхилі, а по друге, чи можна усування багатшого вигляду триверхоного заложення (отже розвою вищого, як сам п. Д. признає) і поворот до простішого двосхилого уважати за поворот до традиції? Нам видається, що це поворот до примітиву... В першому випадку, себто коли б ми стали на становище п. Д., то *mutatis mutandis* мусіли б ми уважати поворот сучасної Європи до камінної доби також свого роду поворотом до старої традиції! Щоб зміцнити свої аргументи, п. Д. покликується на те, що тип хати-церкви (тридільний уклад простору та двосхилість дахів) був більш поширений в давніших добах. Доказ на те — описи таких церков у каноніч-

них візитаціях XVIII. в. Але ті описи хати-церкви в візитаціях це ще не доказ для первісного походження церкви від хати.

Коли через примітивізацію та павперизацію — церква почала зближуватися до форми хати, то це не доказ походження її форми з хати, а тільки це доказ цілковитого занепаду церковної архітектури та повного заникну вищих форм обрядової архітектури. Це все має значіння більш з точки соціальної ніж мистецької.

Що єрархія XVIII. в. уважала це за занепад всілякої церковної архітектури, про це свідчать гострі протести проти того роду хат-церков, т. зв. інтердикти, що в них просто забороняється відправляти Службу Божу в тих хатах-церквах. З цього ясно слідує, що XVIII. вік уважав це наближення церкви до ужиткової архітектури профанацією дому Божого.

Але коли воно було так у XVIII. в., то що ж говорити про давніші часи, хоч би про добу середньовічну, коли люди були на таку профанацію куди чуткіші.

3) Найменше доказової сили мають наведені п. Д. „імпондерабілія“, як вхід до церкви і хати, получения просторів входами зо собою, напр. анальоґія получения сіней зо світлицею в хаті з полученням бабинця і головної нави в церкві. По перше, не можна тут порівнювати архітектури чисто ужиткової з архітектурою, де всі ті питання регулював обряд, а по друге, повні анальоґії до наведеного розміщення входів, дверей і т. ін. дерев'яних церков находимо в мурованій архітектурі, старшій, як наші дерев'яні церкви. Вистачить кинути оком на розділ між бабинцем і головною навою в церквах атонських, сербських, а головню від них залежних молдавсько-волоських, щоб у тому переконатись. Те саме відноситься до входів коло бабинця (від півдня). У нас це розміщення збереглося в Волоській церкві.

З цього виходить, що історичний матеріал не дає основ, щоб уґрунтувати наведені гіпотези.

(Докінчення буде).

М. Гнатюшак

ЛІТЕРАТУРА І СУСПІЛЬНЕ ЖИТТЯ

Хоч тема цієї праці на перший погляд зовсім проста — то належить вона до найтяжчих проблем літературознавства. Тому не дасться тут оминати чисту теорію — тим більше, що в межах недовгої статті мушу зрезигнувати з ілюстрації теорії конкретними прикладами. Все ж таки це проблема настільки важна, що варто застановитися над нею глибше.

Маю писати про літературу і життя. Маю знайти й показати ту живу ланку, що сполучує такі дві окремі царини, як світ мистецтва і світ суспільного життя.

Проблема це не нова. Вже нераз ставили її руба критики різних народів. У нас також мало не кожний критик, хоч-не-хоч, мусів бодай зачепити справу відношення письменства до життя. Займалися цим також поети. Маємо на цю тему відому віршовану дискусію між Іваном Франком і Миколою Вороним. Естет Вороний пише:

Пісень давайте нам, поети,
Без тендеційної прикмети,
Без соціального змагання,
Без усесвітнього страждання,
Без нарікання над юрбою,
Без гучних покликів до бою;
Пісень свободних і безпечних,
Добутих із глибин сердечних,
Де б той сучасник горем битий
Душею хвилю міг спочити.

А Іван Франко, зразок поета-громадянина, відповідає:

Ні, друже мій, не та година!
Сучасна пісня не перина, —
Не госпітальне лежання,
Вона вся пристрасть і бажання,
І вся вогонь і вся тривога,
Вся боротьба і вся дорога,
Шукання, дослід і погоні
До мет, що мчать по небосклоні.

*

Так не жадай же, друже милий,
Щоб нас поети млою крили,
Рожевим пестошів туманом,
Містичних візій океаном ..

Бо ж

Слова — полова,
Але вогонь в одязі слова —
Безсмертна, чудотворна фея,
Правдива іскра Прометейя.

У цьому публіцистичному віршуванні поставлена наша проблема на цілу ширину: Чи поезія має ізолюватися від життя і творити свій власний, відірваний світ — чи навпаки, вона має своїм огнем і жаром формувати дійсне життя? Чи мистецтво слова має бути необмежено вільне, незв'язане нічим крім естетичних критеріїв — чи навпаки, має воно сповняти також суспільне й національне післанництво? Чи артист має бути жерцем у святині мистецтва для мистецтва — чи є він також борцем за суспільні й національні ідеали?

До тієї справи люди підходять дуже різно і здебільша неширо, а до того ще її непотрібно упрощують. А у висліді — каже один молодий польський критик — усякі формулки тут мало що помагають. Люди, що в теорії мають нераз дуже різкий погляд на цю справу, — в своїй літературній практиці поступають зовсім навпаки. Як на клясичний приклад вказують тут на польського поета Кохановського, що сформулював тезу *l'art pour l'art*-изму „*sobie śpiewać a muzom*“, — а проте в творі „*Odrzawa posłów greckich*“ дав твір з політично-пропагандивною ціллю, а саме з зазивом до війни Польщі з Москвою¹⁾.

Крім того знана це річ, що до творчости напrawdę великих письменників признаються, здебільша вже по їх смерті, всі ідеологічні табори — хоч би цей письменник за життя був навіть сильно політично заангажований. Хто знає історію з т. зв. культот Тараса Шевченка, з боротьбою за Івана Франка чи за Василя Стефаника — цей не зможе заперечити цієї очевидної правди. Критики майже однодушно признають, що кожна справді велика творчість, незалежно від свого автора, стає загально-національною завдяки своїй внутрішній скомплікованості й багатству.

Але для мене ясна річ, що ці загально признані факти, використовувані лібералами для виправдування їхньої безідейности, — в нічому не вияснюють поставленої проблеми і не є аргументами ані „за“ ані „проти“. Тому то й боротьба за вирішення проблеми „література і життя“ триває далі, і саме тепер вона набрала рис найвищого напруження. Гасла національної і соціальної свободи, загострювані щораз більше в політичному житті, в кінцевому висліді довели до тоталізмів фашистівського, гітлерівського і комуністичного. А сама ідея свободи, по своїй суті дуже цінна, здегенерувалася, стала ідеєю сваволі, безпринципового лібералізму, моральної безвідповідальности. Таким чином і в літературі станули проти себе два світи: тоталізм і лібералізм¹⁾, — світи майже однаково викривлені, загострені до абсурду і через те розкладові.

¹⁾ Prof. St. Piasecki: *Literatura wolna, czy w służbie idei*. „Prosto z mostu“ ч. 54 (1937).

¹⁾ Поп. *ibidem*.

Це є те невідрадне тло, на якому нам приходиться розглядати поставлену вгорі проблему. До неї можна підходити з двох боків: можна досліджувати, чи і поскільки життя впливає на характер літератури — і навпаки, можна питатися, чи і поскільки література впливає на життя. Ріжні напрямки критики дуже різно ставляться до обох цих питань.

Формалістична критика, сильно розвинена в Московщині, а звідтіля поширена і на Україну, взагалі відмежовується від цих питань, стаючи на становищі, що мистецтво це зовсім окремий світ, у якому взагалі не може бути мови про якінебудь взаємини з дійсним людським життям. Один з основників формалізму, Віктор Шкловський, пише: „Мистецтво завжди вільне від життя і на кольорі його ніколи не позначається колір прапора над кріпостю міста“. А інший формаліст, Б. Ярхо, каже: „Художній твір визначається з самого свого складу, а не з колишніх обставин, і питання „длячого“ зайве“¹⁾. Таким чином формалісти рішуче заперечують якийнебудь вплив життя на мистецтво, отже й на літературу, що є мистецтвом слова. Цьому своєму запереченню пробують вони дати метафізичне і логічне обоснування. Напр. Ярхо пише: „В літературі нема причиновости в тому розумінні, що слідом за явищем А, скільки разів би воно не повторювалось, іде явище В. Такого роду залежності не можна виявити навіть у найзагальніших рисах. Особливо це трудно зробити в питанні про відношення літератури до колишнього світу. Цього роду кавзальність лежить у основі культурно-історичної й, головним чином, соціальної школи літературознавства. Цей погляд не витримує критики... По перше, та сама соціальна „причина“ дає діаметрально протилежні наслідки. Зріст добробуту викликає розцвіт літератури; приклад — флорентійське й дубровницьке купецтво XV—XVI століття; протилежний приклад: ганзейські міста, де ніякого розцвіту літератури не виявлено... По друге, те саме явище з однаковою правдоподібністю можна пояснити діаметрально протилежними причинами“²⁾.

Ясна річ, що ця мотивація формалістів вірна, якщо річ іде про вплив життя на літературу. Воно дійсно правда, що письменство і взагалі мистецтво це автономна ділянка людської діяльності, і що нема ніякого закономірного впливу життєвих обставин на характер і рівень літературних творів³⁾. Хіба формалістів у тому, що вони з цього факту роблять фальшивий висновок, наче б то також нав-

¹⁾ Пор. П. Петренко: „Марксівська метода в літературознавстві“. Книгоспілка, 1928. Стор. 6.

²⁾ Ibidem 6—7.

³⁾ Цим не хочу заперечити впливу життєвих фактів на літературні твори; не знаходжу тут тільки закономірности. М. Г.

паки, письменство не впливало на життя, і через те стають мимовільними пропагаторами моральної невідповідальності й безсвітогляддя. Не треба забувати, що основоположниками формалістичної методи на заході були такі вчені, як Вельфлін і Воррінгер, які стоять під впливом Махової філософії, і через те хочуть обмежити літературознавство доємпіріокритичної методи чистого опису¹⁾. Так попадають вони в нетрі дуже стислого і дуже об'єктивного, але проте примітивного і ненаукового розсліду літературних фактів. Бо де нема поняття кавзальності — там не може бути правдивої науки.

На протилежному становищі стоять суспільницькі критики, чи скоріш публіцисти, різного типу, що мали сильний вплив на літературу другої половини минулого століття. Веселовський так формулює їхнє становище: „Історія літератури в широкому розумінні слова — це історія громадської думки, оскільки вона відбилася в русі філософічному, релігійному, поетичному, та закріплена в слові“²⁾. Ще скрайніше становище займали т. зв. реальні критики. Вони розглядали виключно фактичну сторінку змісту літературних творів та провірювали, чи цей зміст згідний з дійсністю. Життєву правду в буквальному сенсі вважали за критерій літературної вартості, і таким чином напр. життєпис якоїсь конкретної людини для них був куди вартісніший, ніж навіть геніяльна повість. Реальні критики цілковито нехтували мистецьку сторінку письменства, і тому їх критика була, як влучно зауважує Іван Франко, „переважно пропагандою певних суспільних та політичних ідей під маскою літературної критики“³⁾.

Становище такої суспільницької критики ще менше вірне, ніж становище формалізму. А вже до повного абсурду доведена ідея про зумовленість літератури життям у т. зв. марксівській критиці. Марксівські теоретики письменства, починаючи від Енгельса і Плеханова, а кінчаючи сучасними чекістами від літератури, однозгідно твердять, що характер, зміст, рівень та ідеологія літературних творів залежить виключно від соціальних та економічних умовин даного часу і середовища. В цьому вони не тільки згодні зо скрайньою суспільницькою публіцистикою, але ще й загострюють ці тези до абсурдності, підливаючи їх сосом матеріалізму. Бо коли всякі інші суспільники признають не лише залежність літератури від життя, але й вплив її на життя, отже тим самим головний натиск кладуть на моральну відповідальність автора за те, що він пише — то марксисти зовсім інакше трактують цю справу. Якщо лі-

¹⁾ Пор. П. Петреко *op. cit.* 11.

²⁾ Пор. *ibidem* 17.

³⁾ Пор. Іван Франко: Із секретів поетичної творчості. Літературно-науковий Вістник Т. І., стор. 24.

тература є детермінованим вислідом економічних умовин — тож вона не грає ніякої активної ролі, не впливає зовсім на життя, і тим самим нема що журитися її моральним та ідейним рівнем. З цим закидом стрінувся марксизм дуже скоро — бо вже Енгельс мусів виправдуватися. Він писав: „Раз ми заперечуємо самостійний історичний розвиток за всякими ідеологічними сферами, що відіграють роль у історії, то ми ніби не визнаємо за ними ніякої історичної сили... Добродії ці (scil. противники літературного марксизму. — М. Г.) часто майже навмисне забувають, що певний історичний момент, раз його викликали в світ інші кінець-кінцем економічні факти, починає й сам реагувати, що він може впливати на своє оточення і навіть на свої власні причини“¹ В інтерпретації сучасного більшовицького теоретика літератури П. Петренка це значить, що „не заперечення активної ролі за політикою, правом, літературою, наукою й іншими формами ідеології характеризує погляд марксистів на історичний розвиток, а цілковите усвідомлення активної ролі цих функцій, визнання за ними ролі факторів, що, будучи залежними від основного фактора історичного розвитку — економіки — в свою чергу виявляють активність, впливаючи на свою основу“.²

Але як би там більшовицькі теоретики не викручувались — логіки вони не переможуть. Той же сам Енгельс виразно писав, що „економічна база не змінюється під впливом ідеологічних надбудов, а лише може змінити форму“,³ отже цей вплив літератури на життя в освітленні марксистів щонайменше дуже проблематичний. Петренко виразно пише, що „визнаючи за функціями активну роль, роль свого роду факторів, марксизм не сходиться в даному разі з тими концепціями історичного процесу, за якими останній відбувається в формі взаємних впливів кількох самостійних факторів..., марксистське розуміння історії не визнає за всіма цими силами історичного процесу рівності і підкреслює примат сили економічної“.⁴ А як виглядає цей „вплив“ літератури на життя в уяві марксистів — це найкраще зясовує В. Сарабянов у книжці „Исторический материализм“ (1923): „База (scil. економічна. — М. Г.) переходить від однієї до іншої якості лише через свої внутрішні противенства, надбудова ж (scil. ідеологічна. — М. Г.) через останні може змінитися лише в межах своєї якості, цебто кількісно, й стати новою якістю надбудова може лише під впливом якісно нової бази. Надбудова впливає на базу лише в межах її власної якості; вона змінює її лише кількісно і неспроможна через власну природу обернути якість бази в но-

¹ Пор. П. Петренко *op. cit.* 84.

² *Ibid.* 85.

³ Пор. *ibid.* 85.

⁴ *Ibid.* 86.

ву".¹ До того всього, як відомо, вплив даної літератури на читачів зумовлений часом, артистичним смаком, духовним рівнем читачів, отже знову, на думку марксистів, в основі економічними фактами.² Як бачимо, в теорії марксистів вплив літератури на життя зводиться майже до нуля, — хоч, щоправда, в практиці більшовики мають, як вони кажуть, „чітке усвідомлення активної ролі літератури в суспільному житті“,³ а доказом того та „неослабна увага питаннями художньої політики й те тверде керівництво художнім життям нашої (scil. більшовицької — М. Г.) держави, що його ми маємо з боку відповідних державних інституцій“.⁴ Отже з одного боку „тверде керівництво“ включно з розстрілами українських письменників — а з другого теоретично моральна безвідповідальність літератури як чинника цілковито детермінованого економічним життям. Також один з парадоксів червоного чудовища.

Цей парадокс настільки разячий, що навіть деякі теоретики близькі до марксизму пробують цю справу якось затушувати — шукають фірточки з безвихідньої ситуації. Така фірточка — це т. зв. „іманентна спроможність розвитку“. Так напр. „близький марксизмові“ проф. Сакулін⁵ пише: „У всякому розвитку є суб'єкт розвитку, що має певні властивості й насамперед властивість розвиватися. Від природи суб'єкта залежить, чи буде він розвиватися і як саме. Розвиток з природи... я зву еволюцією, в одзнаку від розвитку кавзального, себто викликаного околичними причинами. В творчій особистості письменниковій і в літературі взагалі є якийсь субстрат розвитку, що здатний розвиватися з природи (еволюціонувати). На цей субстрат впливають причинні фактори, і тоді поезія й поет стають історичними феноменами... В літературі момент еволюційний завжди перемагає революційний і змагається в своєму значінні з кавзально-історичним“.⁶ Але навіть на таке становище марксистів мають тільки одну відповідь: „Ми не можемо визнати за літературою такої здатності розвиватися самостійно“.⁷ Отже парадокс залишається парадоксом, безглуздо тріюмує.

Та хоч яка однобічна теорія формалістів, хоч яка безглуздо-антиморальна теорія марксистів — то все таки рекорд безглуздя побиває теорія і практика літературних лібералів. Бо коли літературний марксизм веде свідомо і послідовно до здійснення сатаністичного ідеалу більшовизму, отже прямує до своєї власної цілі — то лібералізм у своїй нерозумності так наче проти власної волі прямує до тієї

¹ Пор. ibidem 85.

² Пор. ibidem 89—90.

³ Ibidem 87.

⁴ Ibidem 87.

⁵ Пор. ibidem 110.

⁶ Ibidem 110—111.

⁷ Ibidem 111. Слова П. Петренка.

самої цілі! — до більшовизму, що потім у першій черзі зітре з лиця землі своїх ліберальних підпомагачів.

Ліберальна теорія, стоячи по суті на перестарілому, декадентському становищі „мистецтва для мистецтва“, все таки не має вже стільки безличности, щоб взагалі заперечувати звязок літератури з життям. Ліберали не вагаються боронити безнадійні позиції повної теоретичної ізоляції літературних явищ і незалежності їх від життя, — але проте завзято проповідують моральну й суспільну індиферентність літератури та її безсвітоглядність. Отже лібералізм зовсім свідомо пропагує асоціальність і аморальність. В тій свідомості пропагованого зла — найпоганіша риса лібералізму.

За джерело нинішньої язви літературного лібералізму вважаю сатаністичні теорії всяких декадентів у стилі С. Шибишевського чи О. Вайльда. Оскар Вайльд за найвищу цінність мистецтва вважає те, що воно „найякіша форма індивідуалізму, одинока, яку знав світ; тільки тут людина сама;... тільки в мистецтві — душа її вдома“¹. А у висліді — Вайльд безглуздими стежками доходить до співання „гимнів соціалізму“² та до пропаганди аморальности гіршої від ніцивіської; навіть сам дістається до криміналу, — і аж там, прибитий горем, починає по снобістичному величати життя Христа як „найкращу поему в світі“³. Інший піонір літературного лібералізму, відомий німецько-польський порнограф Станіслав Шибишевський, твердить щоправда, що „мистецтво це відтворювання того, що вічне, незалежне від ніяких перемін чи випадків, незалежне від часу і простору“ — але з того робить безглуздий висновок, що „мистецтво не має цілі, воно ціль сама в собі, воно абсолют... Тому воно не може бути нічим звязане, не може служити ніякій ідеї; воно володар, джерело, з котрого вийшло все життя. Мистецтво не знає ніяких законів моральних ні суспільних, не знає ніяких світоглядів, кожний прояв душі для нього чистий, святий, глибокий і таємний, якщо він лише могутній. Мистецтво тенденційне, мистецтво повчальне, мистецтво — забава, мистецтво — патріотизм, мистецтво, що має якусь моральну чи соціальну ціль, перестає бути мистецтвом“⁴.

Ось на таких основах вирости наші сучасні літературні ліберали. Тільки від своїх попередників вони далеко дрібніші і простіші. Вони замало відважні, щоб оповіщувати прилюдно такі суспільні й етичні ереси. Кожну з цих ересей вони завивають у тисячу папірчиків, свої дійсні по-

¹ Пор. Критический Альманах, Москва 1910. Кн. I. стор. 14.

² Пор. Ibidem 19.

³ Пор. Ibidem 22.

⁴ Пор. статтю Фельдмана про Шибишевського, Критический Альманах, оп. cit. I. 67.

гляди розтрушують тільки принагідно, щоб за них не брати відповідальности. А у висліді — роблять роботу своїх сатаністичних учителів, деякі з них потайки, згідно з засадами мосонської тактики.

Відомий пропагатор літературного лібералізму на українському терені, д-р Михайло Рудницький, своїми публіцистичними книжками ширить не менш нездорові думки. Міркування його не заслуговують на те, щоб з ними поважно полемізувати — і тому обмежуся тільки до наведення кількох цитат з книжок „Між ідеєю і формою“ та „Від Мирного до Хвильового“, щоб зорієнтувати читача в характері української версії літературного лібералізму. В книжці „Між ідеєю і формою“ є окремий розділ „Вплив суспільних ідей“, у якому виложені погляди ліберального критика на цю справу. Він виходить від таких типово ліберальних міркувань: „Наша література є не віднині під переможним впливом суспільних ідей. Вона зросла як суспільний протест, тому, що наша національна боротьба була нероздільно звязана з соціальною боротьбою і в цьому напрямку розвивається вона ще донині. Одні можуть добачати в цьому її силу, другі знесилення — це питання можна залишити до вирішення кожному згідно з його поглядами на мету літератури“¹. Ліберальний критик належить, очевидно, до тих „других“; це видно як з цілого тону його книжки, так зокрема напр. із такої думки: „Можливе, що нині все людство одержиме успіхами та невдачами своєї праці жде на цілющий землетрус та велику різню, в якій переможці розторощуть усіх своїх ворогів на гамуз і що аж тоді запанує одна ідея Розуму та справедливости. Та покищо нам здається, що найбільше животною ознакою сучасної культури є багатство її світоглядів, змагань, вірувань, можливостей. Можливе, що вже нашим найближчим нащадкам доведеться чхати на всю Європу і боротись за ідеали нової культури: Азії чи Америки, зовсім протилежні до європейських. Якщо ці ідеали підуть по лінії повороту до якнайбільше первісних форм суспільного співжиття, до якнайбільшого вирівнювання різниць поміж расами, державами, народами й членами всіх суспільних громад, тоді ми, що віримо досі в доцільність і спромогу розвитку європейської культури — програли. Програли так, що навіть не буде можна боронитись. У тій стадії культури, де більшість її членів приймає поволі чи неволі один світогляд, одну ідеологію, що покривається з фанатичною вірою, одну форму суспільного ладу — не треба буде ні літератури ні мистецтва ні свободи, що їх творить“².

А за вислідами цієї старенької ліберальної постанови до

¹ Михайло Рудницький: Між ідеєю і формою. Львів, 1932. Накладом Видавничої Співки „Діло“. Стор. 18.

² Ibidem 24—25.

життя недалеко шукати: „Без огляду на те, в чийх руках буде вплив на розвиток нашої літератури, не уявляємо собі, щоб він міг бути доцільніший від тої свободи, з якою нижній європейський письменник змальовує свої переживання по власній вподобі аж до меж бунту проти національних ідеалів, загальних релігійних вірувань і святощів традиції“¹. Ось тут уже бачимо правдиве обличчя лібералізму, що може стати найбільш розкладовим та в суспільному огляді найдеструктивнішим. Для оцінки літературного твору зовсім байдуже, чи даний твір згідний з вимогами суспільної моралі, чи ні.

У книжці „Від Мирного до Хвильового“, серед маловартних фейлетонів про поодиноких українських письменників, знаходимо м. ін. таку думку: „Поет може не змагатися з ідеями та не журитися своїм світоглядом: досить, коли він схоплює ритм життя довкола себе та ритм свого серця“². А ось напр. про Коцюбинського ліберальний критик говорить, що він „поет іще й тим, що ідеологічний підклад твору блідне в його уяві під напором емоціональних елементів“.

Це все, розуміється, лише дрібні ілюстрації до того розкладового ідеологічного підкладу, на якому процвітає ліберальна літературна критика.

При того роду засадах не диво, що ліберальна критика негативно ставить до всякої виразнішої ідейної постави та до всякої спроби моральної чи суспільної оцінки літературного твору. Устами д-ра М. Рудницького наша ліберальна критика напр. навіть обурюється на Ватикан за те, що він забороняє католикам читати злі книжки³.

На думку ліберальних критиків, література й мистецтво все таки по суті зовсім відокремлені „від інших форм вияву людської енергії“⁴, а тим самим ізольовані й від суспільного життя. Письменство є лише наче якоюсь виставною прибудівкою до життя суспільності, і то прибудівкою, в якій порнографія і злочин рівноправні з релігією й етикою, а національна зрада має ту саму ціну, що й національний героїзм.

¹ Ibidem 64.

² Михайло Рудницький: Від Мирного до Хвильового. Львів 1936. Стор. 199.

³ М. Рудницький: Між ідеєю і формою, *op. cit.*, стор. 31—32. — При цій нагоді не буде від речі звернути увагу на своєрідний ренесанс середньовічного звичаю палити шкідливі книжки; цей звичай заводять тепер скrajні політичні течії в роді гітлеризму, і він імпонує деяким католикам, — а це стає для лібералів претекстом до імпутування нам католикам некультурних засобів боротьби. Моя думка така, що того роду засоби, як палення книжок, не нищать лиха в корені, і тому вони мало доцільні. Наше головне позитивне завдання скоріш в тому, щоб творити таку психічну атмосферу, в якій люди по своїй волі не хотіли б ні читати, ні писати злих книжок. Тільки сповнення цього позитивного завдання дасть у висліді тривале оздоровлення літератури. М. Г.

⁴ Це погляд д-ра М. Рудницького. Пор. „Дзвони“ 1932 стор. 607.

З такими очевидно абсурдними поглядами нема що спорити — їх треба хіба лише різко осудити, як чинник найбільше руйнуючий, як успішного конкурента більшовизму в ділі розкладання європейської культури. Вже Іван Франко так писав про того роду критику: „Критика коли не має ані солідної доктрини ані доброго наукового метода, то вона не зробиться навіть, як думає Леметр, штучною смакуванням книг, а зійде на пусту, хоч і „артистичну“ балаканину, або ще гірше, на прислужницю літературної моди, що дуже часто буде рівнозначним з прислужництвом зіпсованому смакові гнилих, дармоїдних, декадентних та маючих і впливових верстов. Читача, який жадав би від такої критики якихось певних вказівок чи то на полі естетичного смаку чи на полі літературних ідей або життєвих змагань, ця критика лишить без відповіді, а нездогадливих потягне за собою блиском зверхньої форми, заставить їх кланятися літературним божкам, які їй подобаються і які нераз замість здорової справи подаватимуть їй отруту. Страшним прикладом може тут служити власне сучасна французька критика, або безідейно-субєктивна, як у Леметра, або безідейно-догматична, як у Брінетієра, в усякім разі нібито критична, т. є така, що блискучою, ніби артистичною формою маскує свою ненауковість“.¹

Треба подивляти інтуїцію Івана Франка, який 40 літ тому, пишучи про тодішню французьку критику, так докладно, в усіх подробицях, угадав хіби теперішньої української ліберальної критики. А з другого боку треба подивляти нашого пропагатора літературного лібералізму, що він не вагається такі старі французькі ідеї реклямувати серед нашої найвної публіки як „останній крик моди“.

Яскравим запереченням становища ліберальної критики є книжка Юрія Липи „Бій за українську літературу“. Липа є тої думки, що „шукування поезії в чистому стані — це нищення її“. На цій основі він негує вартість ліберальної критики та виявляє позитивні ідеали справді живої літератури. Все таки Липа, підкреслюючи слушно національні вартості й завдання літератури, не доходить до єдино-правильних висновків у ділянці духово-морального життя, бо під впливом расизму й біологізму ігнорує найважливіший чинник суспільного життя, яким є сучасний ренесанс релігійної моралі.

Теорія Липи потребує з нашого погляду поважних коректив, і тому ми не можемо її прийняти за свою. Щоб дійти до правильного становища, мусимо почати від філософсько-психологічної мотивації звязку літератури з життям. Тут нам чимало допоможе теорія Олександра Потебні. Цей учений звязує генезу і характер літературного твору з ге-

¹ Ів. Франко *op. cit.*, ЛНВ т. I., стор. 20—21.

незою й характером кожного окремого слова, і тим чином сходиться у саму глибину людської психіки. Строго-науковий розслід основ поетичної творчості доводить його м. ін. до такого висновку: „Поезія це не є лише якась прикраса мислі, щось непотрібне, чим можна користуватися в хвилину дозвілля, а можна і не користуватися. Навпаки, поезія це одна з двох форм пізнання при допомозі слова; а коли воно так, то поетичний образ є і повинен бути для нас не лише предметом насолоди, не лише таким явищем, до якого ми відносимося пасивно, очікуючи, щоб на нас зійшла благодать, що з нього випливає“.¹ „Поетичний твір це засіб об'єктивувати, робити зовнішнім предметом свою думку“. А з цілоти думок Потебні у передачі проф. К. Чеховича виходить, що „поетичний твір це є спосіб об'єктивації не якоїсь відірваної від життя думки поета, але і того, що з нею зв'язане, а саме явищ з життя середовища і тих настроїв, які панують у суспільстві. Таким чином той поетичний твір, який заспокоює дійсну внутрішню особисту потребу автора, відповідає також потребам, настроям і проблемам суспільства“.²

Оце наукове становище Потебні вважаю достаточною основою для висловлення думки, що література має тісний зв'язок з життям — але приймаю цю думку не в її генетичному розумінні, а скоріш в розумінні функціональному³, т. зн. не в тому сенсі, що література стисло зумовлена суспільним життям, а навпаки, що література має визначний вплив на формування і розвиток суспільного життя.

Ця думка про суспільну функцію письменства гарно висловлена в одного чужинного, а навіть ворожого нам критика: „В історії політичних і соціальних ідей величезну роль відіграє художня творчість... Художник стає філософом і соціологом, політик бере в руки пензель і різець, у драмі й ліриці уособлює свої ідеї, проповідує нову майбутню людину, світ прийдешньої волі й щастя. Хіба не відіграла великої ролі політична німецька лірика 1848. року, хіба не був сентиментальний роман про доброго дикуна попередником ідей великої революції 1789. року; хіба не писали Шіллер і Гете Геца фон Берліхінген, Егмонта, Валенштайна, Орлеанської Диви, Вільгельма Телля? Ідея... панує в праві й державі. Та передтим, як стати власністю розумного й свідомого процесу, в почутті зріє вона, розвивається й росте. І за цієї стадії життя ідей видатну роль відіграє „пророк почуття“ — художник. В його душі таїться лябораторія безпосередньої синтези й утворення нових цінностей. Відбив-

¹ О. Потебня: Из лекцій по теорії словесности. 1894. стор. 99. Пор. Д-р. Константин Чехович: Олександр Потебня, український мислитель-лінгвіст. Варшава 1931. Праці Українського Наукового Інституту, том IV. стор. 134.

² К. Чехович, *op. cit.* 84.

³ Зрештою також зазначеному в теорії О. Потебні.

шись у тисячі душ, вона помирає як образ, і воскресає як ідеологія. І коли юрист, політик, практичний діяч або вчений розпочинають працю над буквами й уривками кодексів, конституцій, законів і норм, вони не знають чудового минулого анатомованого трупа, трагедії, що відбулася в царині художніх образів і священних ілюзій“.¹

Одну з найцікавіших мотивацій суспільної функції літератури подав Іван Франко в першому розділі своєї праці „Із секретів поетичної творчости“. Про спосіб діяння поезії читаємо в нього ось що: „Кожний, хто пише — чинить це в тім намірі, щоб піддати, сугестувати другим якісь думки, чуття, вражіння, тільки що один уживає до цієї цілі поетичної форми, другий наукової аргументації, третій критики... Поет для dokonання сугестії мусить розворушити цілу свою духову істоту... мусить сам не тільки в дійсності, але ще й другий раз, репродуктивно, в своїй душі пережити те, що хоче вилити в поетичному творі... Його сугестія мусить... так само зворушити внутрішню істоту читача, вводячи в неї нове зерно життєвого досвіду, нове пережиття... Поет розширює зміст нашого внутрішнього я, зворушуючи його до більшої або меншої глибини.“² Далі Франко ясно заявляє, що „політичні, соціальні, релігійні ідеї властиво не належать до літературної критики“³ та що „літературна критика мусить бути... поперед усього естетична, значить, входить в обсяг психології і мусить послуговуватися методами наукового досліджу, якими послугується сучасна психологія“.⁴ І це вповні слушне становище, але в ніякому разі воно не покривається з ліберальним становищем, бо далі Франко пише: „Що ж це за питання, які насуває нам літературний твір поза обсягом втілених у ньому соціальних, політичних та релігійних ідей, т. є поза обсягом тенденції авторової?... Це питання про відносини штуки до дійсности, про причини естетичного вдоволення в душі людській, про способи, як даний автор викликає це естетичне вдоволення в душі читачів або слухачів, про те, чи у автора є талант чи нема, про якість і силу того таланту, значить і про те, чи і оскільки тенденції авторові зв'язані органічно з виведеними в його творі фактами і впливають з них.“⁵ Оце і є, на мою думку, розумне становище в цій справі. Франко не перетягає струни ані в бік формалізму, ані в бік суспільництва. Визнаючи вагу суспільних ідей у письменстві, він не спускає з ока чисто літературних його завдань, і то в першу чергу тих останніх.

¹ Слова М. Рейснера. Пор. П. Петренко *op. cit.*, стор. 87—88. Цю цитату подаю не як авторитетне підтвердження своїх поглядів, лише ради її незлої стилізації. *М. Г.*

² І. Франко *op. cit.*, ЛНВ т. I, стор. 17—18.

³ *Ibidem* 24—25.

⁴ *Ibidem* 25.

⁵ *Ibidem* 25.

Зовсім ясно в етичній площині поставлена ця справа в еkleктичній, але цікавій праці Плятона Лушпинського п. з. „Естетична аналіза поетичних творів“. Там м. ін. читаємо: „... хоч естетичне й етичне дві різні ділянки, то етичне грає в поезії таки дуже важну роль, а саме тоді, коли йде впарі з інтенсивним життям. Що більше, тому що етичне уявляє собою вищий розвій буття, як неетичне, то, при зрештою рівній інтенсивності, гарне етичне є вище ніж гарне без признак етичності. Зрештою великі поетичні твори, що роблять на читача сильне вражіння, містять усе в собі неначе якусь осторогу і побіч естетичного підєму дають читачеві також етичний підєм, неначе науку для його власного життя, хоч не мають зовсім тенденційно-моралізаторського характеру“.¹ „Часто це не легка річ потягнути границю між поезією і тенденцією. Бо поет дає нам у своєму творі себе цілого, отже також свої настрої й переконання.“² „... коли поет уміє свої думки сповнити жаром своєї великої душі, що наче вулкан вибухає з його грудей, то вони втрачають своє тенденційне вістря і стають справжньою, великою поезією.“³

Це не значить, що така література мусить бути виключно суспільницька. Навіть найзаїміші суспільники признають, що „треба бажати, щоб суспільницька повчальність (літератури) не згноблювала її індивідуальних прямуювань; щоб література, глибоко вкорінившись в соціальний ґрунт, одночасно досягала вершин моральних, естетичних, філософічних, релігійних проблем людського духа. Щоб проповідництво і повчальність не виключали творчості і шукань“.⁴ Подібний погляд висловив свого часу Осип Маковей: „Не кажу, аби автор мав понехати всяку тенденцію; лиш уважати, щоб задля тенденції не потерпіла артистична правда.“⁵

До цієї справи додаю ще ось які свої завваги:

Письменник зв'язаний певними точно означеними суспільними поглядами має вужчі можливості для лету фантазії, для вислову своїх вражінь і переживань, ніж письменник нічим незв'язаний. Але так є лише тоді, коли письменник не сприйняв даної суспільної ідеології органічно, коли сам не ідентифікувався з тими поглядами, лише зусиллям волі старається якісь суспільні ідеї проводити в своїй творчості. Навпаки, коли дані погляди стануть нероздільною частиною письменникового „я“ — тоді він наближається до ідеалу, стає творцем вартостей не тільки поетичних, але й ідейних.

¹ Плятон Лушпинський: Естетична аналіза поетичних творів. „Українська школа“ р. XVIII., ч. 3—5, травень 1933. Стр. 57.

² Ibidem 64.

³ Ibidem 66.

⁴ Иванов-Разумник: Литература и общественность, стр. 3.

⁵ Літературно-науковий Вістник т. I. Стр. 172.

Таке становище не є позаестетичне. Не вважаю за найліпшу ту поезію, що оперує виключно тільки етичними, національними чи громадськими ідеями. Бо не менше важна річ у письменстві — це його формальні вартості. Але ж їх не можна трактувати абстрактно. Естетичні уподобання людини, як суцільної індивідуальності, розвиваються в тісному звязку з іншими сферами її психічного життя. Для людини, що органічно сприйняла означені релігійні, національні й суспільні засади, вже тим самим і естетичні вартості твору з протилежними ідеями будуть мати інший характер, ніж для прихильника ідеології даного автора. Це незаперечний психологічний факт. Так само як і те, що кожна здорова людина відкине з обридженням навіть найгарнішу своїми формами й кольорами квітку, якщо та квітка видаватиме з себе поганий сопух. Цей здоровий відрух належить так само до обсягу естетики, як і подив для форми і красок цієї ж самої квітки.

Залишаючи тут на боці всякі, зрештою самі по собі нераз вартісні метафізичні теорії про красу та її роди (краса формальна і змістова, зовнішня і внутрішня, тощо), з методичних оглядів обмежуюся тут до строго науково ствердженого, непохитного психологічного становища і тверджу, що *моральні, а зокрема суспільні моменти у літературному творі мають також визначну естетичну функцію*. І саме тому вважаю за можливе сполучувати етичну і суспільницьку оцінку твору з чистим естетизмом. Таку критику вважаю за найліпшу. Вона виключає всякі фальшиві суспільницькі і формалістичні скрайності, а при цьому виразно підкреслює, що труднощі безпосереднього впливання ззовні на письменника і на його твори не повинні бути претекстом до пасивності в цій ділянці, ані до релятивізму в оцінці духових вартостей поетичного твору. Навпаки, на розвиток літературного життя впливати треба — але не наївними, лялічними напимненнями й програмами для поетів, про що і як у сучасний момент треба писати — тільки зовсім іншими засобами. Бо не меншою язвою наших часів, ніж літературний лібералізм і тоталізм,¹ є теж літературний етатизм, себто така форма офіційної опіки над мистецтвом, яка своїм урядовим характером і цензорськими апетитами вбиває навіть найбільші таланти. Етатистична критика, *mutatis mutandis*, можлива не лише у державних народів, — і такого способу поширювання ріжних ідеологій треба якнайрішучіше вистерігатися.

Активне завдання громадянства супроти літератури є лише одно: творити таке культурне, ідейне, релігійне й етичне середовище, в якому виростали б мистці слова, що своєвільно і без коректив із зовні, силою свого власного духа

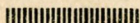
¹ Пор. St. Piasecki, op. cit.

твори́ли б саме те і саме таким способом, як це потрібно для суспільності.

У зв'язку з цим виринає ще питання моральної і суспільної відповідальності письменника. Ця справа не для всіх ясна. Нинішні пропагатори літературної безвідповідальності можуть тут похвалитися старими предками, бо античний світ стояв на становищі, що поет творить несвідомо, отже не може за свою творчість відповідати. В „Одиссеї“ напр. читаємо:

Нащо зборонять кобзареві наш дух звеселяти
Тим, що спадає на думку? Кобзар ні один тут не винен,
Винен Зевес, що по волі своїй і на кого лиш схоче,
З неба високого силу таку насилає.

А напр. про Демокрита Ціцерон писав, що він „negat sine furore quemquem poetam magnum esse posse“. Аж Аристотель дійшов у цій справі до правильнішого становища, підкресливши і роллю розуму в поетичній творчості, і тим самим вказавши на моральну відповідальність поета. Романтизм знову станув на становищі, що поезія це holder Wahnsinn, і тому поет не відповідає за те, що каже. Аж модерна філософічна естетика зуміла погодити роллю ірраціонального й раціонального в поезії. Макс Десуар видвинув теорію про т. зв. Doppel-Ich, або про Oberbewusstsein і Unterbewusstsein. Поети це люди, що вміють висловити в усвідомленій формі те несвідоме, що дремає в запасовій коморі підсвідомості¹. Становище Івана Франка в цій справі теке: „Повна гармонія еруптивної сили вітхнення (що походить з підсвідомості, М. Г.) з холодною силою розумового обміркування показується в найбільших велетнів людського слова“². Тим вирішена і проблема моральної та суспільної відповідальності письменника — бо ж психічний запас у підсвідомості, з якого черпаємо надхнення, залежить від морального стану письменника, і вживання того запасу регульоване свідомим чинником — розумом. Отже письменник не тільки морально відповідальний за свої твори, але звичайно й етичний рівень його творів безпосередньо залежний від його особистої моралі. Це є друга основна засада, що впливає з нашої розв'язки проблеми про літературу й суспільне життя — і тією засадою бодай частинно вичерпується наша тема.

¹ При з'ясуванні різних поглядів на моральну відповідальність письменника користуюся згадуваною працею І. Франка, ЛНВ т. VI. 76—85.

² І. Франко, *op. cit.* ЛНВ VI. 85.

ПОЛІТИЧНЕ КАТОЛИЦТВО*

Соціалізм можемо окреслити як рух однофронтний, спрямований проти „буржуазії“ — засадничого ворога, супроти якого інші противники мають значення тільки другорядне. В протилежності до соціалізму — християнсько-суспільний рух має два головні зовнішні фронти: лібералізм і соціалізм. Згодом долучився третій фронт: крайній націоналізм. Однак тут повстає понадто не менш сутній „внутрішній фронт“, боротьба з власною моральною слабкістю. Тієї боротьби не вимагає марксистська ідеологія, наставлена тільки на зовнішнього ворога і сперта на założенні, що зміна обставин автоматично розв'яже й моральні проблеми. Та багатofронтність, що є вже в самім założенні християнсько-суспільної ідеології — це дуже важливий момент. Це величезне утруднення у концентрації сил на однім відтинку. Для порівняння додамо, що також націоналізм має назагал тільки один фронт, щонайбільше два, у кожному ж разі не влучує, а принаймні не висуває на чоло своєї програми — етичних постулатів і не ставить таких високих вимог. Моральні постулати „доброго націоналіста“ — розмірно легко зреалізувати. Домагаються вони передовсім національної солідарності, жертвенності, бойовості, дисципліни і аж якби на другім місці підкреслюють своє позитивне відношення до релігії і моралі, однак не займаються ближче ані релігією, ані моральністю, щонайбільше хіба в політичнім сенсі, як „оборона“ тих дібр, загрожених розкладовими напрямками. Але та „оборона“ відбувається засадничо тільки в зовнішній площині, а не в ділянці реалізації. Соціалізм очевидно в куди вигіднішій положенні, бо його натуралістична етика не признає взагалі моральних наказів, що їх людині диктує християнська етика, а навіть і природна. Поминаючи питання права власності, можемо напр. підкреслити, що в такій життєво важливій сексуальній ділянці марксистець має велику свободу. Крайні напрямки проповідують навіть ідеологічну боротьбу з „облудною“ „буржуазійною прудерією“. Полова розперезаність дістає ідеологічну апробату. Рух, що спирається непохитно і програмово на християнських засадах, є в куди труднішій положенні. Приймаючи християнство, мусить він признати і його моральні накази та накинути своїм визнавцям моральні взірці, згідні з Христовою етикою. Та ідеологія вже зо своєї природи мусить уважати моральне відродження людини за найсутнішу річ. Не може вона вірити, що зміна обставин *ipso facto* змінить також природу людини, бо признає зубожіння тієї природи через первородний гріх і про-

* Цю статтю перекладаємо тільки у винятках з „Przegląd Powszechny“, ч. 12.1937.

повідусь засаду свободної волі. Зовнішні умовини можуть при таких схопленні справи рішати тільки про зменшення чи збільшення шансів морального занепаду. Найліпший устрій не надасться нінащо, якщо не відродить людину — ось основна аксіома кожної католицької ідеології.

Хто проповідусь такі засади, той послідовно мусить звернути увагу на моральну вартість своїх визнаців, а передовсім провідників. Одначе одночасно та багатофронтовість, що вимагає збільшеної енергії і рухливости, приневолює той рух розвивати найбільшу бойовість і ставить до провідників і рядовиків якнайдалі посунені вимоги. Непослідовність у поступованні дає зброю до рук противникам, що недостатчу життєвої льогіки легко можуть підглянути і нап'ятнувати. Одначе навіть і в т'м випадку, коли ті противники, свідомі власних хиб, не будуть дивитися так дуже на пальці (що трапляється — але не часто, бо в політиці уживається звичайно етики головно на те, щоб її міркою міряти поведінку тільки... противника), навіть тоді непослідовність супроти проповідуваних гасел мусить діяти розкладово внутрі, підтинаючи віру у щирість засад, у вартість руху і його вождів.

Натрапили ми тут на головні структурні труднощі самої ідеології.

†

...Католицький прапор вимагає більше, всотеро більше, ніж котрийнебудь інший. Католицтво не надається на предмет ліцитарії на політичній риковищі. Можна свій егоїзм спрягти зо службою для клясового чи навіть націоналістичного руху. Ідеологічні паравани можуть мати різні забарвлення. Щоправда, стверджує вже великий теоретик політичного реалізму, Парето, що без деякої дози віри у проповідувані засади навіть найздібніший політичний грач не матиме успіху. Але віра та появляється легко. Не важко вмовити собі самсму ідеалізм. Тим часом католицькі ідеології мають притаманну внутрішню структуру, так що не можна на них безкарно жирувати. Приймаючи ті засади, що все узалежнюють від моральної якости одиниці, політик вкладає собі на шию петлю, за яку кожний може потягнути легко й успішно. Згідність поступовання з проповідуваними засадами це умова не тільки морального престіжу у своїх і чужих, але й тієї внутрішньої одности, моральної, що без неї неможлива далекосягла діяльність на таким важк м, морально експонованім терені, як політика. За ту внутрішню одність легко там, де моральні вимоги, що впливають із засад, не високі. Варто під тим кутом аналізувати постаті Леніна, Гітлера, чи навіть Муссолінія. Ці люди могли себе зідентифікувати зо своєю ідеєю, посвятитися їй зовсім і залишитися в згоді з собою навіть тоді, коли до перемоги ступали по трупах. Для політика католика та дорога, така нераз успішна й ефектовна, безоглядно замкнена. Може він тільки рости, могутіти і творити свою працю, не вільно йому спинатися *per fas et nefas*. Те спинання

для невіруючого чи непослідовного у своїй вірі може бути згідне з сумлінням, якщо йому здається, що має виконати якусь місію. Католицький політик може свою місію брати тільки від Бога, а це значить, без кривавих чи хоч би брудних цирографів. Душі своєї не можна йому давати як заплату політики, бо тоді знає він уже досконало, що це не Божя воля кличе його.

Це не малі вимоги. Одначе впливають вони з послідовною логікою з самих заłoженъ системи. Зрозуміємо тепер, чому можна без побоювань про надмір песимізму сказати, що той ідеал католицького політика не тільки не зреалізований ще у нас, але навіть його не усвідомили ще собі в цілій повноті. Здавалося назагал, що християнська програма така, як кожна інша, тільки ліпша, правдивіша. Одначе правда і добро не можуть бути ніколи знаряддям. Вимагають вони, щоб їм служити, а самі не хочуть служити до інших підрядних цілей. Х о обсервував безсторонно давню Хадецію, признає, що з становища тих якраз вимог рух той був на багатьох відтинках сумною пародією політичного католицтва.

Засадничі труднощі католицького політичного руху.

Виринає тепер питання, чи католицький політичний рух супроти таких великих вимог взагалі можливий?

Не хотівши вирішувати справи апіорично, мусимо тут спробувати для порівняння кинути оком на стан речі в інших державах.

Йтиме нам тільки про суспільне католициство, бо ж католицькі партії зо зберігальним чи ліберальним характером мусимо признати в сучасній добі за прояв політичного або морального недорозвою. Бо католициство в наших часах не може мати іншої програми, як закреслена (рамово) в суспільних енцикліках. Зв'язання себе з інтересами якогось *ancien regime*-у це вже *ipso facto* присуд на даних католиків, що не зрозуміли вимог своєї епохи.

Годі в рамках цієї доповіді дозволити собі, щоб розвести порівняльні дослідди. Мусимо вдоволитися ствердженням такого менш-більш факту, що все ж рівень католициства на Заході куди вищий, ніж у нас. Загроза для католициства була там куди більша, тож і оборона мусіла спромогтись на інші якісно зусилля... Наше вільнодумство як якісно так скількисно зовсім нужденне. Інакше там, де з одного боку загрожував сильний напір масонської ідеології, вільнодумства, філософічного агностицизму й лібералізму, з другого — могутня хвиля безбожного марксизму, а з третього вкінці сектарство і протестантизм, може не дуже вже активний, але завжди ще погубний своїм релігійним індивідуалізмом. Той напір існував однаково в католицьких краях, як Австрія, де помилки католицької династії ішли на конто релігії, чи Італія, де традиція Маццінія перетривали аж до нової,

ще тяжчої проби для Церкви — фашизму, що без уваги на угоду ставить її.. в трудну ситуацію, як вкінці і там, де рядили протестанти, чи вільнодумарі. Всюди в тих краях, хіба крім Іспанії, католики вміли ліпше, ніж у Польщі боротися за свої політичні права і видавати вождів, що може залишалися ще далеко від зарисованого тут ідеалу, але в кожному разі зближалися до нього куди більше...

А проте мусимо сказати, що крім Австрії, Голандії і Португалії, яка знайшла в Салізарі свого напrawdę Божого мужа, ніде католики не потрапили угрунтувати своєї влади, чи хоч би на довший час її здобути. Цілковитий залім німецького Центрум, що видавалося донедавна ще гранітовим блоком, імпотенція французьких католиків на політичних терені, — без уваги на блискуючу елітарну організаційну працю незаперечна в утріння слабкість австрійського католицизму, що каже нам з тривогою глядіти в майбутність корпоративної держави, що там твориться, різні прикрі і згіршальні бельгійські скандали, все те і багато інших справ, що їх тут годі аналізувати, каже нам поставити питання, чи все ж не існує якась спільна й засаднича причина, що веде фатально і якби неминуче до анемії політичних католицьких партій?

Таких причин є без сумніву кілька. Одну з них обговорили ми вище. Вона в тому, що з огляду на високий моральний ідеал католицизму дуже важко оминути роздвоєння між засадами і чинами. Тим часом прямування до моральної досконалости й політичні заінтересування це два дуже далекі від себе наставлення. Нормальне наставлення політика, як стверджує Едвард Шпрангер у своїй структурній психології* це намагання накинати свою волю іншим. Та постава може етично сублімуватися і змінитись у намагання накинати деякі засади й об'єктивно обосновані ідеали. Проте не менш навіть на високім рівні спокуса гордості велика. А на низькім витворюється ота незагнуждана амбіція, що для неї етичні гальми майже не існують. З усіх теренів праці на Божій ниві політика — без сумніву морально найхорзший ґрунт. Тому навіть політики, що добре заповідаються, часто заломлюються в політичній житті. А що ж сказати про таких, що ще не зрозуміли навіть, чого муситься вимагати від того, хто хоче боротись за Правду і Добро?

Друга трудність — подобає це на парадокс — якраз у тому, що католицизм це система так добре упорядкована, що не має в ній місця на відхил. Політик, що тримається католицьких засад, не тільки не впаде ніколи у ніяку кривдячу односторонність, але також не буде він нікому обіцювати більше, ніж йому належить. Тим часом політичний рух має на загал за реальну моторичну силу саме ті кривди й обігніці. Щоправда бувала не раз і в католицькій політиці демагорія, але виступала вона

* E. Spranger: Lebensformen. Geisteswissenschaftliche Psychologie und Ethik der Persönlichkeit. Halle 1924.

в тім ступні, в якій той рух відхилився від дороги, визначеної Євангелією. Католицька політика або перестас підлезувати чи підбурювати, а тоді вона вже не „сучасна, реальна“ політика (понята, як вигравання існуючих сил), або перестас вона бути католицькою політикою.

Третя трудність, звязана з тією, в ділянці програми. Та програма буде в католицьких партіях звичайно йти від гори, буде дедукційна, буде в ній на загальніше коментаторства, як творчості. Навязує вона звичайно до засад і ідеалів, а не до даної дійсності, до стихійних прямувань епохи. Її бажанням буде поправляти свій час, повертати захитану рівновагу, а не йти з ним, грішити його гріхами і блудити його блудами. А успіх має тільки те, що йде з течією. Коректори, моралізатори ніколи не будуть популярні. Не траплять вони до серця мас, бо не будуть з них, будуть понад ними. Юрба хоче також мати над собою своїх вождів, але тільки таких, що в суті є з неї і співають її пісень.

А тепер: *last but not least*: та двофронтність, що про неї була мова вище. Католик завжди має ворогів — зокола і внутрі. Інші можуть завязати союз із власними пристрастями, впрягаючи їх у службу своїх прямувань. Католик мусить їх поборювати, бо йому можна тільки безіntересовно служити Божій справі. Його нагорода — в будучім житті, а в цім тільки тоді, коли буде йому дана „в додатку“. Оже мусить католицький політик свою енергію якби роздвоєвати. Може ще гірше, що й назовні матиме він більше фронтів, ніж інші, бо як рух, що намагається завжди повернути чи зберегти рівновагу, має обов'язок поборювати перерости різних напрямків. Багато теж і часто матиме він труднощі від тих ніби своїх, що ще не зрозуміли, чого від них їх релігія на правду вимагає.

Не легко по Божому земні справи улаштувати.

Nil desperandum.

А проте не хотіли б ми закінчити акордом сумніву. Важко нам з тим погодитися, що треба владу над світом залишити силам темноти. Тим важче, що аджеж не віримо в тезу лібералізму, що та вільна гра егоїзмів видасть у результаті добрий вислід. Віримо навпаки, що й у політиці зло і хиба сумується з хобою і з того саме виростає те жалливе моральне забабнення збірного життя народів. Влада незанузаних елементів мусить скінчитися якимсь жажливым катаклізмом, що супроти нього світова війна була тільки пригравкою. Отже лише скоординування доброї волі і нова інфільтрація правди до затемнених заулків сучасної політики може нас ще врятувати. Знаємо, до чого довела Росію псевдохристиянська засада не противитися злу. На сучасних католиках тяжить страшна відповідальність за правди, які посідають, а які не вміють втілювати в життя хоч би в скромних розмірах.

Одначе, чи не надто високі ті ідеали, що їх ми вище сфор-

мулували? Чи так поставити справу не значить якраз зрезигнувати з її осягальності? Чи це не присуд на вічну двійність дійсності і признаваних норм?

Це факт, що католицизм, яке для кожної ділянки має сьогодні реальні санкціоновані зразки в своїх святих, якось не могло собі порадити з тією ділянкою. Якщо поминемо різні, для нас вже надто віддалені постаті, як св. Людовик, то справді важко знайти якогось святого політика. Такий ідеал видається майже вже *contradictio ad adiecto*. А проте, не зважаючи на все, маємо вже сьогодні людей, що зближаються до того ідеалу. Наведемо тут приклад мало в нас знаної постаті бувшого голяндського прем'єра Ruys de Beerenbrucka, що помер в квітні 1936 р. Зазнайомились ми з ним ближче з приводу варшавського протиалькогольного конгресу, що його заініціював небіжчик. Із здивуванням стежили ми за духовними обрисами того католицького політика. Був це чоловік з великим відчуттям реальності тамтого світу, що є притаманне містикам, мав він те живе відношення до Бога, що проявляється внутрішньою потребою щоденно приступати до Господнього стола, мав при тім серце м'яке на людську долю, мав ту чудову простоту в приставанню з маленькими, якою відзначаються правдиві аристократи в найліпшій значенню того слова (голосна справа зо светром, що його привіз добрячий бабусі, користаючи з „нагоди“) — а одночасно був це той „сильний чоловік“, зісланий Провидінням в часі червоного заливу, неугнутий державний муж, що певною і міцною рукою перепровадив свою батьківщину почерез час хуртовини і заколоту. Беренбрук, без уваги на своє аристократичне походження — підкреслюємо те „без уваги“ — зумів проломити традиційні форми, зриваючи з такими прийнятими в дипломатичнім світі алькогольними звичаями. Свої абстинентські переконання й засади зумів впоїти міжнародній католицькій „*Caritas*“. Його роля в протиалькогольнім русі була така велика, що вибрали його першим головою не тільки заложеної ним Католицької Міжнародньої Протиалькогольної Ліги, але й загальносвітового союзу. Людина та потрапила розв'язати одно з засадничих питань католицтва — погодити аскезу з життєвою радістю світового бувальця в найліпшій значенню того слова. Беренбрук був наймолодшим голяндським прем'єром, що найдовше рядив; стояв він тричі на чолі уряду, разом одинадцять років. Він, католик, рядив протестантською у двох третях Голяндією і був незаступним мужем довіря протестантської королеви. А був він притім одночасно провідником голяндських католиків. І хто знає, чи не він заважив вирішно в тім факті, що голяндські католики під оглядом темпа свого переможного походу вширш і вглиб висунулися на чоло народів.

Беренбрук не пхався до влади, не йшов до неї по трупах, а проте зумів він перемогти голяндський марксизм у хвилині його найбільшої експанзії, і перемогти його так, що перед тру-

Несися, колядо, з вітрами в Україну,
Та передай братам від нас поклін...
Чей прийде час, що й там стрінуть Христа Дитину;
А день цей сповістить Софійський дзвін.

Над обрієм України сія зоря,
З церковних бань лунають звуки дзвонів —
Благає люд увесь Небесного Царя,
Щоби влив віру в груди мільйонів.

Джованні Папіні

Тепер ті трави і ті квіти, ті висушені трави, ті все ще запашні квіти — тут у Жолобі, зложені на корм для Невільників Людини. Худоба хватає їх спроквола великими чорними губами, а по якимсь часі колись розцвіла левада вертається знову на світло, замінена в вогкий погній на підстилці соломи.

Така правдива Стайня, в якій народився Ісус.

Місце, найнеохайніше в світі, було першою кімнатою єдиного Чистого чоловіка з-посеред зроджених жінкою. Для Сина Чоловічого, що його мала пожерти Худобина, звана Людми, був першою коліскою Жолоб, в якому Живина пережувала чудове квіття Весни.

Не випадково прийшов Ісус на світ у Стайні. Чи ж Світ це не величезна Стайня, що в ній люди жеруть і гноять? Чи ж речей найгарніших, найчистіших, найбільше божеських, якоюсь пекельною альхемією не змінюють в кал? А потім розтягаються на стосі мерви і називають це „уживанням життя“.

На землі, в тім тимчасовім хліві, що в нім ніякі прикраси, ніякі пахощі не в силі побороти гнойовища, з'явився однієї ночі Ісус, народжений Дівцею без плями, не маючи іншої зброї крім Невинности.

Віл і Осел.

Не люди, а звірята перші поклонилися Ісусові.

Серед людей шукав він простих; між простими — дітей; від дітей простіші і лагідніші прийняли його домашні Звірята. Хоч покірливі, хоч були у службі слабших і більше злющих від себе істот, Осел і Віл бачили багато раз юрбу, що побожно падала навколійки перед ними. Самий люд Ісуса, люд Єгови, святий люд, що його вивів Єгова з єгипетської неволі, коли його Пастир залишив на пустині, щоб піти на розмову з Передвічним, приневолив Арона зробити Золотого Тельця, щоб йому поклонятися.

Осел був посвячений у Греції Аресові, Діонізієві, Гіпербореїському Аполльонові. Ослиця Валаама спасла своїми словами пророка, мудріша за мудрців. Охос, перський король, ставив Осла в святині Пгта і наказував бити перед ним поклони.

Не багато років до Христа, майбутній його монарх Октавіан, сходивши до своєї фльоти, напередодні бою під Акцієм, зустрів чоловіка, що вів осла. Осел той мав ім'я Нікон, себто Переможний. По бою цезар казав у святині поставити виллятого з бронзу осла на пам'ятку перемоги.

Царі і Народи кланялися досі Волам і Ослам. Були це Царі Землі, Народи розкохані в Матерії. Але Ісус народився не на те, щоб царювати на землі, щоб любити Матерію. Враз із Ним скінчиться звеличчування Звіряти, слабощі Аро-

на, забобон Августа. Убють Його єрусалимські Звірята, але тим часом німі вифлеємські сотворіння ogrівають Його своїм віддихом. Коли Ісус прибуде, на останню Пасху, до міста Смерти, віжджатиме в нього на ослиці. Але він більший від Валаама пророк, який прийшов, щоб спасти усіх людей, не тільки жидів, і який не заверне з дороги, хоч усі мули Єрусалима ричатимуть проти нього.

Пастирі.

По Звірятах Пастирі Звірят. Якщо навіть Ангел не був би сповістив великих Народин, прибігли б до Стайні, щоб побачити Сина Чужоземки.

Пастирі живуть сливе завжди самотні і відокремлені. Нічого не відають про далекий світ і про Свята Землі. Який-небудь станеться випадок у їх сусідстві, хоч би дрібний, чуються порушені. Берегли своїх черед довгої ночі пересилення світла з мороком, коли нагло вдарив їх блиск і слова Ангела.

І ледве в кволім світлі Стайні доглянули молоду і гарну Діву, мовчки задивлену в сина, ледве побачили дитя, що раз-у-раз відчиняло очі, його рожеве й чутливе тіло, ті усточка, що ще нічого не їли, серце їх наповнилося яко-сердністю. Народини, народини нової людини, душа, що перед кількома хвилинами втілилася і замешкала на цій долині сліз, щоб страждати враз з іншими душами, це завжди чудо таке болісне, що співчуття будить воно навіть в серцях простих, які його не розуміють. А той новонароджений для тих порушених новиною сердець не був кимсь незаним, дитям, як усі інші, але тим, що його зболілий люд очікував від тисячі літ.

Пастирі жертвували ту дробину, яку мали, ту дробину, що проте творить багато, коли дана зо щирого серця; принесли білі пастирські дари: молоко, сир, вовну, ягня. Ще сьогодні, в наших горах, де вимирають останні сліди гостинності і братерства, коли чиясь жінка породить, збігаються вмиль сестри, матері і дочки пастирів. А ніяка з порожніми руками: ця несе пару яєць ще теплих з гнізда; та — збанок молока зо свіжого удою, тамта кусень сира тільки що вийнятого з-під праси; ще інша — курку на росіл для роділлі. Нова істота прийшла на світ і розпочала свій плач: сусіди, немов хотівши потішити її, складають матері дарунки.

Старинні пастирі були вбогі і не гордили вбогими. Були прості, як немовлята, і раділи, побачивши немовлята. Походили з люду, що його зродив Пастир з Мадіянської землі. Пастирями були його перші королі: Савло і Давид — Пастирями овець, поки стали Пастирями племен. Але вифлеємські Пастирі, „світу твердому незнані“, не грішили

гордощами. Народився Убогий між ними, а вони дивились на нього з любов'ю і складали перед ним убогенькі багатства. Знали, що те Дитя, з Убогих народжене в Убогості, Просте народжене в Простоті, народжене з Простолюддя посеред Простолюддя стане відкупителем Маленьких — тих людей „доброї волі“, що їм Ангел сповіщав мир.

Незнаного короля, волоцюгу Одиссея, також ніхто не прийняв з більшою радістю, як Пастир Евмей у його стайні. Але Уліссес вертався до Ітаки, щоб пімститись, вступав в пороги свого дому, щоб вимордувати ворогів. Ісус же приходив на світ, щоб осудити пімсту, а поручити Прощання ворогам. І любов вифлемських Пастирів відсунула в непамять чесноту гостинного пастуха з Ітаки.

Три Мудрці.

Кілька днів згодом три Мудрці прибули з Вавилонії і впали навколішки перед Ісусом.

Прибували може з Екбатани, може з-над побережжя Каспійського моря. Подорожували на верблюдах, з повними саквами, що висіли при сидлі. Пробивались бродами почерез Тигр і Евфрат, бродили через велику пустиню Номадів, окружали Мертве море. Нова зізда — подібна до комети, що появляється вряди-годи на небі, щоб сповістити народина Пророка або смерть Цезаря — вела їх аж до Юдеї. Прийшли, щоб віддати шану Цареві, а знайшли Немовля, лихо сповите, що лежало в жолобі стаєннім.

Майже тисяч років перед ними прибула в проці до Юдеї Цариця Сходу і теж привезла з собою дари: золото, кадило, дорогі камені. Але знайшла великого короля на престолі, найбільшого з королів, що панували в Єрусалимі, і навчилася від нього того, чого ніхто не вмів її навчити. Мудрці ж, що уважали себе за світліших від королів, знайшли Дитя, перед кількома днями народжене, Дитя, що не вміло ще ні питати, ні відповідати, Дитя, що дорісши мало погордити скарбами Матерії і знанням Матерії.

Мудрці не були королями, але були, в Медії і Персії, вчителями королів. Королі наказували Народам, а Мудрці вели королів. Жреці, Поясняячі Снів, Пророки і Міністри — тільки вони одні вміли порозуміватись з Агура-Маздою, богом добрим. Тільки вони одні знали Прийдешиє і Призначення. Власними руками вбивали Звірята, ворожі Людині і доспілому Збіжжю: змії, отруйні комахи, шкідливі птахи. Очищували душі й поля: ніяку жертву не прийняв бог, якщо їх руки не зложили її. Ніякий король не смів би розпочати війни, не запитавши їх про раду. Знали таємниці Землі і Неба. Проводили цілому своєму племені в ім'я Науки і Релігії. Посеред народу, що жив Матерією, були представниками Духа.

Тож слухним було, що прийшли поклонитися Ісусові. По Звірятах, що є Природою, по Пастирях, що є Народом, та третя Потуга — Знання паде навколійки перед Вифлеємським Жолобом. Прастара каста жреців Сходу віддає шану новому Панові, що пішле своїх вістунів на Захід. Мудрці падуть навколійки перед тим, що Знання Слів і Чисел підпорядкує новій Мудрості Серця.

Мудрці в Вифлеємі — це старі Теології, що признають правду остаточного обявлення; це Знання, що кориться у стіп Невинности, це Багатство, що бе чолом Убогості.

Жертвують вони Ісусові те золото, котре буде він топтати; жертвують його не тому, що Марія, відчуваючи недостаток, могла б потребувати його на подорож, але тому, щоб згори вже сповнити наказ Євангелії: продай, що маєш, і роздай убогим. Кадило жертвують не на те, щоб перемогти стаєнну задуху, а тому, що їх літургії добігають до кінця, і не треба вже буде надалі ані димів, ані пахоців для їх віктарів. Жертвують Мірру, що нею бальсамували трупів, бо знають — Дитя те умре молодю, і Мати, що сьогодні всміхається, потребуватиме пахоців, щоб забальсамувати Трупа.

Стоячи навколійках на стаєнній соломі, одягнені в маєстат своїх королівських і священничих плащів, ті Володарі, ті Вчені, ті Ясновидці складають в жертву також самі себе, як запоруку послуху світа.

Ісус отримав тепер вже всі інвеститури, що до них мав право. Як тільки віддаляться Мудрці, розпочнуть переслідування ті, що ненавидітимуть його аж до смерти.

Невинні.

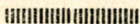
Ніхто не довідався ніколи, скільки дітей впало жертвою Іродового страху. Не вперше під залізом харцизяк падали в Юдеї голови немовлят, що висіли на материних грудях: той самий жидівський народ, в старовинних часах, карав ворожі міста, витинаючи в пень дідуганів, жінок, юнаків і дітей. Тільки дівчатам дарував життя, щоб робити з них бранок та наліжниць... І тепер ідумейчик виконував мойсееве право відплати на народі, що його прийняв.

Не знаємо, скільки було невинних, але знаємо — якщо вірити Макробієві — між ними був маленький син Ірода, відданий на виховання до Вифлеєму. Для старого монарха, жінковбійника і синовбійника, хто знає, чи та навіть смерть не була пімстою, хто знає, чи бодай заболіло його, коли дійшла до нього вістка про помилку. Незабаром сам він мусів зійти зо світу, опанований мерзенною хворобою. Його тіло розкладалося за життя. Хробаки зжерли йому ядра. Ноги зрушив параліч. Віддих став короткий, видих нестерпний. Осоружний для себе самого, пробував при столі відібрати

собі життя ножем, і вкінці помер, наказавши передтим Сальомеї післати на смерть багато молодців, увязнених в темниці.

Різня Невинних була останнім чином плюгавого і кровожадного старця. Та цілопальна офіра Невинних, зложена при колісці Невинного, та жертва крові для новонародженого, що кров свою посвятив для прощення винним; та жертва людська, офірована тому, що сам стане жертвою, повна пророчого значіння. Тисячі тисяч невинних мусять умирати до його смерті за той один „злочин“, що в Воскресення Його увірили: родиться, щоб вмерти за інших, а ось тисячі новонароджених умирають для нього, щоб немов відкупити його народження.

Моторошна таємниця є у тій кривавій жертві непорочних, у тій смертельній кісьбі ровесників. Належали поколінню, що мало його зрадити і розпяти. Але ці, що їх стратили Іродові вояки того дня, не побачили його зовсім, не мали побачити дня, коли їх Господа убили. Врятували його своєю смертю — і самі врятувалися назавжди. Були Невинні і zostались Невинні на віки. Їх батьки і брати, що залишилися при житті, пімстять їх колись — але їм проститься, „бо не знають, що чинять“.

РЕЦЕНЗІЇ

Юрій Косач: **Чарівна Україна**. Львів 1937. Бібліотека „Дзвонів“ ч. 22.
Стор. 144, в. 16^о.

На прикладі деяких українських письменників потверджується правило, що поважні літературні нагороди й конкурси розбуджують у авторів амбіцію та спонукують їх до інтенсивнішої праці. Вистане навести імя У. Самчука, а далі Н. Королевої та Ю. Косача, щоб переконатися про цю гравду. Автори, що спершу писали відносно небагато — у вирі конкурсних дебат набирають охоти до щораз плодovitішої літературної діяльності. Це явище, що, правда, дуже радісне — але має воно, на жаль, також свій “виворіт”: про це переконує нас Самчук, у якого надмірна письменницька плодovitість веде за собою мовну й стилістичну неохайність, а то й композиційну та сюжетову недбайливість. Тому авторів рішуче треба було б писати трохи менше — а тоді він давав би нашій літературі більше. У Н. Королевої важко замітити залежність якості творів від темпа їх продукції; авторка під цим оглядом зрівноважена. Коли ж мова про Косача — то годі вимагати, щоб у трьох збірках оповідань, виданих одного року, були самі архитвори. Трапляються між цими його оповіданнями і слабші речі. Але остання з його збірок п. з. “Чарівна Україна” займає під цим оглядом виняткове становище: в ній Косач станув на найвищому досі ступні розвитку своєї мистецької прози.

В книжці знаходимо всього тільки чотири довші оповідання — не оповідання. Сам автор у передмові признається, що „це, що читач найде в цій книжці, важко буде підтягнути під якусь означену категорію літературного жанру“. Такі жанрово неозначені твори нерозумно дуже підозрілі, і рідко коли вартісні. Ріжні літературні мірноти того роду застереженнями стараються згори зломити вістря закидам критики, що їхні твори не відповідають елементарним вимогам якогось означеного жанру. Так само і тут можна б спершу підозрівати, що Косач у згаданій своїй передмові хоче заздалегідь застерегтися проти закиду, що в його творах сюжети невизначені, та й акція

ведена мляво. Але прочитавши ці твори, стверджуємо, що автор тієї міри не потребує таких примітивних асекурацій перед критиками, бо всі теоретичні недостачі цих оповідань бліднуть супроти того вражіння, яке вони без уваги на все викликають у читача. Та й справді оповіданнями їх можна називати тільки *cum grano salis*. На автора напевно зробила велике вражіння західноєвропейська мода писати літературно опрацьовані історичні монографії й життєписи. І автор знайшов свою, оригінальну розв'язку цієї літературної ситуації, створивши собі свій жанр, що справді не є ні історичним оповіданням, в повнім значенні слова, ні легкою історичною студією — але чимсь по середині. Все таки називаймо їх умовно оповіданнями.

Сюжетово ця збірка одноціла. Різноманітні сюжети оповідань зв'язує в одну цілість засаднича ситуація: українець у чужому оточенні. Тільки титулове оповідання виломлюється з цієї схеми і дає відвернену ситуацію: Чужинець в українському оточенні. Подібні сюжети ми зустрічали вже і в попередній збірці Косача: типовим *pendant* до оповідання „Чарівна Україна“ є його ж оповідання „Остання атака поручника фон Гагенау“, — а до всіх інших оповідань цієї збірки знаходимо паралелю ось хоч би

„Але жанрово ці твори інші. Бо коли в попередній книжці автор мабуть хотів надати своїм творам характер белетристичних творів — то в книжці „Чарівна Україна“ цього нема. Резигнуючи з виповнення традиційних літературно-белетристичних постулатів, автор все таки залишається на ґрунті мистецтва слова, і навіть глибше в нього вростає. Часом і такі парадокси можливі. А патріотична ідея, якої особистий нюанс так гарно відданий у заголовку цієї книжки, сягає до глибин людської душі та витискає на Косачевих нових творах печать гарячого, ідейного вітхнення.

Вже за сказаного ясно, що Косачеві нові оповідання не належать до популярної лектури „для інтелігентних мас“. Щоб у них засмакувати — на це треба бути людиною глибоко продуровленою й освіченою. Бо ж хто нехтує елементарними вимогами даного літературного жанру — цей згорі засуджений на малу популярність. Але тим більша його заслуга, коли він усе таки вийде з цієї борні переможно. Успіх чи неуспіх цієї книжки Косача буде пробним каменем духового рівня української інтелігенції.

М. 2.

Федір Дудко: Дівчата очайдушних днів. Львів, 1937, Бібліотека „Діла“ ч. 17.

Книжка містить у собі дев'ять оповідань, а з них тільки перші шість мають тематику зв'язану з „очайдушними днями“, себто днями бурхливої української революції та визвольної боротьби; через те зміст книжки не зовсім покривається з її назвою.

„Не знаю, — може тільки через похмурість і безпросвітність теперішнього видаються мені дні минулого такими соняшними й ясними... Може. Але я ввесь лину думками до нього і як дорого мрію ношу в своїй душі бажання пережити один хоч би день із тої низки соняшних казок, що променистою ясністю дивляться на мене“ — говорить автор і те саме чуття огортає й читача його гарної книжки. Нас чарує романтика минулих днів, романтика боротьби, небезпек, ризику днів оповитих надією й тривогою та переплетених надією палкого, героїчного кохання, — а чарує не тільки „через похмурість і безпросвітність теперішнього“, але й через те, що Дудко справжній мистець слова і його оповідання захоплюють своєю ширістю та легкістю. Автор, що тужить за своєю тіснішою батьківщиною, вичаровує со своєї душі преґарні описи тих місць і околиць, що їх образ поніс із собою у серці на еміґрацію.

„Чи були ви коли на Сеймі? Ні? Шкода. Вийдіть на беріг рано-ранесенько, коли сонце от-от тільки підбивається й ніжними рожевими пальцями розгладжує похмурі зморшки на глинястих урвищах. Ви побачите на мокрому пісочку поміж слідами гусячих лапок відтиски маленьких русалчинію ніг. А з прозорих глибин ріки, тихих і непорушних, хтось пильно-пильно дивиться на вас журними, синіми, чистими, як ранішня роса, очима... Старих Сейм і старі його задумливі води. Вгляньтеся у води Сейму — і ви побачите прозорі, як скло, блискучі краплини чистих сліз княгині Ярославни:

допливають з Путивля аж до цієї пори. Вгляньтеся в Сейм і ви побачите живі відблиски запаланих очей молоденьких козачок, що в тихій задумі стоять над водою — виглядають з далеких походів своїх запечених на степовому сонці бойовничих лицарів. Вгляньтеся у води Сейму — і ви побачите там білі відблиски струнких колумн старої батуринської палати: пливають собі тихо, задумливо, сумно, минаючи зелені береги, золоті піскові коси, пливають у Десну, в Дніпро, до Чорного моря, бо-знає куди вони пливають, білі відблиски колумн старої батуринської палати“...

Нароком даємо довшу цитату, щоб читачі самі побачили й те глибоке чуття, що ним пронизані оповідання, й гарний, поетичний стиль, і зразкову мову. Уривок узятий із „Білої королівни“, одного з кращих оповідань у збірці, неначе казки про трагічну любов генеральської доні до „простого“, але вродливого конюха Андрія.

Перші шість оповідань у збірці заторкають, як було вже сказане, наші воєнні часи. Визначну участь у подіях беруть жінки, чи дівчата. Всі вони мають щось дуже спільне, хоч різняться одна від одної зростом, кольором волоссям, одягом... Вони вродилися для бурхливих пригод і для кохання. Під тим оглядом схожі одна на одну, як дві краплі води, всі героїні оповідань, чи це буде Маруся, чи Наталка, чи як там ще вони звуться. Інша річ, що автор не використав нагоди, щоб поставити свої постаті в повному світлі; деякі з них ледве зарисовані. В заверюсі революції, у вирі небезпек, ці дівчата краще почуваються й краще орієнтуються, ніж мужчини. Мужчини Дудка якісь трохи непорадні, вайлуваті.

Насувається питання: чи багато мали ми в наші „очайдушні дні“, активних жінок, ідейних, героїчних?

Сам автор натякає, що це були одиниці. А треба їх виховати. Один із засобів виховання — це книжка. Могла б нею бути і книжка Ф. Дудка, коли б автор мав був під час писання своїх оповідань цю велику ціль перед очима. Та нажалі він приперчив свої оповідання зайвим еротизмом, хіба на те, щоб лоскотати змисли зблизованих Дон-Жуанів, замість дати галерею прегарних жіночих типів, що не тільки захоплюються романтикою боротьби, але свою ідейність базують на несплямлених основах християнської етики.

Все ж таки треба об'єктивно ствердити, що „Дівчата очайдушних днів“ це краща книжка між оригінальними творами, виданими досі „Бібліотекою Діла“.

Ю. Редько.

В. Гренджа-Донський: Петро Петрович, істор. повість, Ужгород 1937, В-во Т-ва Українських письменників і журналістів в Ужгороді.

„Петро Петрович“ — це повість із початку XIV століття, точніше — акція розвивається менш-більш у роках 1308—1320. Місце акції — Ужгород і Закарпатська Україна. Знаємо про неї розмірно мало, отже вдячні мусимо бути авторові за те, що в повістевій формі розгортає перед нами її минуле. Довідуємося, що в тому часі, після вимертій династії Арпадовичів, розгорілася в Мадярщині завзята боротьба за престіл, а серед тієї боротьби наше Закарпаття пробувало відірватися від мадярів та приєднатися до Галицько-волинської Держави. Спроба закінчилася невдачею, бо Галичина мала своїх клопотів доволі й не могла дати Закарпаттю такої допомоги, щоб задуманий плян зреалізувати.

В осередку акції ставить автор воєводу Петра Петровича Петенька, людину ідейну, широко віддану своему народові та східній церкві. Він з повсягденно бореться за приєднання „March-ii Ruthenorum“ до Галицької Держави і в цій трагічній боротьбі гине. Побіч цієї головної, політичної, акції маємо й роман: любов молоденької дівчини, племінниці Петра Петенька, з лицарським юнаком Ростиславом. Не бракує й „чорного характеру“ — зрадливого Мицька, що за невдачу в коханні платить ганебною зрадою.

Не знаємо інших творів В. Гренджі-Донського, крім кількох поезій, принагідно читаних у різних журналах, тож не хочемо на основі цієї однієї повісті видавати осуд про автора. Список його творів, помешаний на обгортці книжки, обнімає 18 позицій — на жаль поза „Ільком Липеєм“, вид. у Львові мин. р. усі ці речі в нас зовсім невідомі. Дійшла тільки слава, що

Гренджа — найвизначніший молодий письменник Закарпатської України. Можливо, що ця повість, — один із його слабших творів, у кожному разі не назвемо її визначнішою історичною повістю, — не досягає вона навіть до рівня пересічної. Як „історична“ повість не дає нам вона того, чого від такої повісти передовсім вимагаємо: відчуття епохи. Хвилинами здається нам, що читаємо сучасне побутове оповідання. А це ж XIV. століття!

— „Візьми з собою обидва поштові (!) голуби!“ — так говорить герой повісті з-перед 600 років! Не йде про голубів, ані навіть про їх службу, але про саме слово! А таких прикладів можна навести більше. Ростислав іде на „рандку“ за своєю любов'ю зовсім як сьгоднішній студент: „Бере любов дівчину попід руку (і де він такого французького „доброго тону“ навчився?!) і вони пішли“.

Багато в повісті трафарету. Описи природи й усі акцесорії любовних сцен оклепані: „Повним колесом сховався місяць... заходив за чорну хмару. Зза хмари знов показався блідолуний і осрібленим околицю. Ольга дивилась на місяць, на цього білолицього царя ночі, що стояв між зірками, наче пастих між отарою овець... Соловейки не деревах ще не затихли“... і т. ін.

Нічим іншим, як тільки трафаретом треба вважати також „традиційну“ в більшості наших історичних повістей постанову до католицтва та його представників. „Рим в тому майстер, коли розходиться про його власну справу“ (стор. 22.) Майстер, ясна річ, у всьому найгіршому. Католицький єпископ мусить бути обов'язково „пузатий“ (ст. 163) і „з лукавою усмішкою“ (ст. 32). До того він навіть не єпископ, але для більшої ганьби „арцибіскуп“. (Невже в XIV. столітті такий великий був вплив польської мови на Закарпатті?)

Оповідання, назагал, мало цікаве. Акція млява, діяльogi й ситуації місцями наївні. Правда, є й гарні моменти, але вони цілості не врятовують.

З признанням треба піднести, що автор старається писати всеукраїнською літературною мовою, однак має ще чимало недомогань, як у флексії, так у слівництві, а передовсім у синтаксі. Ось кілька прикладів: Другетово військо (зам. Другетове), придивлявся способу (зам. способів), пізнав митрополита (зам. познайомився з...) не є ти жадним лисим (ти зовсім не лисий), Петро має правду, лежить у в'язниці у третій целі (знов маємо вражіння, що автор описує сучасну в'язницю з нумерованими „целями“, а не „вежу“ XIV. віку!) й багато інших мовних промахів. Автор завжди ставить предмет у знахідному відмінку, навіть тоді, коли заперечний присудок вимагає родовика: цей город не можна взяти, наджупанське крісло не приймаю, похід не відкладати, комонники вів Ростислав...

Зовнішнє оформлення книжки лубкове.

Одне тільки нас тішить: що українське Закарпаття будиться до національного життя, що талановиті одиниці вчатьse писати, а маси вчатьse читати, хоч би навіть і на слабих повістях.

Юліян Редько.

о. *Станислав Гарасовський*: **Короткі катехитичні науки**, на основ проповідей о. *Івана Цольнера*, ч. I. Накладом Видавництва ЧСВВ у Жовкві. Р. Б. 1937. Стор. 319, 8^о.

Як бачимо вже з заголовку, праця автора не оригінальна. Проповіді о. Цольнера, якими він користувався, сперті своїм укладом на катихизм Deharbe'a, що свого часу був дуже популярний та дочекався 15 перекладів різними мовами, а то й кілька пізніших нових опрацювань. Характеристична прикмета згаданого катихизму — короткий, ясний вислів, далекий від усяких абстрактних форм. (Lexikon für Theologie und Kirche). Ця прикмета слідна й у о. Гарасовського.

Трохи довгі, як на теперішній час, проповіді у о. Цольнера, набрали у автора модерної шати, бо він не тримався мертво букви й не дав нам самого перекладу, а пішов із духом часу й створив короткі 10—15 хвилинні проповіді. Друга добра прикмета автора: в нього мало воднистого стилю, а все те заступлене ядерним уложенням думок, які кожний вправний проповідник легко зможе собі сам поширити. Це й дає велику проглядність проповіді і змогу скоро її собі присвоїти. Автор по змозі вистерігається тяжких богословських висловів. Так напр.: культ належний Богові окреслює він як

поклонення, святе почитання, а Богородиці, — як високопочитання (264. ст.). Також добре віддає термін „*fomes concupiscentiae*“ словами: „в нашому серці тліє наклін до злого“ (80. ст.). Але трапляються інколи ще й незручні вислови, напр.: „Коли Бог зміняв би свою природу“ (35. ст.), або „про поодинокі акти сотворення“ (55. ст.). На щастя їх досить мало. Вислову „гріх вчинковий“ в розумінні „особистого“ слід би вистерігатися (80. ст.) Може найслабше місце у автора на стор. 264.: „Пречиста Діва Марія, яка як усі святі жила на землі, була звичайною жінкою, але по смерті наділив її Бог найвищою почесстю, якої не досягнув ні один святий“. Це незручно збудоване речення потребує свого справлення. Марія вже за життя була Божою Матір'ю, а не звичайною жінкою. Далі вже за свого життя згодою на Боже Материнство й співтерпінням під хрестом брала участь у ділі нашого відкуплення, а тим самим заслужила собі на свою небесну славу. Усі її привілеї, що їх Вона має, дані їй в головному звязку з її гідністю Богородиці, яку мала вже на землі.

Розуміння виложених правд в обговорюваній книжці дуже улескує аналогія до людей, до природного морального закону, що його людина носить у своєму серці, у своїй власній природі. Також часті відклики до здорового розсудку і спостережень, що є у загалу людей, творять сильну розумову основу в легкій переконливій формі для кожного, що себе трохи рефлектує, напр. (про кривоприсягу): Людина образилася б, якщо б хтось звизвав її потвердити брехню, а що ж шойно Бог? (280. ст.), або: Навіть дикі народи зберігали пошанівок своїх батьків (291. ст.).

В проповідях немає банальних, світських прикладів, а ті, що є, то дуже на місці. Натомість автор залюбки користується прикладами до св. Письма, головню зо Ст. Завіта. Ось такий зразок послуху, як Самуїл, що тричі вночі біжить до свого учителя, готов на послуги, чи ж не може ще й тепер промовити дитині, щоб радо повинувалася своїм батькам? (295. ст.). Коли вже мова про приклади, то той про Єфтай не добре використаний. На думку автора, коли Єфтай приніс свою доньку згідно з своїм обітом у криваву жертву Богові, то допустився тяжкого гріха. З цим годі погодитися. Ми сказали б, що об'єктивно згрішив, але не суб'єктивно. Саме св. Письмо його зовсім не осуджує, а скоріш супонує, що він був суб'єктивно переконаний, що мусить свою доньку одиначку принести в жертву. Це приходилося йому дуже важко, він жеж ту дочку дуже любив. Ми стоїмо під вражінням великої трагедії в душі батька. Бо ж, якщо він її приніс справді в криваву жертву, то тільки в глибокій своїй вірі й переконанні, що вірність Богу треба вище ставити над любов'ю навіть власної дитини (пор. 285. ст.).

З інших завваг подали б ми ще такі: На ст. 51—52. уживає автор аргументу, що наша віра ґрунтується й супонує науку про Пресв. Трійцю. Однак при цьому робить одну велику помилку, що ослаблює аргумент цілковито й робить вражіння „*petitio principii*“. Ціла помилка в цьому, що слово „віра“ взяте тут двояко: раз як чеснота, а другий раз знову як комплекс об'явлених правд. Однак автор цього другого поняття зовсім не вяснює, а через те слухачеві чи то читачеві здається, що цілий час говориться про віру, як чесноту.

(Ст. 75.) Тут знову пояснює о. Г. свободну волю, як змогу вибирати між добрим і злим, як людина сама хоче. Це пояснення не вдовольє, бо напр. Христос не міг був робити злого, а мав свободну волю, бо мав можливість вибору між різними родами добра.

(Ст. 78.) Гріх прародичів у раю конечно треба пояснити як гріх гордості, себто, що вони хотіли стати мудріші, як Бог, а не самим переступленням заповіді.

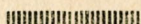
Однак без уваги на ті дрібні недотягнення проповіді о. Гарасовського — це позитивний і цінний вклад в нашу проповідницьку літературу. Зокрема слід відмітити гарні практичні застосування автора, отсю основну прикмету, що відрізняє проповідь від викладу й науки в школі. Зрештою теперішнє навчання релігії йде в тому напрямку, щоб впливати на почування й практичні постанови дитини, отже чимало таких практичних, життєвих завваг у книжці можна використати й у школі на годині.

Сам перший том проповідей ще не творить для себе органічної ці-

лости, бо вривається на четвертій Божій заповіді. Мабуть рішали в тому технічні причини.

Накінєць хочемо відмітити слова автора, які він помістив у своїй передмові: „А коли б знайшлося в моїй праці дещо незгідне з правилами католицької віри, це відкликую й рішенню моєї найдорожчої Матері св. католицької Церкви підчиняюся вповні“. Ось зразок людини, що не тільки інших навчає Божого слова, але й сама клонить покірливо голову перед авторитетом Христової Церкви.

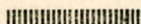
о. Д-р В. Фісоль.

З ПРЕСИ І ЖУРНАЛІВ

Хто хоче знати, як виглядає тенденційна і несправедлива рецензія, той хай прочитає оцінку д-ра М. Рудницького на нову повість Королевої „Сон Тіні“ (Діл о“, 24. XII. м. р.) — а одночасно і саму повість. Намаганням звести вартість такого глибокого, поважного і справді літературного твору до зерна зовсім осмішив себе М. Р. та скомпромітував до решти. Ще один доказ шкідливості його рецензій для української літератури. Твори Королевої стоять на такому високому рівні, що їм того роду неграмотні, учнівські рецензії не можуть пошкодити.

Яка справжня вартість „Сну тіні“, читаємо в „Новій Зорі“ (ч. 1. 1938): „Інтрига завязана так інтересно і перипетії героїв такі небуденні, що читаючи мимохіть згадуєш найкращі повісті Бульвера, от хоч би безсмертні „Останні дні Помпеїв“... Опис подій і настроїв живий та правдиво свіжий, оригінальний... Як бачимо — авторка примінює до кожної ситуації, особи чи настрою відповідний їм стиль опису. Знак, що її мистецтво — справжнє мистецтво, коли його розуміти за новочасною дефініцією Макса Жакоба: „Мистецтво це воля узовнішнювати за допомогою вибраних засобів“. А ця нова дефініція криє в собі стару томістів: Мистецтво це „gesta ratio factibilium — поправне окреслення замірених творів“. В повісті Королевої нераз просто чується, що даний образ якраз надається до даного настрою, хвилини, місця та що він органічно зжитий з контекстом і годі було б його звідтам вирвати... Отже: Признаючи високі формальні вартості новій повісті Королевої, стверджуємо, що талант авторки не занепадає, а гарно розвивається. Радіємо, що врешті й католики зачинають давати важні звена в цінностях українського письменства. Ждемо нетерпеливо дальших творів цієї визначної письменниці“...

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ:

Адміністрація пригадує усім своїм довжникам, щоб вирівняли свої залежності та запрошує до передплати на 1938 р. Хто сейчас дає — подвійно дає. Хто не вплачує точно пренумерати — захитує журнал, спертий на здорових — християнських засадах. Хто приєднає нового передплатника, що приїшло пренумерату, одержить наш журнал за половину ціни.

НОВІ КНИЖКИ

Поезія

В. Пачовський: Золоті ворота. Містичний епос в 3-ох частинах. Ч. I.: Пекло України. Обг. С. Гординського. Вид. „Краса і сила“. Л. 1937, 16^о 148.

Н. Лівницька-Холодна: Сім літер. Вид. „Варяг“. Варш. 1938. 68 ст.

Я. Вільшенко: Золоті ворота. Поема. Бібл. І. Тиктора „Ранок“. Л. 1937, 16^о 32.

Ол. Бабій: Остання офіра цесареві (поема). Вид-во „Батьківщина“. Л. 1937. 16^о 32.

Ю. Горліс-Горський: Тюремні поезії. Вид. Ю. Лісовського. Л. 1937. 16^о 32.

Ів. Мулярчик: Промінь життя. Поезії. Дітройт Міч. 1937 26 ст.

Ів. Мулярчик: Сміх Праліса. Дітройт Міч. 1937 стр. 26.

Прозова белетристика

Н. Королева: Сон тіні. Повість. Л. 1938. В-во „Дружина“, 16^о 238.

Н. Королева: Предок. Повість. Бібл. „Дзвонів“ ч. 23. Л. 1937, 8^о 144.

Г. Журба: Хроніка одного села, ч. II.: Революція йде, т. I. Вид. „Батьківщина“. Обг. В. Ласовського Л. 1937, 16^о 230.

Ю. Косач: Чад. Повість. Бібл. „Діла“, 8^о.

М. Голубець: Жовті води. Повість. Вид. І. Тиктора Л. 1937.

Ю. Орест: Під Львовом плуг відпочивав. Іст. повість. Вид. „Батьківщина“. Л. 1937. 16^о, 156.

І. Зубенко: „За кулісами життя“. Новелі й нариси. Наклад 2-ий, справлений. Коломия 1937. В-во „ОКА“, Обг. В. Дядинюка. 16^о 128.

В. Гренджа-Донський: Петро Петрович. Іст. пов. В-во Т-во Письм. і Журн. в Ужгороді. 1937, 16^о 184.

Даушков С.: Страшна ніч. Кремянець. Вид. автора. 1937, 16^о 32.

В. Маковський: Тестамент Степана Кудрина, опов. Бібл. Т-ва „Скала“, Стан. 1937. 16^о 32.

Веселі опов. Бібл. „Нар. Справи“ „Рідне Слово“, Л. 1937.

Література для молоді

С. Черкасенко: Пригоди молодого лицаря. Роман з козацьких часів.

Два томи, стор. 176 + 182. Л. 1937. В-во „Батьківщина“ в. 16^о.

О. Цегельська: Байки і казки. Збірка. Образки Мих. Фартуха. Діт. Бібл. Л. 1937. 63, 16^о.

О. Кміт: Як летіли журавлі й інші опов. Накл. „Наш Приятель“. Львів 1937. 16^о, 32.

Драма

Т. Курпіта: „Із хати до хати“. Новий україн. вертеп. Л. „Універзум“, 1937. 16^о, 16.

М. Вергун: Фабричні дими. Драма в 5 д. „Деш. Кн.“ Л. 1937, 8^о 32.

Ковальчук В.: Нова сцена, сусп. картини. Деш. Кн.: Царі ходять, 16^о 32; Радуйся земле 16^о 32.

А. Мирославич: Молоді люде. Драма в 5. д. з життя молоді радянс. прибрчанського села. Накл. авт. Тернопіль, 1937, 8^о, 32.

Релігія

Євангеліє від св. Івана. З грець. м. на укр. наново перел. проф. Ів. Огієнко. Л.—Варш. 1937.

О. д-р Г. Костельник: Пояснення стигматизації. Л. 1937. 8^о, 137.

о. П. Кисіль: Боже Провидіння в роздаванню дочасних дібр. Вид. ЧСВВ. Жовква 1937.

Ідеологія — спомини

Д-р В. Залозецький: Християнська релігія і консервативна ідея. Бібл. „Дзвонів“ ч. 20. Л. 1937, 8^о, 16.

М-р Б. Казимира: Спроба суспільної обновы: Рексизм Дегреля. Надб. з „Дзвонів“. Л. 1937, 8^о, 14.

Н. Іваніна: Залізні роки, спомини 1914—1922. „Укр. Бібл.“ Л. 1937. 16^о, 132 ст.

Большев. революція. Деш. Кн. 16^о 32 ст.

Ф. Аляхновіч: У капцях Г.П.У. Вид. аутара. Вільна 1937. 16^о, 158.

М. Островерха: Нова імперія. Італія і фашизм. Бібл. „Дорога“. Накл. Яр. Ткачука. Л. 1938. 16^о, 61.

П. Коваль: Земля і воля. Деш. Кн. Л. 1937.

Наука

Пластична творчість Т. Шевченка. 160 репродукцій. Т. XII. повн. вид. творів Т. Ш. 16^о. 452.

Хроніка Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові (1. 1935 — 25. XII. 1937) Л. 1937, 8^о 126.

Науковий Ювілейний Збірник — з нагоди 30-ліття наукової праці Проф. Д-ра І. Огієнка.

Іл. Свенціцький: Пушкин. Доповн. відб. з „Н. Культури“ в. 8^о 29.

Я. Рудницький: Українська мова та її говори. Вид. Р. Ш. Л. 1937. 80 ст

Eug. Hrycak: Horacy w liter. ukraińskiej, odb. z „Przegl. klasycz.“ Lw. 1937. str. 377—380.

„Золоті ворота“. Історія Січових Стрільців, 1917—1919. 198 світл. і 11 схем. „Черв. Кал.“ Л. 1937. 8^о XVI + 396. Мист. оформ. І. Іванця і П. Ковжуна).

Д-р М. Андрусак: Звідки взялася шляхта на наших землях (Істор. нариси). Накл. Д. Чайківського Л. 1938, 16^о 32.

Історія укр. культури, зш. XIV.

Др. Б. Кудрик: „Огляд історії української церковної музики. Праці Гр. Кат. Богосл. Акад. у Л. Том XIX. Л. 1937. 8^о 139.

Т. Коструба: Володимир Великий, у 950-ліття хрищ. України. Бібл. Т-ва „Скала“. Стан. 1937. 16^о 32.

І. Филипчак: Нарис історії Тиряви Сільної. Відб. з Зап. Н. Т. Ш. т. 154. Л. 1937. 8^о 27.

Др В. Кобільник: Матеріальна культура села Жукотина, турчанського повіту. Відб. з Літоп. Бойк. Самбір 1937. С. 153.

П. Воїн: Японія. „Деш. Кн.“, 16^о 32. Кишеневий словник чужомовних Слів для укр. селян і роб. Уложили Р. Борис і С. Корбут. Деш. Кн. 32^о 288.

Американські Українці Рідній Школі. Зібр. і вид. о. М. Залітач. Філадельфія, Па 1937, 8^о 76 + 38 анонс. Як Твориться Укр. Культур. Центр. у Стемфордї, Конн. 1937, 8^о.

Ріжне.

С. Хруцький: Хочу читати, буквар. Л. 1937, 8^о 50.

Кооперативна пропагаторка та її завдання. Бібл. РСУК. Л. 1937. 16^о 47.

Д-р Р. Могильницький: Причини жіночих недуг. Накл. „Жін. Долі“. Кол. 1937.

Інж. О. Локшинський: Сушення садовини та городовини „Сіль. Госп.“ Л. 1937. 16^о 78.

Учительський календар на 1938 Взаїм. Пом. Укр. Учит.

Календар Освіта на 1938. Вид. „Деш. Кн.“ Л. 1937. 16^о 197 + огол.

Календарі на 1938 р.: Альманах „Нов. Часу“ („Календар для всіх. 8^о, 16^о, 2) „Освіта“, накл. „Деш. Кн.“ 16, 197, 3) „Ідея“, накл. Марійського Т-ва Молоді, 32^о, 26, 4) „Нашого Приятеля“, 32^о, 48. 5) „Шлях молоді, кал. доросту, вид. „Вогні“, 8^о, 123. 6) Сільський господар“ стор. 232. 7) Сокільський календарець, 16^о, 128.

Календарець Пресвятого Ісусового Серця на 1938. Вид. ЧСВВ. Жовква, 32^о 64.

(Цінний як тим, що обговорює спосіб відсвяткування роковин почитання Серця Христового, так і тим, що вдатно пропагує поширення катол. преси між народом. Ціна 10 сот.).

Український православний календар. Вид. Волин. Епарх. Місійного Комітету. Крем'янець, 8^о, 106.

Біляни кооператив членів Рев. Союзу У. К. за 1936. рік. — 1937. Накл. РСУК. 4, 111+35.

Нові журнали.

„Геть з большевизмом“, новий український місячник, орган боротьби з большевицьким імперіалізмом, орган координації одної спільної думки серед всіх поневолених Москвою народів, появився у Львові з датою 15 XII. 1937. Вид. Кунанець, ред. колегія під пров. І. Мітрінги. Ціна прим. 80 сот. In fol. 16. стр.

Загребська „Думка“ — журнал бачванської молоді, що досі виходила літогр., в Загребі від 11. ч. друком в Руській Керестурі. Ред. Колегія за проводом. о. С. Соломона.

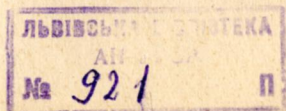
„Дніпро“ ч. 1. політ.-громад. двотижневик в Коломиї (мабуть „У.Н.Р.“) „Життя і Слово“ ч. 1. місячник в Дрогобичі — видає І. Юрків.

„Напередодні“ — літературно-мистецький і науковий двотижневик у Львові за ред. Б. Кравцева. Вже появилася кілька чисел, що роблять гарне враження.

Ноти.

Богородичні „Догмати“ 8 гласів знаменного розспіву на мішаний хор, аранжував Ол. Кошиць, Чернеча Гора 1937. форм. 30×21, 2.

„Ой не світи місяченьку...“ Нар. пісня на сопр. сольо у супров. міш. хору укл. Яр. Смеречанського. Формат 24,9×16,7 см. Заліщики 1937.

Всі навчаймося своєї літературної мови

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ НА 1938-й РІК ВИДАННЯ:

„РІДНА МОВА”

науково-популярний місячник, присвячений вивченню нашої літературної мови. Плата тільки наперед: річно 6 зл., півр. 3 зл., $\frac{1}{4}$ р. 1.60 зл., окреме число 50 гр. За границею в Європі 8 зл., поза Європою 2 дол. річно. КОНТО ЧЕКОВЕ ПКО ч. 27110.

Для Чехословаччини, Австрії й Мадярщини передплата крайова.

Журнал видає й редагує проф. д-р ІВАН ОГІЄНКО.

А ДРЕСА: WARSZAWA 4, ul. STALOWA 25 m. 10

ЖИТТЄВА ОБЕЗПЕКА

це найкраща безпека будучности.

забезпечить долю Своїх дітей в Товаристві
взаїмних обезпечень на життя

„КАРПАТІЯ”

Львів, Ринок ч. 38.

Ч. тел. 258—43.

Пишіть за інформаціями!

„НАРОДНА ТОРГОВЛЯ”

б а ж а є

В Е С Е Л И Х С В Я Т

і просить закупити на свята в її складах:

МУКУ, ЦУКОР, МІД, МАК,
ОРІХИ, РОДЗИНКИ, КАВУ,
ГВОЗДИКИ,—ЧАЙ—ВИНА.

НАЙБЕЗПЕЧНІШЕ
і
НАЙДОЦІЛЬНІШЕ

складати свої ощадності в найбільшому українському Банку, що фінансує всі наші центральні й акредитує розбудову нашого господарського життя та в потребі уділяє своїм вкладчикам вигідного кредиту.

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ АДРЕСУ:

ЗЕМЕЛЬНИЙ БАНК ГІПОТЕЧНИЙ

у Львові, вул. СЛОВАЦЬКОГО 14.

ФІЛІЯ: СТАНИСЛАВІВ, Собіського II.

ЗАПРОШУЄМО ДО ПЕРЕДПЛАТИ!

Популярні видання Видавництва ЧСВВ. в Жовкві:

Місіонар Пресв. Ісусового Серця:

місячник, 41. рік існування; поодинокі число 0.15, цілорічно зл. 1.50.

Католицькі Читання:

серія протисектарських брошурок, догматична основа, приступна форма. Ціна від 5—10 гр. за прим.

Бібліотека Релігійної Освіти:

апольогетично-практичний двомісячник, висвітлює з катол. становища актуальні питання, книжковий формат. Поод. число 0.20 зол., річно зол. 1.30.

Бібліотека Релігійної Драми:

досі вийшло 13 популярних п'єс релігійного, історичного і побутового змісту. Ціна від зл. 0.40-0.60.

Українська Книжка, кварталник:

бібліотека української католицької белетристики. Перший випуск це „Чорна коршма“ В. Маковського. Чергові два випуски на укінченні. Стор. 128, ціна 0.95 із поштою.

в добрій книжці і часописі, ДОБРА НАША ДОЛЯ!

ХРИСТОС РАЖДАЄТЬСЯ!

Видавництво ЧСВВ. в Жовкві.

Просимо замовляти

Український Христіянський Календар **н а р і к 1938**

На зміст цього багатоліюстрованого і цікавого календаря складаються: Слово ВПреосв. Митрополита Кир Андрея, статті, оповідання й вірші таких католицьких письменників як о. О. Осташевський, о. Й. Раковський, о. Ст. Ковалів, о. Я. Чемеринський, о. В. Попадюк, о. О. Квіт, о. О. Годунько, Р. Дурбак і багато інших. Особливо цінні статті про наші чини, про Український Католицький Союз, про католицьку пресу, про украшування церков. Є окремі відділи для жіноцтва, молоді, хорих, дітей, статті на виховні й економічні теми. Цікаві оповідання релігійно-морального змісту, спомини, пригоди та кількдесять ілюстрацій роблять цей календар різноманітним і приступним для всіх. Тому в кожній українській хаті повинен бути Український Христіянський Календар на рік 1938.

Ціна календаря 75 сот. порто 25 сот. Хто замовляє найменше 10 календарів, дістає на кожному примірнику 15 сот. рабату.

Замовлення просимо слати на адресу:

Видавництво „Мета“, Львів, Японська 7/II.

ФАБРИКА ХЕМІЧНИХ ВИРОБІВ О. ЛЕВИЦЬКА і С-ка

У Львові, вул. Кордецького ч. 51. Тел. 260-04. ПКО 503-881

перушає власні вироби найкращої якості 15—x

Пасту до взуття „Елегант“ терпентин.

Пасту до взуття „Елегант“ воскову

Пасту до підлоги „французька маса“

Віск комбінований до підлоги

Васеліну до шкіри

Шварц до чобіт. — Віск шевський. — Смолу шевську.

СИНКУ ДО БІЛЛЯ

помадкову

і коронову

СОТКИ ТИСЯЧ КУРЦІВ

СТВЕРДИЛИ
що

ПАПЕРЦІ І ТУТКИ

14—x

„КАЛИНА“

зроблені з найкращого і найздоровшого сирівця

ж. 14902

1937

ДЗВОНИ

VII
1937

Ж-С 14.902
1937 - 1-12